This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

ELEY
ARY
SITY OF
ORNIA

Ex
Libris
KEBLOVSZKY
M. LAJOS Dr.

MÁTYÁS KIRÁLY BIRODALMA ÉS MAGYARORSZÁG JÖVŐJE.

IRTA

BEKSICS GUSZTÁV.

BUDAPEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT
MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.
1905.

LOAN STACK

FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA.

DB931
B37

TARTALOM.

	Lap
Előszó	V
I. fejezet. Az állam- és népalakulás folytonossága	1
II. fejezet. Államalakulás az Árpádok után, s ennek tanulságai	8
III. fejezet. Magyarország katonai jelentősége Mátyás előtt és után	14
IV. fejezet. Bukásunk valódi okai	32
V. fejezet. Az államalakulás törvénye a Közép-Dunánál	48
VI. fejezet. Mátyás birodalma	54
VII. fejezet. Mátyás politikája	66
VIII. fejezet. Mátyás birodalma és a Habsburgok	108
IX. fejezet. A nemzeti erő hullámzása és ennek következményei	125
X. fejezet. Török helyett szláv veszély	138
XI. fejezet. Mátyás és a magyar nemzeti állam	153
XII. fejezet. Magyarország és Európa népessége Mátyás idejében és jelenleg	165
XIII. fejezet. Mátyás birodalma és az új Magyarország	179
XIV. fejezet. A magyar Alföld	205
XV. fejezet. Mátyás hagyományainak és az erős Magyarországnak európai szükségessége	237
Befejezés. Politikai következtetések	250

822

ELŐSZÓ.

A magyar nemzet és állam kifejlődésének és végleges megszilárdulásának kérdését jelen munkámban történeti alapra helyezem. Bemutatom fényes multunk egy korszakát, hogy következtetéseket vonják le a jövőre. E czélból azonban össze kellett hasonlítanom, az erkölcsi erőkön túl, a magyar nemzet fizikai, vagyis első sorban számbeli erőit a múltban, a jelenben s a jövőt illetőleg. Az erkölcsi és a fizikai erők együtt tették ugyanis nagygyá a népeket a múltban, s teszik nagygyá a jövőre, valamint az egyént szintén erkölcsi és fizikai erőinek összhangja teszi kiválóvá.

Czélom nem volt a tulajdonkép való történetírás, habár egy jelentős történeti vitát, Mátyás király nyugati politikájának kérdését, behatóbban kellett megvilágítanom, mint a Mátyás koráról szóló történetírás eddig tette. És be kellett bizonyítanom a *történeti* magyar államnak sokak

által kétségbe vont *nemzéti* jellegét. A história tényeit eszközül használtam tételeim bebizonyítására, de viszont a történetírásba, szintén célomhoz képest, ethnikai elemeket s hadszervezeti tanulmányt igyekeztem bevinni, hogy dicső múltunk új szempontokból is megvilágítást nyerjen. Tettem ezt különösen annak bebizonyítása végett, hogy nemzetünk az európai népekhez való viszonyában számbelileg is elég erős volt nagy múltjának idején, tehát erőssé kell lennie jövőre is, ha a fajok harczában meg akar állni. E pontnál munkám találkozik több, mint egy évtized óta tartó publiczisztikai tevékenységem eszmemenetével és annak bizonyításával, hogy a magyar nemzet már jelenlegi fejlődésképessége mellett is erős és hatalmas nemzetté lehet; gazdasági és kultúrai eszközök segítségével pedig kibontakozása gyorssá és nagygyá tehető. És találkozik az ethnografiai és statisztikai irodalom mindinkább szaporodó azon termékeivel, melyek a nemzeti evolucziónak, a magyar faj terjeszkedő képességének, s a nemzeti irány ezekkel kapcsolatos diadalának alapján állnak. (L. legujabban dr. Ajtay József: «A magyarság fejlődése» czímű munkáját, mely a nemzeti fejlődést szintén a magyarság szaporodásával hozza összeköttetésbe.)

Kiváló politikusok és államférfiak szintén osztják ide vonatkozó felfogásomat. Darányi Ignác legujabb tanulmányában is (az «Egyetértés» jubiláris száma) a magyarság megszaporodásától teszi függővé fennmaradásunkat s kifejlődésünket.

A szemünk előtt lebegő politikai aktualitásnak munkám önkénytelen történeti hátterét képezi, a mennyiben fejtegetéseim, Magyarország és Ausztria egymáshoz való viszonyának történeti momentumain kívül, főleg azon négyszázados evolucziót tartalmazzák, mely Mátyás királynál kezdődve, de különösen I. Ferdinánd trónraléptétől végbement. És mely, mert a népek s államok evolucziójában megállás nincs, folytatódik jövőre is. *Önkénytelen* hátteret azért említek, mert munkám nagy része még a választások *előtt* kész volt, egyes részeit szintén a választások *előtt* meg is ismertettem a sajtóban, s így megirásánál a jelenlegi viszonyokra nem gondolhattam.

Váratlan események jöttek közbe. Nagy közjogi kérdések léptek a homloktérbe, sőt szinte konfliktus látszott támadni a korona és a parlamenti többség, illetőleg a nemzet között.

Munkám nem a váratlan eseményekre való tekintetből készült; de midőn megvilágítja három, illetőleg négy század eseményeit, s az ezek

felett uralkodó törvényt, egyszersmind ráveti ezen eseményekre a világosság sugarát. A magyar nemzet, az erkölcsieken tul, fizikai erőnek fejlődésével feltartóztathatlanul halad előre az érvényesülés utján.

Az aktualis politikába és közjogi vitatkozásába abszolut tárgyilagosságom fentartása miatt most nem avatkozom. De végül levonom röviden és szintén tárgyilagosan, a felállított tételek *politikai* következményeit. Vagyis munkám a történelem, a népfejlődés és államalakulás törvényeinek elvont magaslatán, egyszersmind *aktuális*. És aktuális marad mindaddig, a míg nemzetünk az általam kifejtett törvények szellemében, vagyis erő-növekvésének mérvei szerint, s ekkép fokozatosan halad előre állami kibontakozásának utján.

Budapest, 1905 május 27.

Beksics Gusztáv.

I. FEJEZET.

Az állam- és népalakulás folytonossága.

A magyar és az osztrák monarchia alakulásának immár négyszázados küzdelme nem elszigetelt jelenség. Minden állam és nép, mert élő organizmussal bir, az élettan törvényei szerint nem maradhat meg ugyanazon fejlődési fokon. Növekszik, vagy visszafejlődik, vagy átalakul az uj feltételekhez képest.

Ha bármely nép történetét vizsgáljuk, nép és állam nem minden korban ugyanaz. Németország Nagy Károlytól II. Vilmosig a legkülönbözőbb fejlődési, megállási, sőt züllési momentumokat tárja fel, a két utolsó század rohamos emelkedésével, mely a második nagy német birodalom megalakulásához vezetett. Ez a második kialakulás bizonyság rá, hogy a történelem néha ismétli önmagát, *de sohasem egy és ugyanazon formában.*

Anglia, Francziaország története szintén a folytonos alakulás bizonyítéka. Spanyolországé századok óta a lassú és állandó visszafejlődést mutatja. Két egymással szövetkezett állam Svédország

és Norvégia példája annak a bizonysága, hogy a szövetségi formák sem maradhatnak állandók, a mit azonban megbizonyítottak a német szövetségben egyesült államok is.

Magyarország és Ausztria a mohácsi vész után a personal unió alakjában egyesülve, négy század mulva is keresik szövetségük végleges kialakulását. És nagyon természetes, hogy Magyarország egyszersmind keresi azt a formát, bár nem ugyanazt, hanem mást, a mi Mohács előtti nagyságát újra fölidézi. A történelem tanú rá, hogy a Habsburgok monarchiájának kialakulása, az ingadozások és kisérletezések egész sorozatán keresztül, s bár öntudatlanul, vagy néha kiszámítással, mindig Magyarország erőviszonyaihoz alkalmazkodott. Csak kiinduló pontjánál nem, a midőn Magyarország még elég erős volt arra, hogy a Habsburgok ne a helytelen, hanem a helyes irányt válaszszák.

A czentralisztikus irányt követte a monarchia belső kialakulása, a fél század előtti véres kisérletről nem szólva, I. Lipóttól a pragmatica szankció, Mária Terézia és II. József idejéig. Ekkor, a XVII. század végétől a XVIII. század végéig volt leggyöngébb Magyarország. A nemzeti ébredés korszakától, tehát Magyarország ujjászületésétől 1848-ig, a deczentralizáczió irányában történt, vagyis a szorosabb kapcsolattal, melyre Bécs törekedett, ellentétes irányt váltott a monarchia kialakulása. Mindezt élénk, sőt itt-ott éles világí-

tásba fogja helyezni a jelen munka. Itt csak jelezni akarom, hogy Magyarország dicső multját, szomorú küzdelmeit, de remélhetőleg szintén dicső jövendőjét kapcsolatba hozom a magyar nemzet, Ausztria és a dinasztia erőviszonyaival, s így akarom levonni a szükséges következtetéseket. Jelezni akarom továbbá, hogy a monarchia mai szerkezetében épp úgy nem lehet megállás, mint nincs más államokéban. Mint már mondtam, a népek élettana csak előre- vagy visszafejlődést ismer. A megállások csak azért szükségesek, hogy a fejlődés annál gyorsabb legyen utánuk, vagy a dekadenciát jelezzék. Ez a törvénye a magyar problémának is.

A magyar probléma specziális nemzeti s általános európai jelentőségében nem új dolog. Az Árpádház idejében és a vegyes házakból származó első királyaink alatt ez a problema meg volt oldva. A magyar nemzet és a magyar állam nemcsak létében volt biztosítva, hanem a Duna völgyében egyszersmind hatalmas őre volt Európa érdekeinek. Később azonban a török előrenyomulásának arányában sürgetőbb és sürgetőbb alakban jelent meg államunk és nemzetünk létkérdése, mig végre a nagy katasztrófa bekövetkezett.

Két züllött korszak közepett, V. László és a Jagellók korszaka közt, a fény és árny ellentéte gyanánt a magyar probléma bár rövid, de dicső megoldását nyerte. Vagy legalább egy hatalmas

akarat s örökre beszédes tények megmutatták, minő a mi nemzeti és állami problemánk megoldásának leghelyesebb, bár most már eltérő módja. A Mohácsot több évtizeddel megelőző nagy és hatalmas Magyarország képezte akkor ezt a módot. Századok sötét küzdelmein át csak gyengén világított ez eszménykép fénye. De 1867 óta mindig ragyogóbbá lesz a Mohács előtti nagy Magyarország elsötétült képe. Maga a hatalmi egyensúly és az ethnika törvénye követeli a Mohács előtti Magyarország visszaállítását. Semmiféle alkotás véglegesen meg nem állhat, mely Közép-Európa kibontakozásának e módját gátolná. Csak az út hosszú még, nem pedig a czél lehetetlen.

A néperő és az európai szükségesség hozták létre a Mohács előtti nagy magyar alakulást egy lángész vezérlete alatt. Ugyancsak a nemzet erejének és az európai szükségességnek együtthatása fogja létrehozni, *az idők folyamatában* a Mohács előtti nagy magyar alakulást. Mert a jövőre nézve is áll, a mi igazság volt a multban, hogy Magyarországnak vagy nagynak és hatalmasnak kell lennie, vagy nem szerepelhet a népek tanácsában önjogú állam gyanánt.

Magyarország vagy nagy, vagy csak tengődik, mint tengődött Mohácstól napjainkig. Végül szétmálik és tönkrejut.

Hogy világos szemmel láthassuk Magyarország jövendőbeli képét, hogy leszámolhassunk a népeket és államokat alkotó törvényekkel, és hogy a

a lehetőségeket külön válaszszuk a lehetetlenségektől, ismernünk kell a Mohács előtti nagy Magyarországot. Ismernünk kell létrejöttének okait, alkotójának czéljait. És tudnunk kell, mi volt oka, hogy ez az alkotás nem maradhatott állandó. Mindezt azért kell tudnunk és ismernünk, hogy mily hibákat kell elkerülnünk a jövendőbeli alakulás megszilárdításánál.

A szilárdság és állandóság *hiányzik az Árpád-ház* kihalta óta nemzetünk *történetéből.*

Nagy és dicső korszakra, nyomorult és silány korszakok következtek, pedig rohamosan, egymásután.

A szilárdság és állandóság e hiányának kutatása egyik feladata a jelen tanulmánynak.

Ép azért mutatom be a legfényesebbet és legdicsőbbet, a mit örök büszkeségünkre a magyar lángész megteremtett. Bemutatom azért, hogy a szemhatár távoli szegélyén, mint óriási világítótorony, czélunk és útmutatónk legyen. De egyszersmind, hogy megtanuljuk, mikép nem elég nagyot alkotnunk, hanem azt szilárddá és tartóssá is kell tennünk. Különben jövendőbeli történelmünk is tele lesz fényes romokkal, nagy küzdelmek, törekvések s bukások temetőivel.

Mondanom sem kell, hogy *Mátyás birodalma* az, a mit a Mohács előtti Magyarország gyanánt be akarok mutatni, nem pedig Dobzse László vagy II. Lajos Magyarországa.

E két utóbbinak Magyarországa a torzkép,

melylyé egy dicső és hatalmas arcz rögtön át tudott alakulni. A sötét árnyék, mely nyomban követte a lenyugvó napot, ráborulva az utolsó fénykülőkre.

Külsőleg, a puszta látszat szerint, Mátyás Magyarországa tovább élt nagy megalkotójának halála után. De csak mint züllött váz tántorgott a mohácsi síkság felé.

Külsőleg, a geografiát illetőleg, V. László Magyarországa is hasonlított Mátyás birodalmához. A Habsburgok e boldogtalan sarja szintén uralkodott nemcsak Magyarország, hanem egyszersmind a mai osztrák tartományok legtöbbje felett. De a mig II. Ulászló és II. Lajos Magyarországának nem volt lelke, addig V. László Magyarországának két lelke volt: Hunyady János szelleme mellett Frigyes és Czilley lelke. Az első hazafias szellem csodákat mívelt. A második intrikált és vérengzett. Magyarország a bukás szélére jutott. De még egyszer megmentette a legnagyobb magyar szellem, a nagy Hunyady még nagyobb fiának szelleme.

Mátyás birodalmának nagy és dicső czélja volt. Hatalmas állam teremtése önczél is lehet. Nemzetét nagygyá és gazdaggá tenni a legnagyobb becsvágyak méltó tárgya volt mindenkor a történelemben. És mégsem pusztán múló hiúság képezte, mint némelyek állítják, Mátyásnál az alkotás rugóját. Nemzetét hatalmassá tenni azért, hogy létét megmentse és örökre biztosítsa, kettős

nagy és komoly czél. E kettős czélja volt, mint majd fejtegetem, Mátyás alkotásának.

A magyar nemzet léte közvetlen Mátyás előtt koczkán forgott. A nyugat és a kelet egyaránt fenyegette. A várnai csata gyászos eredménye nagyon is megmutatta a török katonai jelentőségét. A nyugaton Frigyes császár folytonos cselszövényei, a cseh terjeszkedés s a nyugati országrészek urainak Frigyeshez való szítása, német és szláv veszélylyel fenyegette a nemzetet. *Hogy Mátyás megmenthesse, nagygyá kellett tennie hazáját.*

A most folyó s végső eredményeivel a jövő homályába burkolódzó alakulás előtt szintén nagy czél lebeg. A keleti ég most is borús. Más veszélyek, de mégis veszélyek fenyegetik állandóan nemzetünket. A szláv veszedelem nem idézi közvetlenül fel a harcztér borzalmait, mint a hogy évtizedeken, sőt századokon keresztül vértől párolgó csatamezőket csinált a török inváziő. Egyszer mégis, s pedig végzetesen, beavatkozott sorsunkba Világosnál a szláv vezérhatalom. Ez most sebektől vérzik, de a 150 millió lélekszám felé közeledő szlávság magával számbeli erejével állandó fenyegetést képez. A faji vonzóerő és a kulturai vegybomlás több kárt okozhat nekünk ma, mint a várnai csatavesztés. Sőt többet mint Mohács.

A magyar nemzet új kialakulásának tehát életbevágó, sürgős feladata van.

II. FEJEZET.

Államalakulás az Árpádok után s ennek tanulságai.

A népek és államok alakulása nem mindig függ ezektől maguktól. Alig képzelhető kivételektől eltekintve, nagy befolyása van erre a népek és államok szomszédságának, s így a geografiai helyzetnek. Nem a természeti viszonyokat értem. Hogy ezek mikép hatnak a népek életére, nagy elmék számtalan munkában fejtegették. Tengerparti népnek, melynek rossz a földje, szükségkép hajósnéppé kell alakulnia. Az anyaföld nem tudván táplálni fiait, ezek az «anyatenger» kebelén keresnek megélhetést. Az angol nép sokat köszön sovány márga-talajának, valamint a friz tengerjárta homokbuczkáinak és a norvég fjordokat alkotó kopár hegyeinek.

Ezek nélkül nem lett volna annyira a tengerre utalva, s így tán egyik sem lesz kiválóan tengerésznép. A német is csak tájonkint az, valamint az olasz. Ott, a hol a kövér föld hiányzik.

Nem csoda, hogy a faj-magyar nép egyálta-

lán nem lett tengerészszé. Az Alföld és a Dunántúl gazdag televényeinek áldásaival nem versenyezhetett az Adria kék tükre, melyet a hideg bóra tépáz meg.

Ismétlem, nem a természeti viszonyokról szólok, hanem a szomszédságról, melyet a nép és államalakulás viszonyában már kevesebben vizsgáltak. Magyarországnak geografiai helyzete: szerencséje és hátránya. Ha a magyar nemzet akár távolabb keleten, akár távolabb nyugaton települ meg, létét még nagyobb veszélyek fenyegették volna. Mai hazájában települve meg, itt, a világesemények országútján, azon kényszerű helyzetbe jutott, hogy nagygyá kell fejlődnie, mert különben elpusztúl. Talán az egy Anglia alakult, vagy alakulhatott volna szomszédainak befolyása nélkül. Páratlan geografiai helyzete erre képessé tette, s mégis hatott rá az idegen befolyás. Annál inkább hatott Magyarországra.

Nem foglalkozom a nyugati hatással az Árpádok alatt. Közép-Európa hatalmi viszonyai ekkor elég kedvezőek voltak a magyar nemzetre nézve. A két akkori legnagyobb hatalom: a pápaság és a német római imperium jogokat formált ugyan Magyarországhoz, de egymással vívott harczaik s a magyar nemzet ereje lehetetlenné tették, hogy különben is jogtalan igényeiket érvényesíthessék.

Keleten nem volt hódító hatalom. A tatárjárás bár rövid, de pusztító zivatar volt s ön-

magától szűnt meg. A görög császárság ment lefelé a dekadenczia lejtőjén.

Ily szerencsés körülmények közt mehetett végbe Magyarország kialakulása az Árpádok alatt. Megszilárdulásunk teljessé lett Szt. István birodalmának területén s bizonyára ennek köszönjük, hogy később oly sok zivatarnak ellen tudtunk állni.

A tulajdonképeni Magyarország határain túl is terjeszkedtünk később. Magyar misszió volt a Duna völgyének megszállása a Fekete-tengerig, s az adriai partok meghódítása, hogy a magyar hatalom tengerre is támaszkodhassék. De a magyar nemzet ösztönszerűleg félt a tulságos expansió veszélyeitől. Igazi hazája nemzetünknek csak Magyarország volt. Csak ez tudta betölteni, bár fajilag ez sem egészen. A magyar nemzet kardja mindig tovább ért, mint a karja.

Az ország határának kitolása különösen nyugot felé népszerűtlen volt. E népszerűtlenséggel sok dolga akadt Mátyásunknak. Mennyi fáradtságába került a nagy királynak, hogy nemzetének gondolkodását magasabb nézőpontra helyezze. Teljesen ráillenek Mátyásra Andrássy Gyula gr. gyönyörű szavai: «Volt-e, lehetett-e valaha nagy ember, a ki néha nem érezte földhöz bilincselve geniuszát attól a kényszerüségtől, hogy kis elméket és önző sziveket kell tervei számára megnyernie?»

Az igazi nagy szellem azonban végre is dia-

dalmaskodik, s rányomja jellegét korára. Eszméi túlélik néha akkor is, ha alkotása felbomlott. Az egyetemes világuralom eszméje túlélte egyházi és világi megalkotóit. Átoltódott vad és barbár népek vezéreibe is. A török hódításnak egyenesen a német császárság és pápaság leküzdése volt czélja, hogy a szultánok a világ urainak helyét foglalják el. Magyarországra csak azért támadt a török, mert Németországhoz máskép nem férhetett.

Sőt valami ösztönszerűség még a nagy népvándorlás nemzeteiben is megvolt a római világbirodalom eszméinek kapcsán. A mi Attilánk szintén a világ ura gyanánt lépett fel és cselekedett.

Mátyás munkáját elősegítette ama körülmény, hogy a magyar nemzet egy része is megérezte hún-szittya eredetét. És elősegítette ama másik körülmény, hogy a magyar imperialismusnak előzményei voltak Nagy Lajos és Zsigmond korában. És a mint nőttön-nőtt a török veszedelem, ugyanazon mértékben igyekezett a nemzet szomszéd államokkal szövetkezni, elfogadva ezek uralkodóit magyar királyokká. Frigyessel ép azért tűzött össze a nemzet, mert a török veszélylyel szemben nem akart gyermek királyt, hanem a hős Ulászlót választotta, hogy ez saját országának erejével is segítsen leverni a törököt.

A török invázió tehát szükségkép befolyást gyakorolt a magyar állam alakulására. *Ha ez az invázió elmarad, a magyar állam egészen más-*

kép alakul. A magyar nemzet vérveszteségei megszűnnek, s faji expansitása szükségkép a Kelet, és az Adria felé viszik. A magyarságban meg volt mindig a nagy fejlődő képesség, s ekép a faji expansitás szüntette volna meg nemzetünk konzervativ felfogását. Magyarország a török pusztítás nélkül ma egyik legnagyobb és legerősebb állam, s a magyar nemzet egyike volna a legnagyobb nemzeteknek Európában. Valószinű, hogy hatalma kiterjedne ma is a Fekete-tengerig s messze le az Adria vonalán.

Ime, ennyit ártott nekünk a török invázió! Lehettünk volna, mint majd kifejtem, nagy nemzetté, Európa egyik legnagyobb nemzetévé, s lettünk kis nemzetté. A török kiirtotta fele részünket. Más népeknek parancsolhattunk volna, s nekünk akart mindenki parancsolni.

Hová fejlődik ez az ország, ha a Mátyás korabeli lakosság szabadon bontakozik ki?

Tudvalevő dolog, hogy Mátyás a Délvidéken telepíteni is akart s e tárgyban a pápával érintkezett.

Arragoniai János bibornokhoz intézte levelét 1480 szept. elején, melyben a pápától kérte, hogy a török által megszállt tartományokból erőszakosan hozhasson telepeseket, ugyancsak a török által elpusztított déli vidékek benépesítésére. («Rogamus velit obsecrare dominatio vestra reverendissima sanctissimum dominum nostrum, ut sua sanctitas de benignitate et clementia

apostolica nobis et nostris indulgent eo modo, quo hostes nostri faciunt, quoscumque ex terra hostili abripere poterunt, absque alicuius conscientiae scrupulo, asportare et in regnum nostrum regionesque vastatas collocare, vel alias prout libuerit in servitutem personas quascumque in terra hostili captas redigere.»)

Mátyás nem ugyan a fajmagyar népességet akarta növelni délvidéki telepítése által, de mindenesetre növelni akarta az ország lakosságát. A fajmagyarság kérdése ekkor még kevéssé szerepelt, habár ekkor is ez a magyarság volt az állam- és nemzet-fentartó erő a harcztéren és az alkotmányban egyaránt. És a fajmagyarság, mint látni fogjuk, nagy túlnyomósággal birt.

A nemzetiségi vegybomlás korában másként alakulnak a népek és államok. Ép azért a jövendő alakulásnál egészen más szerep jut a népesedésnek.

A szomszédsági viszony, névszerint a török invázió, a magyar birodalom megalakulását keletről nyugat felé szorította. Nemzetünk sorsa attól függött, vajjon megtalálta-e a helyes alakulást? Ez alakulás csak úgy lehetett hasznos, ha a magyar nemzet nyugoti erőket vonva magához, egyrészt megtartja saját jellegét, másrészt pedig saját erőit kiegészítve, hatalmas befolyást tud gyakorolni a Keletre.

Mátyásnak, fájdalom mulékony, de hatalmas alkotása megtalálta az akkor helyes formát.

III. FEJEZET.

Magyarország katonai jelentősége Mátyás előtt és után.

Nagy Lajos dicsőségének fénye a Mátyást megelőző korszakban is beragyogta Magyarországot. Ehhez a dicsőséghez sokat hozzáadott s örökre biztosított Mátyás atyja, Hunyady János. Nagy Lajos alatt volt legnagyobb a magyar birodalom, mert tényleg három tenger határolta. Nagy Lajos alatt volt a magyar birodalomnak legnagyobb hadserege, nagyobb, mint bármely európai államnak. Maga a német birodalom gyenge volt Magyarországhoz képest. Nemcsak nemzetünk és államunk volt biztosítva minden veszedelem ellenében, hanem Magyarország, mint európai vezérhatalom, nagy és döntő szerepre volt hivatva.

Bármily gyorsan váltakozik történelmünkben a fény és árny, az erő és gyengeség, a nagyság és a letörpülés, Magyarországnak Nagy Lajos alatt kialakult hatalmi állása nem züllött oly hamar szét, mint Mátyás után Mátyás alkotása.

A nikápolyi csatavesztés súlyos csapást képezett, de még nem törte le Magyarország katonai tekintélyét. Zsigmond alatt rövid és látszólagos emelkedések ellenére is a hanyatlás szemmel látható. De Magyarország még mindig nagy katonai hirben áll. Még mindig nagyhatalom. De ha a török letöri, ez utóbbi a német császársággal is könnyen elbánik.

Bajazid szultán nyiltan megmondta ezt. A pápai és német császári hatalmat akarta megalázni. Szt.-Péter templomának oltárán akarta etetni paripáját, szólt a vakmerő és nyers kérkedés. Itália és Németország meghódítása azonban nem mehetett végbe Magyarország megtörése nélkül. Ez volt oka, hogy a török hatalom legelső sorban Magyarország ellen vonúlt fel.

Ha a török egyszersmind tengeri hatalom, avagy Velenczével szövetkezni tud, ez esetben az első csapások valószínűleg Italiát sújtják. A velenczei köztársaság elég aljas volt még e szerepre is, csakhogy még sem volt hozzá erkölcsi bátorsága, hogy a török hadakat Róma ellen partra segítse, mint segítette a vad ellenség átkelését a Bosporuson. Bizáncz bevételéért gratulált a szultánnak, de már Róma bevételéhez még sem mert czinkostársul szegődni. Így történt, hogy a török csak Magyarországon keresztül juthatott czéljához. És így történt, hogy Itáliában létrejöhetett a cinquecento az emberi szellem és művészet dicsőségére, de Magyar-

országnak el kellett pusztúlnia. Hogy a világ legnagyobb művészei örökké dicsővé tehessenek egy fényes századot, Magyarországnak szinte el kellett véreznie.

Előre lehetett ezt sejteni már I. Bajazid, tehát nálunk Zsigmond alatt, annál inkább I. Ulászló és V. László idejében. Sőt a messzelátó szem megpillanthatja vala a nagy veszedelmet dicső Nagy Lajosunk korában. Csakhogy akkor még senki sem törődött vele, mi történik Kis-Ázsiában, sőt akár a Balkánon. Kétségtelen, hogy a nagy király, nem ismerve a török katonai jelentőségét, a balkáni dolgokkal keveset törődött. A magyar fenhatóság ott inkább csak névleges volt, sőt Lajos uralkodásának vége felé még az sem. Az ozmánok sorban meghódították, vagy adófizetővé tették a balkáni tartományokat, s Lajos még a tervezett török háborútól is elállt, mert ismét az olasz ügyek foglalták el.

Nagy Lajos ellen komolyan fel lehetne hozni azon érvet, a mit felhoznak Mátyás ellen, hogy nyugati politikája miatt, a keletit elhanyagolta. Nagy Lajos alatt a magyar haderő feltétlen sikerrel mérkőzhetik vala a törökkel. Sőt ezen korban talán lehetséges lett volna a töröknek még kiűzése is. De csak azon egy feltétel alatt, hogyha akár Magyarország, akár Európa megszálló hadsereget tart Konstantinápoly és az európai partok védelmére. Különben a török, veréségeit kiheverve, ismét csak betör.

A pápák és az európai fejedelmek jelszavai, a melyek később a török kiűzésére vonatkoztak, pusztán csak üres jelszavak voltak. Üres jelszó volt magának V. Károly német császárnak fogadkozása, melyet különben nem volt ideje nemcsak beváltani, hanem beváltását még csak meg is kezdeni. A török haderő ekkor már nagyszabású szervezést kapott, nem leendett képes azt még V. Károly birodalmának hadereje sem annyira megtörni, hogy többé lábra ne álljon. Hogy Németország később, vagy előbb mit produkált a török ellen, sajnos, nagyon is ismeretes. A nikápolyi csata pedig megmutatta, mit értek az európai komoly segélyek is a törökkel szemben. Csak Nagy Lajos alatt, s a nagy magyar állam haderejével lehetett volna tönkre tenni s Európából kiűzni a törököt, mert ennek hadi szervezete ezen korban még nem volt kifejlődve. Inkább vad hordákból állott ez, mint rendes hadseregből. Nagy Lajos alatt ellenben a magyar haderő virágzásának tetőpontján állott, s a banderialis rendszer sem indult még rohamos hanyatlásnak.

De ekkor még sem Nagy Lajos, sem más európai államférfi, vagy katona sem látta át a török katonai erő fontosságát és veszedelmét. Igy nem vádolható Lajos nyugati politikája miatt, s majd kitűnik, mily joggal vádolható Mátyás.

A mesgyét pedig Magyarország dicsősége és bukása közt Nagy Lajos uralkodásának vége

képezi. Két hatalomnak élet-halál-harczot kellett egymással vívni: a magyarnak és a töröknek. A magyarnak, hogy védekezzék s védje a nyugati czivilizácziót a barbárság romboló betörése ellen. És a töröknek, hogy világhódító útján a legnagyobb akadályt, Magyarországot leküzdje. A küzdelem sorsa attól függött, vajjon melyik hatalomnak lesz erősebb katonai szervezete. Ki gondolhatta volna Nagy Lajos uralkodásának korszakában, hogy a magyar hadi szervezet a folyton közelgő veszély ellenére meg fog ernyedni, s azok a vad hordák, a melyek még a XIV. század elején, sőt előbb áttörtek a Bosporuson, elsőrangú katonai szervezetet fognak kapni. Ki gondolta volna, hogy a nagy király halála után csakhamar annyira megy a török előnyomulása, hogy már magát a magyar határt is érinteni fogja.

A török haderő reorganizácziója már I. Bajazid szultán alatt kezdődött, s pedig az állandó hadsereg felállítása által. Ez az állandó hadsereg állott a janicsárokból és a spahikból. Az előbbiek képezték a gyalogságot, az utóbbiak a lovasságot. Bajazid szultán korában ez az állandó hadsereg még csekély számú volt, úgy, hogy alig képezhette megfelelő magvát a nagy török seregnek. Inkább csak a szultán gárdája volt. A sereg fő zöme lovasságból állott, melyet a szultánok számára ép úgy a földesurak, különösen a nagybirtokosok állítottak ki, mint a magyar királyok számára a feudalis főurak. Ennek

száma, és a rendes csapatokhoz való aránya változott. Bajazid korában 80—100 ezerre lehetett tenni számukat, s később az állandó hadsereg nőtt ezek rovására. Valami műszaki csapatfélét képeztek a piádok, a kik az utakat hozták rendbe, s a hadsereget menetelésében támogatták. A teljesen vad csapatokat képezték az aszbok és az akindsik. Ezek sem zsoldot nem kaptak, sem rendes szervezettel nem bírtak, csak rablásból éltek, s a csaták előtt és alatt az ellenséget nyugtalanították. A török hadseregnek ez elemeit s a rabló segédhadakat később a krimiai tatárok képezték, melyek annyi rombolást követtek el Erdélyben és Magyarországon.

A török véderő fejlődése abból állott, hogy a rendes csapatok, vagyis állandó gyalogság és lovasság folyton nőtt, s mindinkább dominált. Már a XV. század elején, tehát akkor, a midőn a tulajdonképeni nagy török háborúk kezdődtek, a török hadsereg rendes csapatai nagy fejlődést vettek és maguk a janicsárok túlhaladták a tízezer főt.

De a török haderő nem rendes elemei is képviseltek bizonyos katonai értéket, sőt gyakran ők döntötték el a csata sorsát. A nikápolyi csatában 140,000 főnyi török seregben csak 1000 janicsár és csak 2400 spahi volt, s a diadal mégis a törököké lett, pedig az egész magyar sereg, a franczia és egyéb nyugati segédcsapatokat is beleértve, állítólag 50—60 ezer emberből állott. De katonai szakte-

kintélyek dicsérik a török sereg fegyelmét s panaszkodnak különösen a francziák fegyelmetlensége felett. Egyáltalán a török seregek felvonulásai többnyire nagy rendben és szigorú katonai fegyelemben szoktak történni. Szulimánnak végzetes felvonulása Magyarország ellen a szerencsétlen mohácsi csata idején híres volt a katonai fegyelemről. A mig a török sereg ellenséges területre nem érkezett, halálbüntetés terhe alatt volt megtiltva az útról letérni s a vetésekben gázolni. (Hammer P. Die Gesch. der Ozmanen 4. köt. 55. lap.)

A mi pedig az úgynevezett felkelési haderőt illeti, mely tehát a rendes sorcsapatok és zsold nélküli vad hordák közt foglalt helyet, ez nemcsak Nikápolynál, hanem Várnánál, sőt a szerencsétlen mohácsi csatában is bebizonyította katonai értékét. A folytonos háborúk úgy a kisázsiai, mint az európai határszéleken ezt a haderőt, legnagyobb részében lovasságot, eléggé kiképezték. Igy teljesen igaza van Kupelwiezernek, kiváló katonai irónkkal: Kápolnaival szemben, a midőn ezeket a csapatokat nem számítja le a mohácsi csata alkalmából a török had konbattáns erejéből.

A tűzérség fejlődése a török seregben aránylag igen gyors haladást tett. A várnai csata alkalmával a török még igen kis mértékben használta az ágyúkat, melyeknek kezeléséhez tüzérsége még nem igen értett. Alig néhány év múlva már

hatalmas ágyú-park vonúlt fel Konstantinápoly ellen. Sőt, a midőn Bizáncz bukása után Mohamed szultán 1456-ban Magyarországra támadt, a Belgrád ostromához szükséges óriási ágyúkat a Nándorfehérvárhoz közel eső Kruževácon öntette. A tüzérség fejlesztésében a török állandóan túlszárnyalta Magyarországot, kivéve Mátyás dicső korszakát, a ki nagyszabású hadi-reformjai közé a tüzérséget, s éppen a törökkel szemben a dunai flottát is felvette. Mély szomorúsággal lehet kérdezni, hová lett Mátyás tűzérsége és dunai hajóhada? A mohácsi csatában csak 80 volt a magyar ágyúk száma. Ezek egy része is idegenből jött hadi-segély gyanánt. És hozzá Kápolnai szerint ezek az ágyúk is rövidre lőttek, a mi a tűzérség tanulatlan voltára vall. Ellenben a török 300 ágyúja, mint tudvà van, megsemmisítő tüzet okádott a vakmerően támadó magyar csapatokra.

II. Bajazid korában, illetőleg uralkodásának végén (meghalt 1511.) az állandó török hadseregről biztos tudomásunk van. Hammer id. m. szerint (II. köt. 568. l.) Giustiniani és Foscolo velenczei követek szerint Ázsiában volt 24 szandzsák, Európában 34. Egy-egy ily terület körülbelül 1000 lovas katonát állított a 12000 janicsár gyalogság mellett. II. Szolimán korában a rendes lovasság 100 ezerre, a rendes gyalogság a janicsárokon kívül 80 ezerre emelkedett. A török táborkar állott 6 lovassági tábornokból, a janicsárok agájából, 4 vezérőrnagygyal, és a tüzérség agájából.

A török hadiszervezet az intenziv fejlődés mellett még külsőleg is előrehaladott, mert 150—200, sőt utóbb 300 ezer embert is képes volt a török mozgósítani, s effektiv a csatatérre vinni. A Mohácsnál diadalmas török sereg a kisebbek közé tartozott. Ezen 100 ezer főnyi haderőből csak 60—70 ezer lehetett konbattáns. A török seregek száma mindig sokkal nagyobb, kétszeresen vagy néha ötszörösen nagyobb volt a magyar hadakénál. Ép azért, szinte csodálatos, hogy a kis magyar hadseregek annyiszor fényes diadalt arattak. Ennek magyarázata a magyar hadvezénylet felsőbbsége s a magyarok nagy személyes vitézsége. A mai hadviselés szempontjából lehet kifogásolni valót találni magának Hunyady Jánosnak az ország határait messze túllépő hadmeneteiben. Az etaprendszer, a felderítő és az előörsi szolgálat ama korban nemcsak nálunk, hanem mindenütt fejletlen volt. Az ezekkel kapcsolatos hibákat tehát elkövette minden hadvezér, habár nem oly nagy mértékben, mint a mohácsi csata előtt Tomory, a midőn a magyar sereg azt sem tudta, mekkora távolságra van tőle a török sereg. Hunyady Jánosunkat mégis a legnagyobb hadvezérek közé sorozza maga a modern kritika.

A mi pedig a személyes vitézséget illeti, a magyarnak ez mindig a legjellegzetesebb tulajdonsága volt. És a személyes vitézség alapját képező individualismus még ma is elsőrangú szereppel

bir, mint napjainkban a japánok megmutatták. Mennyivel nagyobb volt szerepe ennek a középkor háborúiban, a mikor még a lőfegyvernek, és az ágyúnak nem volt oly romboló hatása, mint jelenleg! Midőn az individualismus fegyelemmel párosúl, akkor valóban ellenállhatatlan. A fegyelmet a mi banderialis rendszerünk s nemesi felkelésünk kevésbé ismerte. Nem egy, igen fontos csatánk, mint p. o. a várnai, főleg azért veszett el, mert a fővezér parancsát megszegték. De magának a személyes vitézségnek szinte csodálatos mértéke és a hadvezéri felsőbbség bámulatos eredményt hoztak létre.

Igaz, hogy a török seregnek néha inkább csak külső burkát képező szervezetlen, betörő bandáit verték szét a magyar csapatok, de többször diadalmaskodtak akkor is, a midőn a török sereg magvát képező és számban mégis túlnyomó rendes csapatokkal álltak szemben. Diadalmaskodott különösen a hadak történetének örökké bámulatos alakja, a magyar katonai dicsőség örök képviselője, a magyar Cid: Hunyady János.

A magyar hadi szervezet folytonos romlásával, a dúló pártviszályokkal, s a kötelességüket teljesíteni nem akaró főurakkal és nemesekkel szemben Hunyady János mentette meg Magyarország katonai becsületét, sőt magát az országot. Ha Hunyady Jánost nem rendeli a gondviselés, a Mátyás korszakát megelőző időben az ország

élére, a mohácsi vész sokkal előbb bekövetkezik. I. Ulászló és V. László zürzavaros és sötét korában közállapotaink egészen hasonlítottak II. Ulászló és II. Lajos korszakának közállapotaihoz. Nem szólva a belvillongásokról s az oligarchia túlkapásairól, mind a két korszak különösen abban éri el jellegzetes hasonlatosságát, hogy a közterhektől, különösen a hadi terhektől, a vér- és pénzadótól mindenki menekedni igyekezett. A királyi hatalmat valamennyi rend korlátozni igyekezett, de veszélyek idején minden hatalmat azért adott vissza a koronának, hogy ez saját erejével védje az országot. Hunyady János, mint kormányzó, a megfelelő hatalom nélkül is, legtöbbnyire saját erejével meg is védte.

Még csatavesztéseinek sem voltak soha végzetes következményei, mert ezek alkalmával is kitűnt az ő hadvezéri fölénye. De hogyha egyszer ez a nemzeti hős, a ki egyedül végezte annyiak kötelességét, megszűnik az ország élén állni, ki fogja ezt megvédelmezni? kérdezhették az aggodó hazafiak, a kiknek száma azonban mind a két korszakban nagyon kevés volt.

Az ország hadi szervezete bizonyára nem. A magyar hadi szervezetnek legelső sorban védelmi jellege volt. A nemesség nem tartozott harczolni az ország határain kívül. Külföldön csak a király zsoldosai s a főurak és főpapok banderiumai voltak kötelesek hadat viselni. Ez

a rendszer mélyen gyökeredzik alkotmányosságunk szellemében s még ma is kifejezésre talál a honvédség és a népfelkelés szervezetében. A középkorban azonban az ország fegyveres erejének zömét a nemesi népfelkelés képezte. És az a rendszer, hogy e fő erő az ország határán kívül nem volt alkalmazható, a török háborúkig aránylag kevés bajt okozott. Az a katonai hátránya mindig megvolt, hogy nem lehetett támadás által védelmi háborút viselni, pedig a támadás néha a legjobb védelmi eszköz. A másik hátránya ugyane rendszernek az volt, hogy az ország határát és területét tette ki ellenséges támadásoknak.

A török-veszedelem idején azonban ez a rendszer egyáltalán tarthatatlanná lett. Magyarországot kelet felé többé-kevésbé függő viszonyban lévő államok övezték, s ekkép az ország nem érintkezett közvetetlenül az ellenség területével mindaddig, míg a török e tartományokat meg nem hódította. Ezek Magyarországra támaszkodva, természetszerűen Magyarországtól várták a segélyt és a védelmet a túlnyomó török erővel szemben. Ha Magyarország e tartományokat meg akarta volna tartani, s a török csaták színterévé ezek keleti homlokzatát akarja vala igen helyesen tenni, mint néha tette is, akkor vagy jelentékeny állandó hadseregre, vagy legalább is könnyebben mozgó védszerkezetre lett volna szüksége. Tényleges védszerkezete mellett azt a nagy feladatot, hogy a legszélsőbb keleti oláh

határtól egész a raguzai köztársaságig terjedő vonalat megvédelmezze, egyáltalán meg nem oldhatta. Igy történt, hogy Magyarország védekezésének külső burka a török támadások hatása alatt lehámlott erről. A vazallus államok megfelelő magyar segélyben nem részesülvén, vagy meghódoltak a töröknek, vagy pedig semlegesek maradtak. A helyzetet jellemzi Brankovics, a szerb despota ama kijelentése, hogy inkább fél a töröktől, mint a magyartól.

Rendkívüli erőfeszítések esetén az országgyűlések igyekeztek a védrendszer hiányait pótolni, kötelezve főurakat és nemeseket a háborúban való személyes részvételre, rendkívüli adókat vetve ki, s a nem engedelmeskedőket büntetéssel fenyegetve. E fellángolások azonban szinte mindig csak szalmatüzet képeztek. A Hunyady kormányzósága alatt összegyűlt országgyűlés a tervezett nagy török hadjárat czéljaira 1454-ben elrendelte, a banderiumok kiállítása mellett, minden 100 jobbágytelek után 4 lándzsás lovas és két gyalog fegyveres kiállítását. Külön bizottságok alakítását hagyta meg, a melynek feladata volt megyénkint a jobbágy-telkek összeirása s az országgyűlési végzés végrehajtása. A kik a rájuk kiszabott fegyvereseket nem állították ki, birságot tartoztak fizetni. A kik pedig megszöktek a harcztérről, azokra, ha nemes: jószágvesztés, s ha nem nemes: halálbüntetés várt. Természetes, mind ezek csak a papiroson.

A bizottságokat meg sem választották, annál kevésbé működhettek ezek. De e papiroson maradt rendkívüli erőfeszítés ellen is, az ismétlődéssel szemben tiltakoztak a rendek: Országunk főpapjai, zászlós-urai, főrendei és nemesei, úgymond, keresztény hitünkre fogadjuk és igérjük, hogy ezentúl ilyen szokatlan táborozást nem hirdetünk, hanem a táborozás régi gyakorlata mellett megmaradunk.

Természetesen mi sem történt volna Hunyady János nélkül, a ki hazafias lelkesedésében elhatározta, hogy ha a király s a rendek elmulasztják kötelességük teljesítését, ő majd pótolja a mulasztást. Elhatározta, hogy tízezer fegyverest állít ki a maga költségén. A főurak közül csak hárman csatlakoztak hozzá: Kanizsay, Rozgonyi és Korogy. Hunyady, Kapisztrán által támogatva, nagy számú, de többnyire fegyvertelen népet gyűjtött táborába. Külföldről is csatlakoztak hozzá keresztesek, s így Hunyady jelentékeny számú hadsereggel vonult Nándorfehérvár felé, melyet Mohamed szultán 150 ezer emberrel, 300 ágyúval, s 200 hajóval ostromolt. Hunyady seregében azonban — a részben, vagy egészen fegyvertelen keresztesek mellett — csak a nagy hazafi által felfogadott, de aránylag kevés rendes haderő volt. Nándorfehérvár ostromának, Kapisztrán János szereplésének s a török vereségének körülményei nagyon is ismeretesek. A keresztes hadak fegyelmetlen támadása, — Hunyady János éles

szeme, s hadvezéri gyors felfogása nélkül — véres kudarczczá és nem győzelemmé lesz. De a törökverő nagy magyar a kellő pillanatban beavatkozva a küzdelembe, nagy és fényes diadallá avatta a keresztesek vakmerő kezdeményezését. Ekkép az ország kizárólag Hunyadynak köszönhette a nándorfehérvári harcz nagy fegyvertényét.

Maga az ország nem tett erőfeszítést, hanem sülyedt tovább és tovább a pártviszályok, visszavonások s az ország érdeke iránt való közöny feneketlen mélységébe. A helyett, hogy védszervezetét fejlesztette volna, ezt még Mátyás uralkodásának kezdetén is visszafejlesztette.

A köznemesség Mátyást trónra juttatva, azt követelte az új királytól, hogy az országot saját rendes jövedelméből tartandó hadsereggel védelmezze meg. *Adót soha semmi körülmény közt a nemesektől és jobbágyoktól ne követeljen.* A banderiumokat csak akkor szólítsa fegyverbe, ha ő már nem képes védelmezni az országot, a nemeseket azonban csak a legvégső szükség esetén szólítsa felkelésre. A nemesi felkelés is oda fejlődött vissza, hogy a fegyverbe szólított nemesség, ha az ellenség előrenyomulásáról két hétig biztos hír nem érkezik, a felkelő sereg hazamehetett.

Igy bomladozott a magyar védszerkezet, míg a török folyton fejlődött. Igy bomladozott Mátyás előtt és Mátyás után. Ezért mondta a szerencsétlen II. Lajos, hogy az ország veszedelméért

a felelősséget elhárítja magáról. És ha az ország önmagát meg nem védelmezhette, mikép védelmezhette volna meg a külföld?

A külföld viszonyait mi sem jellemzi annyira, mint Konstantinápoly elestének körülményei. A nemzetközi viszonyok, habár ekkor már a diplomáczia létezett és működött, még teljesen nélkülözték a népek szolidaritását. Igaz, hogy még állandó hadseregek nem, vagy csekély mértékben léteztek, s így a diplomáczia szolgálatára kevés haderő állott. De még maga ez a diplomáczia sem képviselte a népek szolidaritását közös veszélyekkel szemben. Hozzá még vak volt és így ugyanazon hibában leledzett, melytől nem mentes a modern diplomáczia sem. Ahhoz azonban már igazán nagyfokú vakság kellett, hogy Konstantinápoly eleste fel ne rázza az európai kormányokat s az egyes államok képviselőit. Aeneas Sylvius a német császár nevében megkondította ugyan a vészharangot. Németország fejedelmeit, sőt valamennyi koronás főt felszólított a török ellen való harczra. A pápák pedig, mint ezen korszakban V. Miklós és utóda: III. Kalixt, hatalmas hitszónokok ezek közt Kapisztrán János által igyekeztek felrázni Európát. A bűnbocsánatból befolyó pénzek a török elleni nagy hadviselés czéljaira voltak szánva. De részint kevés összeg gyűlt be, s a bejött összegek egy részére is egyes fejedelmek tették kezüket. A tényleg befolyt pénzből a pápa hajó-

hadat építtetett, a mely azonban oly gyenge volt, hogy a kikötőből ki sem mert menni. A szárazföldi hatalmak nem mozdultak. Az egyetlen igazi tengeri hatalom: Velencze, kereskedelmi szerződést kötött a győzelmes törökkel. Hatalmas flottája, melylyel szemben ekkor még az ozmán tengeri haderő meg nem állhatott volna, tétlenül nézte a hadi készülődéseket, a melyeket eredményesen csakis Magyarország tett, mert a szárazföldi államok követték a tengeri hatalom példáját. Ugyancsak a velenczei flotta a mi Mátyásunk korában is kevés lelkesedést mutatott a török megtámadására. A lánglelkű II. Pius pápa számtalan felszólítására 20 velenczei gálya bevonúlt ugyan az ankonai kikötőbe, a hol maga a pápa akart a keresztes hadak élére lépni, de ennek váratlan halálát Cristoforó Moro velenczei doge ürügyül használta a ki- és hazavonulásra. A keresztes hadak pedig pénz és zsold hiányában már előbb szétoszlottak. Ismét csak Magyarországra, ezuttal szerencsére Mátyás királyra hárult a haza és Európa védelme.

A mohácsi vész közeledő zivatara sem rázta fel Európát. A pápai követ jelentései pedig meggyőzhették nemcsak a pápát, hanem az összes hatalmakat, hogy Magyarország nem lesz képes megküzdeni a törökkel. A védőbástya ledőlte után pedig a kegyetlen sors a nyugati országokra kerül. V. Károly császár a pápát ösztökélte, hogy hirdessen keresztes háborút a török

ellen, de maga a német birodalom csak akkor határozta el magát 10 ezer főből álló sereg küldésére, a midőn a szerencsétlen mohácsi csata már megtörtént. Ily kevés erőkifejtésre volt képes a német birodalom. A franczia király, a ki szerződésszerűen tartozott volna a német császárt támogatni a török ellen viselendő háborúban, a szultánt egyenesen biztatta, hogy támadja meg Ferdinánd osztrák tartományait ne csak Magyarországot. Lengyelország ép ez időben békét kötött a törökkel. Velencze pedig, a mely az imént még szövetségben állott Magyarországgal, a segély-kérő II. Lajos magyar királylyal még szóba sem állott. És Ferdinánd osztrák főherczeg, a kinek pedig trónkövetelői czélzatai miatt legnagyobb érdeke lett volna Magyarország megmentése, kivonta magát a török háborúból, mert úgymond, saját tartományait kell védelmeznie. Sőt a horvát rendek 1523-ban az ő védelme alá helyezkedtek, ő pedig a Horvátországban létező csapatokat sem adta a magyar király rendelkezésére. Még szép volt tőle talán, hogy a lánglelkű magyar hazafiaknak Horvátországban megengedte, hogy a magyar ügy támogatására siethessenek. Sőt legjellemzőbb, hogy maga a pápa résztvett a német császár elleni szent ligában. Pedig ez végre is egyetlen a külföldi uralkodók közt, a ki legalább tervezte, hogy segítségére jön Magyarországnak.

A katasztrófának mind ezekhez képest be kellett következnie.

IV. FEJEZET.

Bukásunk valódi okai.

A Mátyás előtti és utáni korszak, a közfelfogás szerint a nemzeti dekadenczia korszaka volt. A dekadencziát azonban itt egyáltalán nem lehet *faji* értelemben venni. A népek ily értelmű dekadencziája gyógyíthatatlan betegség, mely tán lassan, de biztosan elkövetkező halállal végződik. Hosszú dekadenczia előzte meg az ó-kor népeinek, görögnek, rómainak elmulását. Szemünk láttára hanyatlani kezd a latin faj. De, hogy sok esetben mily lassú a dekadenczia lefolyása, Spanyolország példája mutatja, melynek visszaesése II. Fülöp korában kezdődött. Ha valamely romboló zivatar közbe nem jő, a népek pusztulása ép oly huzamos, mint az ezredéves tölgyé. Először koronája kezd száradni, azután korhad a törzs, s végül bekövetkezik maga a gyökér-rothadás.

A magyar nemzet Mátyás előtti és utáni züllése nem volt ily népirtó sorvadás. A magyar tölgyet, mielőtt elérte volna nagygyá növésének

határát, s mielőtt teljes pompájában fejthette volna ki koronáját, a korai zivatar derékban ketté törte. Az azon korbeli népleirások pedig világosan komoly és végzetes dekadencziára látszottak vallani. Burgio pápai követ, a ki pedig a magyar nemzet iránt rokonszenvvel viseltetett, 1526. január 23-iki jelentésében kétségbeesik az ország sorsa felett, bajait oly súlyosaknak tartja, hogy azokon immár többé nem lehet segíteni. Maga Verbőczy a lemondást hirdeti ekkép szólva: «Az országok két eszközzel igazgattatnak és tartatnak fenn: törvénynyel és fegyverrel. Magyarországon most mind a kettő hiányzik.» Nem csoda azután, hogy Massaro velenczei titkár azon kor magyarjait a legélesebben jellemzi: «A magyarok az igazságot nem szolgálják — úgymond — és nincs oly igazságtalan, vagy gonosz ügy, a mit két-három ember megvesztegetésével meg ne lehetne nyerni; büszke és gőgös emberek, kik engedelmeskedni nem akarnak; kormányozni, vagy igazgatni nem tudnak, de tanácsokat mástól elfogadni vonakodnak; keveset dolgoznak, csak a lakmározásban és a közvagyon prédálásában buzgólkodnak; az urak és a nemesek mindig viszálykodnak, csellel és ármánynyal működnek.»

A kormányzati és hadi tények igazolni látszottak a túlzott aggodalmakat s a magyar nemzet megrágalmazásáig menő sötét leírásokat. II. Lajos csak négyezer emberrel indult a táborba

a török ellen. Parancsait csak az vette számba, a ki akarta s az jelent meg a mohácsi síkon, a kit az igaz hazafiság, nem pedig a parancsnak való engedelmesség vezetett. Teljes politikai, társadalmi és katonai züllés volt ez, de még sem népdekadenczia. Éppen Massaro velenczei titkár jelentése a legfényesebb bizonyíték arra, hogy a magyar nemzet a mohácsi vész előtt nem mutatta a dekadenczia, hanem csakis a politikai anarkia képét. Magyarország a velenczei titkár szerint népes, gazdag és hatalmas ország volt a mohácsi vész előtt, s a magyar nemzet képes lett volna minden ellenségén diadalmaskodni, ha összetart és a közjó iránt érdeklődik.

Nemzetünk, Mátyás halála után is előrehaladhatott volna a nagyság és dicsőség útján, ha erős vezére van. Csak a vezér hiányzott s hiányoztak azon szélesebb etnikai alapok, a melyekről szólni fogok. Ép Mátyás uralkodása bizonyítja, hogy nem népdekadenczia sújtotta a magyart. A Mátyás előtti és utáni korszak körülbelül egy és ugyanaz. Ugyanaz a züllöttség, politikai és katonai anarkia. Mátyás ekkép a züllést a legdicsőbb korszakká tudta átalakitani. Gyenge uralkodók, zűrzavaros politikai viszonyok vezettek Mohácsra, nem pedig a népdekadenczia. Gyenge uralkodók, zűrzavaros viszonyok azonban szükségkép Mohácsra vezettek, de csak is a törökkel szemben. *Ekkora* katonai hatalom ellen Magyarország csak a legnagyobb államférfiak és had-

vezérek uralma alatt állhatott volna meg. Ily nagy emberek azonban egy nép történetében sem szoktak sokan egymásra következni. A nemzetekre nézve az állandó erőforrás maga a nemzet.

Ám a magyar nemzet Mohács előtt és Mohács után nem volt erőtlen, züllött nép. Csak nem volt jól katonailag szerezve. Az állandó hadsereg felsőbbsége akkor már kitűnt a banderiális rendszer s a nemesi népfölkelés fölött. A lőfegyverek azonban, különösen az ágyúk szigorúan fegyelmezett hadsereget igényeltek, a minő pedig csak az állandó hadsereg lehet. A személyes vitézség és egyéni érték kezdett háttérbe szorúlni a hadi teknika mellett, s így a magyar virtus katonai értéke csökkent, habár még mai napság sem szűnt meg.

De mindez együtt sem magyarázza meg egészen a mohácsi veszedelmet. Ha a főnemesség s a nemesség megteszi kötelességét, a katasztrófát még mindig el lehetett volna napolni. Ha Zápolya egyesül a király hadaival s ha Ferdinánd és a horvát csapatok részt vesznek a mohácsi csatában. Ha a nemesség nem marad tétlen nézője hazája romlásának, s ha a fővezényletet nem Tomoryra bízza a király, a ki még a legegyszerűbb előőrsi és földerítő szolgálatot is elmulasztotta: a mohácsi csatát a magyar hadak megnyerhették volna.

De hát mért nem teljesítette a fő- és köznemesség hazafiúi kötelességét? Mért volt kény-

telen már Hunyady János saját költségén fogadni hadakat, s így védelmezni az országot? Mért jött létre az a szörnyűséges állapot, melyet megörökített jelentésében a pápa követe?

Visszavonások, pártütések máskor is voltak Magyarországon, sőt egyéb országokban is. A pártütés és visszavonás nem különleges magyar tulajdonság. Csak nálunk *fokozottabb* és *állandóbb*. De ezek nálunk a középkorban kevesebb polgárháborút okoztak s kevesebb tertvérvért ontottak, mint p. o. Angliában. Csak sokkal több szerencsétlenséget okoztak, habár a rózsák harczában több vér folyt ott, mint a mennyit a pártoskodás ontott nálunk. A honfiúi kötelességeket másutt is elmulasztották, ha talán nem is oly mértékben, mint nálunk. Francziaország viszonyai lehetővé tették az angol hódítást. A spanyol rendeknek a magyarokéhoz hasonló kötelesség-mulasztása tette lehetővé a mór inváziót, mely azonban a spanyolok szerencséjére a czivilizácziót hozta magával, s nem a rombolást és népírtást, mint a török invázió nálunk.

A pártütés és visszavonás s a haza iránt tartozó kötelesség elmulasztása Magyarországon csak külső jelenséget, okozatot, nem okot képeztek. Magyarország mind ezek ellenére fenmaradhat, ha különben elég széles népalapja van lakosságában. Ez elégséges volt addig, a mig a törökkel nem lett szomszédossá. Négy-öt millió

lakosság mellett Magyarország nagyon előkelő szerepet játszhatott Európában; de oly nagy katonai hatalommal, minő a török volt, nem küzdhetett meg állandóan. Nincs megbizható adat a török nép nagyságára vonatkozólag. Nem tudhatjuk pozitiv módon, mekkora lakossága volt a kis-ázsiai és afrikai Törökországnak. De nagy számra kell következtetnünk (s ezt egy későbbi fejezetben törekszem is kimutatni) a rendkívül széles terület miatt is, a melyet a török Mohács előtt már nemcsak Kis-Azsiában és Afrikában, hanem egyszersmind Európában elfoglalt. Csak nagyszámú nép állíthatott és vihetett harctérre akkora seregeket, a minőket állított és harctérre vitt a török. Gyalázatos és barbár rendszere is volt, a melyet a magyar nem követhetett. A merre pusztító hadai jártak, rabszíjra fűzte a lakosságot. Ember-rablásait egyaránt űzte Európában és Ázsiában. Kiszámíthatatlan azon emberanyag nagysága, a melyet a török Mohács előtt és Mohács után csak Magyarországból elrabolt. Ép így fosztogatta görögök, bolgárok, oláhok, szerbek, albánok stb. néperejét. A lakatlanná lett területeket így népesítette be. És e szerencsétlen rabszolgákat nemcsak dologra, hanem egyszersmind katonáskodásra fogta. Köztudomású tény, hogy a leghíresebb és leggyőzelmesebb török haderő, mely utánzás tárgyát képezte a nyugaton, kereszténveknek ép e czélra fölnevelt gyermekeiből alakúlt.

A török ekkép nem pusztán saját ember-

anyagát rontotta folytonos háborúiban, hanem más népek emberanyagát is alkalmazta. Így magyarázható meg hadseregeinek az akkori viszonyok közt rendkívüli nagy létszáma.

Magyarország épen megfordítva cselekedett. Nem rabolt ki idegen népeket, hogy azok emberanyagát a török ellen alkalmazza. Mátyás a retorziónak csak elméleténél maradt, Magyarország nem csinált török gyermekekből janicsár hadat. Sőt védrendszerünk még a hazai fajokat is nagy mértékben mellőzte s legelső sorban a speczialis magyarság harczi tulajdonságaira támaszkodott. A bandériumot magyar főpapok és főurak állították szintén legelső sorban magyarokból. A nemesség nem szorítkozott ugyan a magyar fajra, s így a hadkötelezettség kiterjedt a nem magyar ajkú lakosság egyrészére is. Ez a rész azonban nagyon kicsi volt, mert a nemesség túlnyomó nagy része mégis a speczialis magyarsághoz tartozott. (Fényes szerint a nemességnek még 1840-ben is csak egyheted része nem volt magyar.) Es ha már a fajmagyar nemesség elmulasztotta kötelességének teljesítését, mennyivel inkább elmulasztotta ezt, kevés dicséretes kivételtől eltekintve, a nem fajmagyar nemesség. A horvát rendek magatartása a mohácsi vész előtt már említve volt.

Mindebből látható, hogy a hadi teher súlya főleg a magyarságon volt. Nincs adat annak megállapítására, mily arány létezett a mohácsi

vész előtt a fajmagyarok és nem fajmagyarok közt Magyarországon. De bizonyosnak látszik, hogy az arány jóval kedvezőbb volt akkor a magyarságra, mint ma. Dülő, hegy és folyó nevek, valamint egyházi sematizmusok bizonyítják, hogy magyarok laktak a mohácsi vész előtt ott is, a hol a lakosság ma nem magyar. Különösen áll ez az Alföldről, Erdélyről, a dunántúli és déli részekről. Nem járunk tehát messze a valóságtól, ha a fajmagyarság száztólját 70—80-ra teszszük a nem magyar lakosság irányában. Ha tehát a Mátyást megelőző korban s Mátyás korában az ország lakosságát 4—5 millióra teszszük, a magyarság kerek számban három, illetőleg négy millió lehetett.

Ha most már nálunk minden 8-dik ember (másutt 10-dik) képes a fegyver viselésére, a magyarságban valamivel több, mint 3—4 százezer harczképes ember volt. De ezt a számot még szűkebbé kell tennünk, mivel a katonai szolgálat főleg a nemességet terhelte, úgy, hogy a magyar társadalomnak alig 100—200 ezer harczképes rétegére súlyosodott az összes és az állandó hadi teher. Ez a réteg azután, melyet új elemek nem váltottak fel, a hosszú harczokban kifáradt. Olyan volt, mint a hadi fáradalmakban túlerőltetett hadsereg, mely nem akart többet harczba menni.

Ilyen volt a magyar nemesség Mátyás előtt és után sőt Mátyás alatt is. Nem hősiessége és

hazaszeretete hiányzott, hanem ki volt merülve, Maga a védrendszer átalakítása sem segíthetett itt gyökeresen. Új elemeket s idegen erőket kellett bevonni a honvédelembe. Ezt cselekedte Mátyás.

A kis, de hős nemzetek szívós, kemény és dicsőségteljes harczok után kifáradnak s végre letörnek. A görögöket végre is kifárasztotta Perzsia és Maczedónia támadása, mert új elemeket nem vihetett a harczba. A nagy népek is csak addig bírják a hosszú háborúkat, a míg új és új néprétegekre lehet áthárítani a véres terhet. A török is kimerült, midőn hadseregei nem álltak többé arányban Törökország lakosságával. Sőt a török annyira túlfeszítette erejét, a midőn Magyarországon még túl is akart hódítani, hogy teljes és végleges dekadenczіába esett s Európa beteg emberévé lett. Oroszország azért kifogyhatatlan a háborúk viseléséhez szükséges katonai erőkből, mert szinte végtelen néprétegek állnak rendelkezésére. A japán mégis legyőzte hasonlíthatatlanúl kisebb száma mellett, ennek oka az, hogy sokkal közelebb van a harcztérhez s a japán hadviselés és hősiesség sokkal felette áll az orosznak. Megujuló háborúkban azonban a japán tapasztalná néprétegeinek korlátolt voltát, ép azért előreláthatólag új elemeket fog bevenni hadviseléseibe s ez bőven rendelkezésére fog állni Mandzsúriában és Kinában.

Poroszország is azért birta ki a sok háborút,

pedig lakossága aránylag kevés volt a háborúkhoz, mert mindig és mindig új elemeket vont be. Terjeszkedett Dánia és Lengyelország rovására, s midőn Ausztriát a német Bundból kitette és a német szövetség élére lépett, képessé lett arra is, hogy Franciaországot legyőzze. És Franciaország katonai ereje ép azért indúlt hanyatlásnak, mert új rétegekre nem támaszkodhatik. És utóbb már a hazafiság sem elég erős motivum a kötelességek teljesítésére és a győzelemre.

A Mohács előtti Magyarország leirói egyenesen hazafiatlansággal vádolják a magyarokat. Ezt is azonban csak a kűlszín mutatta, nem a lényeg. A haza és szabadság kultusza volt éltető eleme ezer éven át a magyarság életfájának. A szabadságé tán még inkább, mint a hazáé. Távol ágon lévő keleti rokonának, a japán népnek lelke szinte bálványimádással csüng e kettőn. De inkább a hazán, mint a szabadságon.

Az árja népek fenhéjázó gőgje mindig lenézte a turáni népeket. A hun-ugor fajokkal szemben nyiltan hirdette, szinte anthropológiai felsőbbséggel, hogy igazi kulturai hivatásuk csak az árja népcsoportoknak van. És mi, magyarok, legföljebb csak annyiban birunk valamicske misszióval, a menynyiben fajkeveredés s kulturai impulzus következtében immár átalakultunk az indogermán népcsoportok egyikévé.

E gőgös elbizakodásra felelet volt eddig a magyar nemzet történelme s most hatalmas felelet

Japánország diadalmas föllépte. Műveltségünkre, igenis, jórészt indogermánok vagyunk, de lelkünk a hazáért és szabadságért rajongó lélek s egész világnézletünk hun-ugor. Japánország is csak fölületes mázát, főleg katonai szerkezetét kölcsönözte Európától, de lelke, a melynek ereje aratja diadalát, őseredeti turáni lélek.

Kulturában megelőztek a nyugati népek, mert sokkal több és tartósabb békéjük volt a művelődés kifejtésére, mint a mennyi volt nekünk, a kiket két világhatalom s mindent leromboló népáradat támadott meg. A kulturában való elmaradottság azonban könnyen pótolható, a mint mutatja Magyarország és legújabban Japánország példája. De az őseredetű és örökéletű néplelket nem lehet megtanúlva elsajátítani. Nem lehet betűbe, könyvbe önteni, a zúgó hámorok aczélkalapácsaival kiverni, a fonó- és szövőgyárak orsóival kipergetni s vegyészeti úton előállítani. Ez a lélek, a haza és szabadság szeretetének lelke, együtt születik a népekkel, mint az emberlélek együtt születik az emberrel.

Büszkén mondhatjuk el a nyugati népcsaládok gőgjével szemben, hogy ez ősi öröklött néplélek, a hazának és szabadságnak e kultusza sokkal hatalmasabb, igazabb és tisztább életre kelt mi bennünk. Soha még egy hun-ugor faj sem volt szolga. Inkább elpusztult. Elpusztultak azok a népóriások, a melyek a hunok előtt és után a világot fenyegették, vagy megostorozták, de nem

szolgáltak sem idegent, sem fajbeli zsarnokot. És szemünk láttára küzd kemény, ellenálló harczot a kis finn nép s a nagygyá lett japán, a világot fojtogató czárizmus ellen.

Minden faj fölé emeli és kitünteti a húnt és a magyart, hogy a hazát csak szabadnak tudja képzelni és sem idegen, sem nemzeti igát nem viselhet el. Nincs Európában egyetlen élő nép, melyre ezt oly mértékben el lehetne mondani, mikép mi rólunk. Még az angolról sem teljesen, mert a nemzeti zsarnokságot már-már tűrte s a királyság elleni küzdelmébe később idegen és vallási elem vegyült.

A francziák a nagyságért cserében büszkén viselték a királyság vagy császárság rabigáját. És gyakran viselték a nemzeti nagyság nélkül is. A germánság, mely a felsőbbséggel soha szembe nem szálló nyárspolgárság, valamint a sör föltalálója, teljes lelki megnyugvással adta át magát még a legkisebb udvarok gyámkodásának is. Szívesen tűrte az idegen uralmat területének egy részén s intézményeit megtartotta ennek gyors elmulása után is. Németország a művelődésnek óriás hasznot szerzett, bölcsészei az emberi szellemet magasra fölemelték, de a népek szabadságát soha ki nem találták s a németek ezért soha vért nem ontottak volna, mint tették a vallásszabadságért. Az olaszok minden zsarnoknak meghódoltak, idegennek ép úgy, mint hazainak. A szlávok Lengyelország kivételével, majd

sohasem voltak szabadok. Az oroszok eléggé tűrték a tatár hódoltságot s magán a fajvegyüléken meglátszik e hódoltság nyoma. A most nagyon is hangosan beszélő csehek, csöndes belenyugvással fogadták alkotmányuk eltörlését s osztrák provinciává való devalválásukat. E tényt a derék Kramarz minden tudománya és szellemessége sem változtathatja meg.

A ma élő európai nemzetek közül csak a magyarról bizonyítható be, hogy soha, egy pillanatig sem nyugodott bele, akár az idegen hódításba, akár saját királyainak erőszakos rendszerébe. A török-korszak a háború állandó korszaka volt Magyarországon. A Habsburg-dinasztia korszaka pedig egész az 1867-iki kiegyezésig, rövid korszakokról nem szólva, a királyság és nemzet közt folyt küzdelem korszaka vala. A magyar nemzet, még a nagy nemzeti királytól, Mátyástól sem tűrte volna el alkotmányának megcsonkítását, annál kevésbé tűrte el a Habsburgoktól.

Mindig ellenállt, fegyveres kézzel, vagy passziv reszisztenciával. Számos és szörnyű katasztrófa ellenére a magyar nemzet meg tudta védeni nemcsak hazáját, hanem alkotmányának épségét annyira, hogyha abba bár néha belehasított az erőszak, ennek tényéhez hozzá nem járulva, képes volt föntartani az alkotmány jogfolytonosságát. Hasonló viszonyok közt nem lett volna erre képes egyetlen nép sem a világon. Sem germán, sem

latin, sem szláv nép, maga a germán-latin vegyülékű angol sem, melynek szelleme pedig legközelebb áll a magyaréhoz.

E szinte csodás tényre, csak a hun-magyar geniusz képes, mely a hazát és a szabadságot isteníti. Mely úgy rendezte be már ősi alkotmányát, hogy feltétlen urat nem ismer, még uralkodójában sem s ezt nem külön, hanem csak nemzettel együtt, egybeolvadva tudja képzelni. A hazát és szabadságot ez egybeforrasztó néplélek tartotta meg a magyar államot és a magyar alkotmányt. Ez a néplélek aratja csodás diadalait a távol keleten, nagygyá növelve egy népet. Óriássá, pedig törpe egyénekből áll. Ez a néplélek avatja hősökké Japánország fiait. Ez teszi lehetségessé, hogy a kis, gyenge vitéz legyőzi a muszka óriást s elvisel példátlan fáradalmat és viszontagot.

A nyugati népek büszke czéhrendszere tehát nem nézheti le gőgösen ezeket a nemzeteket, a melyekkel nincsen fajrokonságban. Az európaizmus akárhányszor már hajlott és hajlik a kozmopolitizmus felé, mely nemcsak hazát nem ismer, hanem a szabadság garancziáinak tekintetében sem igen válogatós. A magyar nemzet büszkén nézhet végig multján s még büszkébb remények dagaszthatják szívét. A japánok pedig magasra emelhetik zászlajukat, melyen a nyugati népeknél ismeretlen hazaszeretetet vakító fénye ragyog.

A haza és szabadság szeretete nagy erkölcsi

érték, melynek nincs ugyan a tőzsdén árjegyzése, mégis a legbecsesebb emberi dolgok közül való, népek fenmaradasának és nagygyá fejlődésének erkölcsi rugója.

De nem kizárólagos rugója. A hunok és avarok elpusztultak, pedig hasonlíthatatlanúl nagyobbak és hatalmasabbak voltak a magyaroknál. Tönkretették őket a belső pártviszályok. Az avarokról is kimutatható, hogy a germánok előbb lázadásokat és egyenetlenségeket szítottak köztük, mielőtt megtámadták és kiirtották őket. A hun-ugor népek éppen büszke szabadságszeretetük miatt mindig hajlandók voltak a pártoskodásra. Önérzetük nem tűri az alárendeltséget, s így, fájdalom, a fegyelmet sem. Ezredéves történetünk bizonyság erre. Még döntő csaták előestéjén is pártoskodtunk s fegyelmetlenek voltunk. Erről beszélhet Sajó és Mohács. Csak egy csodás haza- és szabadságszeretet hozhatta helyre, a mit a pártoskodás, és fegyelmetlenség elveszített.

A germánság első sorban fegyelmezettségének köszöni nagyságát és hatalmát. Nem ismeri a haza- és szabadságszeretet ama fényes kisugárzását, lávaontó vulkánját, melyet ismertek a hunok, avarok és magyarok s a japánok. De fegyelmezettsége pótolta a hiányt. Mi, magyarok, egy-egy nagy lelki kincs, a haza- és szabadságszeretet birtokában, kevesebb önuralommal, vagy fegyelemmel birunk. Természetes folyománya ez ősi lelkületünknek, s az állam legfő tekintélyé-

vel, a koronával való küzdelmünknek. Különösen az utolsó háromszáz esztendő alig állott egyébből, mint a korona és nemzet lappangó, vagy nyilt küzdelméből. Így a tekintély elve nem verhetett gyökeret nemzetünkben s lazább nálunk a társadalmi fegyelem, mint másutt. A fénynek ez az árnyéka. A haza- és szabadságszeretet szinte csodás dolgokat művelhet, de az önuralom és fegyelem az az állandó és biztos munkás kéz, mely tartósan nagygyá és hatalmassá teszi a népeket. Mohácsra nem azért jutottunk, mert nem szerettük a hazát, hanem azért, mert ki voltunk fáradva s nem volt fegyelmünk. A fegyelem, bátorság és czéltudatos törekvés Mátyás korában egybe olvadt s létesítette a magyar politikai és katonai lángész legnagyobb alkotását. Nemzeti és állami nagyságunk ekkor érte el tetőpontját.

V. FEJEZET.

Az államalakulás törvénye a Közép-Dunánál.

Kevés korszakot ismertetett meg oly részletesen s oly szépen történetírásunk, mint Mátyás s a Hunyadiak korszakát. Nem vonok le senkinek érdemeiből, sem Teleky, sem Csánki és mások valóban maradandó érdemeiből. Mátyás korának legsikeresebb kutatója mégis Fraknói Vilmos, a ki egyszersmind Mátyás politikájának legigazságosabb birálója. Ezt a korszakot azonban ki kell egészíteni politikai és etnikai szempontok fejtegetésével. Különösen azon törvény megismertetésével, mely a nép- és államalakulást a Közép-Dunánál vezeti. Ez a törvény a legellentétesebb viszonyok, korszakok és felfogások ellenére, legalább a formát, bár nem a lényeget illetőleg, mindig ugyanazt az eredményt hozta létre. Azt a lényegében ellentétes eredményt, hogy Mátyás monarkiája ma a Habsburgok alatt területileg majdnem ugyanaz, a mi volt nagy nemzeti királyunk idején.

Az államalkotó törvény hatása és kényszerítő ereje egész nemzeti létünk alatt jelentkezett.

A Közép-Dunánál erős hatalomnak kellett léteznie. E törvény a magyar nemzetet helyezte előtérbe. A magyar nemzetnek kellett lehetőleg alkotnia a közép-dunai hatalmat. Hosszú és dicső korszakokban alkotta is. De ritkán egyedül. Többnyire valamely szomszédos hatalomra támaszkodva vagy vele szövetkezve. Lengyelország, Csehország, Ausztria s a balkáni hűbéres államok váltakoztak a sorozatban, az utóbbiak sokszor hódítás s máskor vazallátus alakjában. A török előnyomulásának arányában inkább a nyugati államok léptek előtérbe. Ezért mondja Mátyás egyik életírója, hogy nagy királyunk előre látva a magyar birodalom keleti összezsugorodását, nyugaton keresett rekompenzációt.

A német császársághoz nem, vagy nem egészen szorosan tartozó országok és államok tömörülésére való irány állandóan jelentkezett. A Habsburgok, illetőleg a német császárok nemcsak a középkorban uralkodó egyetemes monarkia elvénél fogva, hanem egyszersmind e törvény nyomása alatt igyekeztek Magyarországot a mai örökös tartományokkal egyesíteni. A német birodalom tőszomszédságában a görög s később a török császársággal szemben hatalmas birodalmat akartak létesíteni.

Számos oka van annak, mért nem sikerült s nem sikerülhetett törekvésük akár az Árpád-ház idejében, akár később. És az ok nemcsak a német birodalom gyengesége s Magyarország rela-

tiv ereje, hanem első sorban az is, hogy a germánság erejének határvonalán túl, kelet felé nem jöhet létre tartós alakban *egy másik germán kiformálódás.* Ez alakulás csak magyar jelleg mellett történhetik. Mert egyedül csak a magyar honfoglalás volt koncentrikus. A római hódítás is csak az ország egy részére, a keleti részekre szorítkozott. Közép-dunai *szláv* alakulás előfeltételei egyáltalán nem léteztek a multban sem. A csehmorva alakulás *excentrikus* fekvéssel birt s így egyáltalán nem lehetett hivatva egy hatalmas közép-dunai állam alakítására. Palaczki tanú rá, hogy a magyarok bejövetele végzetes volt a cseh vezérszerep alatt keletkezett szláv államalakulásra. Ez a tanú egy kissé elfogult s egy kissé nem ismerte a Duna völgyének etnikai viszonyait. A szlávságnak a mai Magyarország s a szomszédos Csehország területén soha sem volt akkora számbeli és kulturai ereje, hogy itt államot lett volna képes alakítani. A szlávok soha sem lettek volna képesek a Duna és a Tisza tájékán erős államot létesíteni, a mire viszont képesek voltak a magyarok. A vendek mindenütt, s így Magyarországon is, fejletlen, szenvedő alanyai voltak a beolvadásnak. A csehek és morvák pedig legfeljebb a mai Felső-Magyarország északnyugati részeivel kiegészített államot hozhattak volna létre. Ez azonban már a középkor alakulásainak idején elveszett volna a Habsburg és a lengyel törekvések miatt a magyarok nélkül is. Igaz, hogy Kún

László királyunk segített megbuktatni Csehországot, de ez a bukás okvetlenül elkövetkezett volna más módon is. A fehérhegyi csatáról már épen nem tehetünk, pedig ez zúzta össze a csehek történeti jogait s lett hazájukból szürke osztrák provinczia, mint a többi.

De Ausztria sem alakulhatott vagy alakulna át jövőre *közép-dunai szláv hatalommá.* Ausztriát nem lakja egységes nemzet, hanem oly néptörmelék, mely a középkor államalakulásának idejéből maradt fenn a német, magyar, szláv és latin határon, egyikhez sem tudva csatlakozni s egyikben sem tudva felolvadni. A legfőbb baja Ausztriának az, hogy a néptörmelék alkotó részei közül egyik sem képes a vezérszerepre, nem adhat tehát valamelyes nemzeti jelleget egyik faj sem. A latinról nem is szólva, sem a német, sem a szláv.

A németség számbeli kisebbsége mellett nem lehet vezér Ausztriában. A szlávok többséget alkotnak ugyan, de északi-, közép- és délszlávokra oszolva, még önmagukban sem képesek egyesülni. Lengyel, cseh, morva és szlovén soha sem lehet egy nemzetté. Ezért agyrém azok gondolata, a kik Magyarországot koronkint meg szokták fenyegetni a szláv Ausztria eszméjével. Ha Ausztria nem maradhatott német, úgymond, magyarrá még sem fog lenni, hanem inkább szlávvá. A szláv Ausztria azután nagy versenyt csinálna Oroszországnak s magához ragadná az összes katholikus szlávokat.

Fölösleges az államterv-gyártók e gondolatánál soká időznöm. Csak azt jegyzem meg, hogy ha lengyel, cseh, morva és szlovén magában Ausztriában sem gyúrható egységbe, mikép volna beilleszthető ebbe horvát, szerb és tót? Továbbá a szláv Ausztria csakhamar úgy járna az orosz versenynyel, mint járt a német Ausztria Német országgal s a szláv Lengyelország az egykori orosz nagyfejedelemséggel. A kisebbet és gyengébbet az erősebb és nagyobb elnyelné, Oroszország pedig akár a czárizmus, akár a köztársaság formájában nagyobb és erősebb lenne, mint a magyarok és németek által szorongatott szláv Ausztria.

Mátyás korában lépett a világtörténeti evolucció akkor egyedül helyes és igaz útjára. Mátyás alkotta meg a közép-dunai hatalmat magyar vezérszerep mellett. Sok vér, sok pusztulás, sok átok és erővesztés lett következménye annak nemcsak Magyarországra, hanem egész Európára, mindenesetre pedig Közép-Európára, hogy Mátyás monarkiája összeomlott s hogy a közép-dunai hatalom nem Mátyás kezdésének alakjában újult meg.

Vannak nemcsak a fizikai világnak, hanem egyszersmind az erkölcsinek, ekkép a népek életének is törvényei, a melyek közbejött ellenhatások miatt nem érvényesülhetnek. Égi testek a központi erő ellenére szétrobbannak. Természetes államalakulások helyét természetellenesek foglalják el. Az őserő, e ható ok azonban nem szünik meg működni. A közép-dunai alakulás ép ezért

nem szilárdulhatott meg teljesen, mert századokon át a magyar nemzet ellenére létezett. Az ősi ok és ható törvény azonban még ma is működik. *Nem szünetelhet addig, a míg a közép-dunai alakulásnak Magyarország nem lesz vezérhatalmává.* És azzá lesz, mihelyt megszünnek a gátló erők, a melyek a népek életét irányzó törvény hatását ellensúlyozták. Ez a jövő kérdése, mely teljesen attól függ, vajjon Magyarország képes-e az ősi törvény követelményének eleget tenni?

VI. FEJEZET.

Mátyás birodalma.

Mátyás korában nem volt egyetlen igazi katonai hatalom sem, akár Közép-Európában, akár nyugaton. Francziaország száz évi háború után Angliával és többi szomszédjával szemben kiküzdötte területének felszabadítását s határai közeledtek délen is a természetes vonal felé. XI. Lajos Burgundiát is meghódította. A nyugaton Bretagne még önálló, de kelet felé a Provence 1481 óta franczia birtok. Anglia, mint később látni fogjuk, még gyenge, de szigeti határai közt megkezdi hatalmas fejlődését, melynek eredményei azonban csak később következnek el.

A német birodalom határai bizonytalanok és ingatagok. Mátyás előtt két évtizeddel II. Albert által ismét a Habsburgok jutottak a német császári trónra, felváltva a Luxenburgi házat. A német birodalom teljes züllöttségét azonban a Habsburgok sem tudták megszüntetni V. Károlyig. Ez a züllöttség s katonai erőkifejtésre való képtelenség Zsigmond alatt érte el tetőpontját. A né-

met császárság csekély jövedelme még udvartartására sem volt elég. A magyar királyi korona adott neki tekintélyt s hatalmat. III. Frigyes, a ki Mátyásunkat pár évvel megelőzte és szintén pár évvel túlélte, éppen nem járult a német birodalom megerősítéséhez. Kizárólag családi politikát követve, fia házassága által megszerezte a Habsburgok számára Német-Alföldet. Lombardiát elvesztette s Mátyás a Habsburgok örökös tartományait szinte mind meghódította. A német birodalom e nagy elgyöngülésének korszakában, mely Mátyást messze megelőzte s a nagy király halála után is tartott, Svájcz kezdett kialakulni, a nyugati tartományok s herczegségek alig tartoztak Németországhoz, épp úgy, mint a keletiek. Csak a szlávság rovására terjeszkedett ez, de széttagoltsága s belpolitikai züllöttsége miatt nem aggressziv s nem is katonai hatalom. Lengyelország ugyanebben a korban nagy kiterjedésű, a Keleti-tengertől a Fekete-tengerig nyomul. E korszakban még területnagyobbodást is szerez, a mennyiben a német rend a lengyel királyság hűbérese lesz. Galicziát és Lodomeriát még nem vesztette el, Litvániával állami szövetségben van. De már minden csapása és átka jelentkezik: nemességének anarchiája s királyainak gyengesége.

Ellenben északi és északkeleti szomszédja kezd egy vaskéz uralma alatt kibontakozni. Ez a kéz III. Iván keze, a ki Mátyásunknak kortársa (1462—1505), több évvel túlélve ezt. Katonailag a meny-

nyire elzüllik Lengyelország, ép annyira fejlődik a moszkvai nagyfejedelemség. Közvetlenül Mátyás halála után Iván már a czári czímet is felveszi s Krim miatt megkezdődik a harcz a szultán birodalma és a czárság közt, mely a bizánczi császárság örökségének legendáját találja fel.

Népesség dolgában is felettébb hátramaradtak és fejletlenek voltak, szinte az összes európai államok. Részletesen foglalkozom a jelen munka későbbi fejezeteiben Európa és Magyarország népességi viszonyaival s meglepően fog kidomborodni a magyar nemzet népegyénisége a Mátyáskorabeli Európa nemzetei közt.

Egyedül fejlett a nagy katonai hatalom már Mátyás előtt, s Mátyás uralkodásának kezdetén a török. Mátyásnak szintén, bár ifjabb kortársa, II. Mohamed (1451—1481.). E hatalmas szultán uralma alatt nemcsak a görög császárság bukott el, a török már megfészkelte magát Európa keletén is. Meghódította az összes európai gyarmatokat, a Fekete-tenger környékét, a hol a keletkező orosz hatalomba ütközött. Albániát meghódítva, még Itáliába is átcsapott, honnét Mátyás maroknyi lovassága kergette el. Az egész balkáni vonalon érintkezett már a török birodalom a magyar korona melléktartományaival, betörve vagy elfoglalva ezeket, Sőt támadása megsebezte itt-ott magának az anyaországnak testét is. Az a hosszú vonal, mely a Havasalföldtől Szerbián és Bosznián át a raguzai köztársaság határáig terjedt,

változó eredményű harczok szintere volt. Mátyás apja s ő maga itt vívta a török ellen legszebb csatáit, de ez a vonal katonailag mégis gyenge volt. Nemcsak azért, mert ekkora vonalon csak óriási hadsereg uralkodhatott volna, hanem azért is, mert a növekedő török hatalom közvetlen fenyegetése alatt e hadvonal népeinek és uralkodóinak hűsége megbízhatlanná lett, mint ezt mások is kifejtették, s mint az imént én is előadtam.

E legkomolyabban fenyegetett hadvonal mögött belső zűrzavarban élt Mátyás előtt és uralkodásának kezdetén a magyar nemzet. Csakis egyes nagy fiai, mint Hunyady János és barátai, teljesítették kötelességüket. Az ország hadi szervezete, mint fejtegettem, maga is hibás volt: a hadi fejlődés rég túlhaladta. Állandó hadserege az országnak nem volt s a banderialis rendszer lovassága mellett gyalogság alig létezett. A Magyarország gyenge védővonalán mindig nagyobb erővel fellépő török ellenben ama kor legjobb gyalogságával rendelkezett, a janicsárhaddal. Államilag szervezett tüzérség Magyarországon Mátyás törvényeig nem létezett s tudjuk, hogy a mohácsi vész súlyosságát a török tüzérség felsőbbsége növelte.

Ha oly hatalmas akarat, államférfiúi és hadvezéri képesség nem kerül Magyarország élére, mint Mátyás, Magyarország a török csapásai alatt 50—60 évvel előbb roskad össze, a nélkül, hogy megérte volna dicsőségének legszebb korszakát.

A nagy király, mindjárt uralkodásának kezdetén, mint bővebben látni fogjuk, törvénynyel szervezte a nemzet véderőjét. A megyei banderiumok a király hatalma alá kerültek s megalkották a híres huszárságot. A királyi városok tartoztak gondoskodni a tüzérségről s hadi gépekről. Ő maga a király pedig állandó hadsereget szervezett. 1459-től 1463-ig Mátyásnak már 7—8 ezer főnyi állandó hadserege volt, mely később folyton növekedett.

De a törökvész feltárta Mátyás előtt a középdunai hatalmi alakulás törvényét. *Egy több száz mérföldre terjedő rossz hadvonal mögött s kiszámíthatatlan erőkifejtésre képes ellenséggel szemben Mátyás támasztékot keresett az ország számára.* Mint majd fejtegetni fogom, nem volt biztos terve, de erőnövekvést s szilárd pontot keresett az ország számára. Az ő általa szervezett nemzeti véderő az ő kezében biztos védelem volt az országra s területi épségére nézve. De Mátyás biztosítani akarta a jövendőt is.

Látszólag véletlen események, de valójában belső okok és logikai törvények hozták létre az érdekes tüneményt, hogy Mátyás Magyarországot körülbelől a Habsburgok mai örökös tartományaira támasztotta. Különösen Morvaország, Szilézia és Lausitz által igyekezett kiegészíteni Magyarországot, habár Csehországot, Ausztriát, Karintiát és Stájerországot is meghódította s a cseh királyi címet is megtartotta, hogy beleszólhasson a német birodalmi ügyekbe. Sőt uralkodásának

vége felé, *a mint nyugati politikája kijegeczesedett, határozottan Magyarországhoz akarta kapcsolni az osztrák tartományokat.* Ekképp igyekezett kiépíteni a nagy és erős dunai hatalmat.

Így bontakozott ki, bár fájdalom, nem véglegesen, Mátyás nagy monarchiája, mely a havasalföldi vajda s az oláh vajda segédcsapatai nélkül is 80 ezer, sőt a «Századok» 1884-ik évi folyamának érdekes fejtegetései szerint, 93,000 főnyi hadseregre támaszkodott. E számban azonban benfoglaltatik a *cseh, morva* és *sziléziai* haderő is. És ez a hadsereg teljesen fegyelmezett katonai erő volt, kiegészítve hatalmas tüzérség s meglepően jelentékeny dunai hajóhad által. A dicső fekete sereg képezte Mátyás hadseregének magvát s e seregbe sok idegen elemet is bevett, érvényesítve azon elvet, a mit a török már rég gyakorolt, hogy a háborúk súlyát idegen elemek is viseljék. De mégis túlnyomó volt Mátyás seregének nemzeti jellege. Ez megnyilatkozott a vezényletben is, mert Mátyás vezérei, egy-két idegenről nem szólva, magyarok voltak. Dunai hajóhada 364 hajóból állott, tízezer harczossal, ágyúkkal és ostromgépekkel. Így lett Mátyás birodalma nemcsak területileg egyik legnagyobb, hanem egyszersmind katonailag szinte legelső hatalommá. Nyugaton erőforrásokat vonva magához, ily hatalmas védelmet alkotott Mátyás uralkodásának végén a keleti barbár ellenséggel szemben. Ha a nagy király soká él, vagy méltó utóda lesz az ország

trónján, Mohács nemcsak el nem következik, hanem Magyarország megtöri az ozmán hatalmát. Ez volt Mátyás monarchiája!

Álomnak is szép, igaz valóságnak világ csodája. Hát még e monarchia nagy kulturája, művészete, ipara, költészete (a látszólagos szegénység egyes jelei ellenére), nagy jólléte, hatalma és dicsősége! Ez nem volt puszta álom. Évek sorozatán át valóság volt. A bécsi Burgból a legnemzetibb magyar király kormányozta Magyarországot és Ausztriát. Onnét hallották meg parancsoló szavát a Balkánfélszigeten. Onnét folyt be Európa ügyeire a német birodalmi ügyek által.

A nemzetre ez egyáltalán szokatlan volt. Az ijedősek, gyávák vagy összeesküvők a sors e dicső fordulatát alacsony czéljaikra használták fel. A magyarság egy része még nem emelkedett hivatásának magaslatára, abba a magasságba, a hol a nagy Mátyás lelke szárnyalt, mint fényes magasságokat érintő sas.

De ha a nagy átalakulás megszilárdul, ha Mátyás soká él, vagy a sors kedvezéséből új Mátyások következnek a magyar királyi trónon, a nemzet hozzászokik a magyar politika magas irányához. Megérti és hozzászokik ama feltétlenül parancsoló törvényhez, hogy a német császárság határától a keleti császárság határáig közép-európai hatalomnak kell támadnia, Magyarországgal élén. Csak így lehetett állandóan feltartóztatni a török rohamot. Különben csak egyes

fényes csatákat nyerhettünk az ország megmentése nélkül.

És a nemzet, ha a magyar monarchia új alakulása tartós marad, hozzá nőtt volna nagy feladatához. Hatalmassá fejlődik a magyar nemzet is s nemcsak királya, mint Mátyás korában ez már-már megtörtént. Mert csak ez esetben, ha tudniillik a nemzet számban, kulturában és gazdagságban gyarapodik, csak ebben az egyetlen egy esetben maradhatott fenn Mátyás alkotása. Főbajunk mindig az volt, hogy csak egyes királyaink voltak hatalmasak. Ezért hanyatlott el az ország Nagy Lajos és Nagy Mátyás után. A züllés különösen a mohácsi vész előtt rohamos volt, de a Mátyás Magyarországa a legszebb reményekkel kecsegtetett.

Magyarországot, ezt a geografiailag zárt egységet, helyzete és a hatalmi viszonyok megoszlása egyenesen arra rendelték, hogy az említett világtörvény végrehajtója legyen. Arra, hogy a nyugati és keleti császárság közt, a Közép-Dunánál hatalmat alkosson.

Magának a földrajzi helyzetnek parancsoló szava azt követelte, hogy a Magyarország, mint középpont körül létező kis államok és tartományok többé-kevésbbé szilárd kapocscsal Magyarországhoz tartozzanak.

Ausztriának, Csehországnak, Romániának, Szerbiának, Boszniának és Dalmáciának többékevésbbé szoros formában a geografia törvénye

szerint Magyarország vezérlete alatt egybe kellett volna tartoznia. Különösen az osztrák örökös tartományok fekvése földrajzi képtelenség a tekintetben, hogy államot alkossanak. Szerteszét szórt, más alakulásuk közé tolt övet alkotnak ezek, középpont, súlypont és határok nélkül. És a mi a középkorban geografiai és katonai képtelenség gyanánt jelentkezett, az most, a fajok öntudatának korában, politikai ellenmondás, melynek nehéz súlyával tényleg küzködik is Ausztria. És mégsem a *természetes* alakulás, hanem a *természetellenes* jött tartósan létre. Pedig Mátyás korában a természetes alakulás évek során keresztül a gyakorlatban is létezett.

Mátyás Ausztriát és Bécset meghódítva, osztrák főherczeggé lett s cseh király volt és Morvát, Sziléziát Magyarországhoz csatolta. Szerbiát és Romániát közelebbi viszonyba hozta Magyarországhoz. Boszniának királyt adott. Seregeivel súlyos csapásokat mért mind a két császárságra. Ime a fényes és nagyszerü kép. A sors változandósága azonban egy szofokleszi dráma könyörületlen fátumával gyors változást idézett fel s a fényes kép helyére legsötétebb képet helyezett.

Ám lehet-e akár történelemben, akár a politikában sorsról és fátumról beszélni? A népek és népvezérek nem saját gyengeségüket hárítják át a sors és fátum terhére? Bizonyos, hogy van balsors egyének és népek életében. Magyarország szerencsétlensége volt a tatárjárás és török inva-

zió Európában. Egyik veszélyt sem háríthatta el akár államférfiainak bölcsesége, akár a nemzet politikai okossága. Konstantinápoly török meghódítása kívül esett a magyar politikusok hatalmi körén. Azzal csak mint szerencsétlen ténynyel kellett számolniok. De a pártviszályok és belső ellentétek, melyek a nemzetet dúlták, nem írhatók a sors és véletlenség rovására. A magyar nemzet és vezérei néhány ragyogó korszakot, különösen a Hunyadiak korszakát nem tekintve, nem voltak feladatuknak magaslatán a török veszélylyel szemben. Magyarországnak magasabb konczepczió nélkül a folyton ismétlődő török támadások okozta sebeken át okvetlenül el kellett véreznie, még pártviszályok, egyenetlenségek s a Mohács után bekövetkezett anarkia nélkül is. A mohácsi csatát meg lehetett volna nyerni külső segély nélkül is. De bár a nemzet egységes s bármennyi fényes csatában győz, a folyton megújuló támadások előbb-utóbb mégis tönkreteszik. A nemzeti erély megnyilatkozásának fokához képest a mohácsi vész tán később, de szükségkép elkövetkezik.

Mert Magyarország *egymagában* nem volt és nem lehetett képes, mint már bővebben szóltam róla, kiszámíthatatlan hosszú időkön át ellenállni a töröknek. Évtizedeken, vagy akár egy századon át is fentarthatják vala a magyar államot Hunyady János s netáni méltó utódai a hadvezetésben. De magának Hunyady Jánosnak legnagyobb dia-

dalai is csak halasztották s nem zárták ki a katasztrófa eshetőségét. Többnyire csak ideiglenes eredményű győzelmek voltak ezek, bármily ragyogók valának, s bármennyire örök dicsőségei a magyar fegyvereknek.

A míg Magyarország a török szomszédja volt, a míg ez utóbbi birta Konstantinápolyt, addig Magyarországra nézve állandó és súlyos veszély létezett. És ez a veszély annál nagyobb volt, mert Hunyady Jánosnak hadviseléseiből kitünt, hogy a török kiűzésére történt még távoli kisérletek is többnyire sikertelenek vagy épen végzetesek voltak. A védelmi harczban egyes nagy vezéreink gyakran fényes eredményeket mutattak fel, ellenben az offenziva többnyire balsikerű volt.

Ebből világosan következik, hogy ha bár Magyarország hatalmas uralkodók s nagy hadvezérek alatt képes volt egymagában is a török támadásait visszaverni, de nem volt s nem lehetett képes a török veszedelmet *a kiűzés ténye által megszüntetni.*

Azt a súlyos bajt tehát, a mit tényleg a sors és vak véletlen idézett fel Magyarország ellen, nem szüntethette meg teljesen Magyarország ereje s vezéreinek legnagyobb gondossága sem. Az európai segély pedig, egyes esetekről nem szólva, inkább csak a pápák s egyesek, különösen pedig a magyar nemzet jámbor óhajtása volt. A keresztes hadjárathoz képest valójában nyomorúságos eredményre vezettek a pápák legkomolyabb s

leglángolóbb felszólításai. Ez is mutatja, hogy akkor már a pápaság kevésbbé tartotta hatalmában a népek szellemét.

Már itt megállapíthatónak vélem annak feltétlen szükségességét, hogy a magyar nemzetnek élet-halálharczához szüksége volt oly támasztékra és erőre, a melylyel királya *közvetlenül* rendelkezik. És itt jutok el Mátyás király politikájának és alkotásának birálatához.

VII. FEJEZET.

Mátyás politikája.

Ennek a politikának csak úgy volt komoly értelme, ha az a nemzeti czélt szolgálja, s megfelelő erőket mozgósít a nemzet czéljainak elérésére. A mit Mátyás létrehozott, vagy csak létrehozni akart, de a mi, ha tovább él, valóban létesül is: az a hatalmi alakulás feltétlenül elég lett volna a magyar érdek védelmezésére, s a török invázió megfékezésére, sőt kiüzésére.

Semmi kétség sem fér ahhoz, hogy Mátyás nyugati politikát követett. *A vita csak a körül foroghat, valjon nyugati politikát követve, nem a legigazabb keleti politikát akarta-e létesíteni?* Ha igen, akkor Mátyás politikája nemcsak dicsőséges, hanem nemzeti. Közvetlenül rendelkezni Csehország és Ausztria erejével Magyarország ereje mellett a magyar nemzet javára a szultánok növekedő hatalmával szemben: ez épp oly merész, mint nemzeti konczepczió. Merész és nemzeti csak együtt lehetett. mert ha nem volt nemzeti tartalma, akkor csakis vakmerő vállalkozás volt.

Czézári dőreség, mely a magyar nemzetnek inkább vesztét, mint mentését okozta volna.

De ki gondolhatta Mátyás uralmának kezdetén, hogy a magyar nemzeti politika nehéz szárnycsapásokkal ily elérhetlennek látszó magasságokban fogja dicső iveit leirni? Kinek lehetett csak sejtelme is arról, hogy Mátyás nemcsak megérti, hanem tettre fogja váltani azon vezérelv első tételét, hogy Magyarország vagy nagy lesz, vagy nem maradhat soká állam?

Valóban V. László és a Jagellók uralma közt ép oly sürgős volt ez az említett axióma első felének tettre váltása, mint jelenleg. Akkor, midőn a német császárság ellenséges indulatán túl a folyton növekedő török inváziő létében fenyegette az országot. Különösen nagy szerencsétlensége volt Magyarországnak, hogy a török ellenséges rohamait akkor volt kénytelen felfogni, midőn a török hatalom növekedőben volt. A dagálylyal kellett küzdenie, s nem az apálylyal. Bécsig már csak az apály gyengébb hullámai érkeztek. Ekkor, sőt még sokkal előbb a török már dekadenssé lett, mert kifárasztották a Magyarország elleni küzdelmek.

Az axióma második felének megvalósítása most főleg etnikai szempontból szükséges. A germán és szláv népek óriási növekedése mellett a magyar nem maradhat el, mert különben megsemmisülő kisebbséggé lesz.

Ám Mátyás királynak közvetlenül az ajtón

kopogtató veszélyekkel kellett megküzdenie, sőt a veszélyek, a pártütések alakjában, az ajtón belől is aggasztók voltak. Az emelkedő török veszély áradata talán ezuttal lassabban, de végzetszerűen közeledett. Az északkeleti határt Giskráék tartották örökös bizonytalanságban. Az Ausztriával szomszédos területeken a német császárral volt folytonos villongás. Az ország szívében pedig minduntalan felütötte fejét a visszavonás. És mind e veszélylyel szemben, mintha a sors csak gonosz tréfát akart volna üzni, a rendek nemhogy növelték volna, inkább gyengítették az ország hadi szervezetét.

Szóltam már a nemesség azon törekvéséről, hogy az egész honvédelmet a királyra akarta áthárítani. Mátyás elfogadta még azon kikötést is, hogy a nemesség csak a végső szükség esetén legyen fegyverbe szólítható, s ily esetben is csak az ország határáig volt vezethető. Ha pedig 14 napig ellenség nem mutatkozik, haza mehet.

Ily viszonyok közt, csak egy nagy lélek nem eshetett kétségbe. Csak egy nagy léleknek maradhatott meg bátorsága s tettereje, hogy példájával magával ragadja az országot. Ez utóbbi meg is történt. A mint a török elfoglalta Galambócz várát, Mátyás a Budán lévő csapatokkal azonnal a török ellen indúlt, s példája nagy lelkesedést idézett fel. A velenczei követ jelentette, hogy Magyarországon ily harczias hangulat rég nem volt s ekkora sereg rég gyűlt össze. A ren-

dek egy része szerette Mátyást, másik része félt tőle.

De nem lehetett pusztán a szeretetre, vagy a félelemre alapítani a honvédelmet. A védrendrendszer visszafejlesztésének, mint majdnem minden rossznak meg volt jó hatása is. Mátyás kényszerült maga tartani hadcsapatokat, a mi később nagy hatalmat és tekintélyt adott neki.

A XV. században, a királyság emelkedésének korszakában, maguk a királyok törekedtek állandó zsoldos hadak tartására. Magyarországon a nemzet kényszerítette erre Mátyást. De mielőtt híres fekete serege létrejöhetett, illetőleg tekintélyes számra növekedhetett volna, Mátyás az ország hadi szervezetét is átalakította.

Szegeden országgyűlést tartott, a hová azonban a haza védelmétől vonakodó nemességet nem fejenként, hanem vármegyénkint hivta meg. Ezen az országgyűlésen új haderő nyert szervezést. A főurak és főpapok rendes banderiumai és a köznemesség felkelése közt, új és szilárd jellegű katonaság létesült. Minden 20 jobbágytelek után egy lovas katonát kellett állítaniok főuraknak, főpapoknak és nemeseknek. Ez a lovasság megyei szerkezetet nyert ugyan, de minden ily megyei banderium számára a király nevezett ki kapitányt. E megyei banderiumok katonai jelentőségét különösen ama körülmény emelte, hogy kötelesek voltak a király rendeletére nemcsak a kitűzött helyen megjelenni, hanem évenkint három hóna-

pon át szolgálni a hazában vagy a hazán kivül. A szegedi országgyűlés a köznemességet is arra kötelezte, hogy fegyver alatt addig marad, meddig szükséges.

Mi sem mutatja annyira Mátyás növekedő ekintélyé t, mint az, hogy ekkép tudott elbánni a hadi terhektől irtózó rendekkel. És Mátyás tekintélye azon mértékben nőtt itthon és a külföldön, a mily mértékben nagyobb katonai erőre tudott támaszkodni. De Mátyás azután egyszersmind a nemzettől igényelt áldozatokat jól fel is használta.

Uralkodásának első éveiben gondoskodásának főtárgya, a török elleni védelem. Levelei czáfolhatatlan bizonyságot képeznek arra, hogy folyton a török veszedelemre gondolt, s a nyugati politika még eszébe sem jutott, vagy azt nagyon mélyen elrejtette lelkében. Már 1458 márczius 29-én 500 lovast kér a török ellen Podjebrád György cseh királytól, s ugyanazon év április 14-én Frigyes császárt szólítja fel a török ellen viselendő háborúban való részvételre. III. Calixtus pápa és a Hunyady-ház közt benső viszony állott fenn. Majdnem közvetlen e pápa halála előtt 1458 augusztus 7-én Mátyás felajánlta neki a török elleni hadiszolgálatát, mint a Hunyady-ház hagyományát s atyai örökségét: («Scimus paterne virtutis inictande vestigia nobis tamquam hereditatem esse relictam, qui si remissores essemus, quam nostra dignitas postulat memoria

tamen rerum gestarum nos in animos viriles excitaret») Mátyás azonban nemcsak Calixtus pápa iránt, hanem minden pápa iránt vonzalommal, és hódolattal viseltetett, a ki az ő korában Szent Péter trónján ült. A Hunyady-ház hitbuzgó hagyományain kivül ez annak is tulajdonítható, hogy Mályás nemcsak jó keresztény, hanem egyszersmind politikus és diplomata volt.

A pápaság természetes szövetségese volt Magyarországnak s így a mindenkori magyar királynak a török ellen. A török hatalom vallásilag és politikailag egyaránt veszélyt képezett a pápaságra és a kereszténységre, s így a pápaság szükségképp együtt érzett a török leghatalmasabb ellenségével a magyar nemzettel.

Mátyás azonban nemcsak a törökre gondolt, a midőn a pápasággal egész uralkodása alatt igyekezett jó lábon állni s csakis egyetlenegyszer került vele élesebb konfliktusba.

A pápaságot Mátyás nemcsak kelet felé, hanem egyszersmind nyugati irányban is szövetségesének tartotta. Ugyis volt. Már II. Pius pápa III. Frigyes, és a magyar pártütők ellen fordult, a midőn ezek Mátyást trónjától akarták megfosztani. És sajátságos, hogy nemsokára ép a pápaság terelte határozottan nyugati irányba Mátyás politikáját, mint majd szólni fogok róla. Egyelőre azonban csakis a török foglalkoztatta Mátyást, ép úgy mint Rómát.

Uralkodásának kezdetén, mint már mondtam,

egészen a török háború gondolata foglalta el. Sőt legnagyobb nyugati vállalatai közepett is minduntalan visszatér a török ellen viselendő háború gondolatára. Rómába folyton sürgető leveleket küldött és Moro velenczei dogét is rá akarja bírni a török elleni háborúra. De természetesen csak magára marad, s a pápának a boszniai hadjáratról jelentést küld. II. Pius pápa azonban hosszan késlelkedik a segítségadással, a miről Mátyás 1464 julius havában írt levelében élénken panaszkodik.

A pápai és egyéb külföldi segélynek elmaradása azonban nem bátortalanítja el Mátyást, XI. Lajos franczia királyt is felszólítja 1465 elején a török megtámadására. A külföldi segély azonban mindig elmarad s a pápák is csak koronkint váltják be igéretüket. Ép ezért igen élesen támadja 1475 november 30-án kelt levelében a pápa eljárását, hogy a segélyt tőle megtagadta. Miután a segélyek elmaradtak, Mátyás belátta, hogy csak saját erejével küzdhet a török ellen («Post tantas supplicationes toties promissam, nos rebus nostris provideamus») Nyiltan megmondja, hogy mivel országait nem akarja elveszteni, ezeket önmaga fogja védeni, a mint tudja. Csoda-e, ha ily körülmények között mindinkább nyugat felé fordúl szeme, habár szemhatáráról sohasem ereszti ki a törököt? II. Pál pápa ily körülmények közt egészen jogtalan vádat emel Mátyásunk ellen, hogy a török elleni küz-

delmet nem folytatja elég erélylyel. Mátyás megfelel a pápának, Igéri, hogy megtámadja a törököt s felkeresi a Helleszpont partjain magát Mohamedet, de a pápai, és egyéb segélynek nem szabad elmaradnia.

Ám maga II. Pál pápa más irányba tereli Mátyás gondolkozását. Podjebrád György cseh király vallási viszályba került a szentszékkel, s a szent konszisztórium vádakat emelt Podjebrád ellen. II. Pál 1465 julius 23-án felkérte Mátyást, hogy, mint vallásos és *hatalmas* fejedelem támogassa a szentszék eljárását és itéletét. («Ut tu, veluti potens et religiosus princeps, processibus atque sententiis apostolicis opportune faveas, prout et assistas, illasque in principatibus et dominiciis tuis exequi et servari facias») Mátyás a pápa e levelére a legkészségesebben felajánlotta szolgálatát. Az a hév, mely kisugárzik Mátyás rövid leveléből mutatja, mily örömmel ragadja meg az alkalmat a cseh ügyekbe való avatkozásra. «Szentséges atyám — irja — már felajánltam egyizben magamat és országomat a katholikus egyháznak (itt a III. Calixtus pápához intézett levelére céloz). Nincs oly nehéz és veszélyes vállalat, a melyet nekem Isten földi helyettese, sőt maga az Isten parancsol nekem, nem tartanám szent és üdvös dolognak, s melybe rettenthetlenül bele nem fognék». Mintha titkos öröme igénybe venné egész valóját, szinte a dicsekvésig megy. Nem fél senkinek — úgy-

mond — bármely hatalmától. Már különb ellenséggel is megküzdöttem, mint a csehek, stb.

E percztől kezdve Csehország és Németország ügyei nagyon érdeklik. A pápának irott válasza után nyomban irt a cseh királynak a pápával fenforgó viszály ügyében. A török háború gondolatára közben is mindig visszatér. De már előre látható Csehországgal való komoly összetűzése. A cseh és morva rablólovagok dúlásai minduntalan beavatkozásra birják. Szinte ultimatum gyanánt hangzanak levelei, de a kitörésre mégis sokkal komolyabb ügyek vitték a dolgot.

Podjebrád György nemsokára e levelek után trónvesztetté nyilváníttatott, s II. Pál pápa a csehmorva katholikus rendek tanácsára Kázmér lengyel királynak ajánlotta fel a cseh koronát. Kázmér azonban soká habozott, s így a cseh-morva katholikus rendek Mátyáshoz fordultak, hogy őket védnöksége alá fogadja, s a katholikus vallás ellensége ellen fegyvert fogjon. E felszólításnál még jobb, és még kedvesebb ürügye is volt Mátyásnak. Podjebrád cseh király 1465-ben háborút üzent a német császárnak, s fegyveres kézzel megtámadta Ausztriát. Mi sem mutatja annyira Németország ezen korszakbeli züllött voltát, minthogy a cseh király is megmerte támadni császárját s ez nem volt képes még a cseh királylyal sem megküzdeni, úgy, hogy Mátyást kérte meg támogatására. A szövetség árának fejében megigérte, hogy magyar királyi czimét leteszi, a bir-

tokában lévő magyar várakat és városokat visszaadja s bár homályos, de mégis áttekinthető perspektivát nyitott Mátyásnak arra, hogy római királylyá választatja.

Az események egymásra torlódtak, hogy Mátyás lelkében a nyugati politika mélyebb és mélyebb gyökeret verjen. Ott vala a trónjától megfosztott cseh király s a német birodalom gyengesége a politikai kombinációk mérlegén. És most egyszerre két szövetségese is támadt: az állandó szövetséges római pápa, a ki Mátyást a hit védőjének tartotta s a német császár, a ki, mint utóbb kitünt, hazug, de fényes kilátást nyitott meg Mátyás előtt. Ennek magatartása mind a két szövetséges érdekeit nagyon ügyesen kidomborította. Már hadüzenetében különösen hangsúlyozta a német császárral való benső viszonyát s katholikus uralkodói jellegét, a ki a szent széknek engedelmeskedni tartozik. Leveleiben pedig, a melyeket 1468 április 8-tól kezdve számosat írt a cseh ügyben, minduntalan hangoztatta, hogy a katholikus rendeket pártfogásába veszi.

Ismeretes e háború, mely Mátyásnak cseh királylyá koronázásával végződött, mely alkalommal hat fejedelem vitte a baldakint s Mátyás a koronázó menetben a pápai követ és a brandenburgi választó-fejedelem közt foglalt helyet.

A cseh háború és az osztrák hadjárat közt Mátyás újra visszatért hagyományos politikájá-

hoz. A 70-es évek közepén ismét nagy török háborút akart szervezni IV. Sixtus pápával egyetértve a török ellen. IV. Sixtus tényleg felszólította a keresztény hatalmakat, hogy Mátyást támogassák. Ez megköszönte 1476 február 2-án írt levelében a pápa fáradozását s megújította fogadalmát, hogy az egyház érdekének szenteli életét és erejét. De már az unalomig ismétlődött a régi rendszer s ismét Mátyás csak saját erejével vivta Szabácsot. Sőt mint Mátyás 1476 deczember 8-iki levelében panaszkodik, a német császár vele szemben ellenséges magatartást tanusított. Ily körülmények közt, a magyar hagyományos politikától ismét a nyugati politika felé fordúlt, annál is inkább, mert szabad mozgása a törökkel szemben sohasem volt biztos. Vagy lengyel, vggy cseh, vagy német gáncs fenyegette minduntalan. Még a török háborúk szempontjából is ekkép nyugati politikát kellett Mátyásnak követnie. A nyugaton a békét és hátterét biztosítva s nyugati erőket vonva magához, annál sikeresebben szállhatott majd szembe a törökkel. És mintha a török inváżió rohamában is bizonyos nyugvó pont támadt volna. A török hatalom fejlődése Mátyás korában még nem érte el ugyan tetőpontját s ide ez csak a mohácsi vész korszakában jutott. Így a török akkor volt legerősebb, mikor a magyar leggyengébb vala. Mátyás uralkodásának második és utolsó fele alatt azonban a török is üdvös félelmet látszott

érezni a nagy magyar király iránt, s így ez elég szabadon élhetett nyugati politikájának, hogy majdan annál hatalmasabban bontsa ki keleti politikáját. Igaz ugyan, hogy váratlan beütések történtek az országba, sőt egy török hadcsapat magát Nagyváradot feldulta, az apróbb rablótámadásokat azonban Mátyás vezérei agyonsújtották s Kinizsi Ali béget, a ki Erdélybe nagyobb sereg élén betört, Kenyérmezőnél megsemmisítette. A II. Mohamed által épített Szabácsot Mátyás maga vette be. Mohamed halála után pedig a török háborúk pusztán rablótámadások visszaverésének jellegével birtak. Mindezen változatos sors közepett Mátyás valódi okait, czéljait inkább csak sejteti, mint világosan feltárja.

De, ha valódi czélja nem a magyar nagyhatalom konsituálása s a közép-dunai nagy magyar monarchia létesítése volt, akkor Mátyás nyugati háborúinak egyike sem ért fel fekete serege egy századának vagy egyetlen székely ijásznak feláldozásával. Akkor Mátyás diadalai Ausztriában, Csehországban, Sziléziában s a világtörténelem szinte páratlan fegyverténye, melyről Zrínyi ámulva ir, hogy kisebb sereggel ostromzárolt nagyobb sereget, mind e tény és dicsőség nem egyéb hadvezéri kéjelgésnél s üres önzésnél. Akkor minden vércsepp, melyet a magyar hadak hullattak nyugati csatatereken, tiltakozás Mátyás ellen. Mert csak úgy volt jogos e harcztéreken nemzeti erőt veszíteni, ha Keleten, a törökkel szemben

nemzeti erőt növel. Különben csak siettette, nem pedig elhárítani igyekezett a mohácsi vészt.

De kétségtelen, hogy a nemzeti gondolat élt Mátyás lelkében. Ez a gondolat adva volt a viszonyok által azon tényben, hogy Magyarországot idegen erők bevonása által meg kell erősíteni a török ellen. Igaz, hogy e nemzeti gondolattal együtt élhetett és élt is a jogos becsvágy és büszkeség. A becsvágy hatalmas és erős hajtókerék. Ha helyes czélra tör s megfontolt ész kormányozza, mindennél becsesebb eszköz.

Becsvágy bőven volt Mátyás királyban, s habár ez elaludt volna is, felkeltik ama kor hizelgői s tán higgadtabb gondolkodói is.

Nemzeti czéljainkra bizonyára elég, ha Mátyás szilárdan megalapítja a közép-dunai magyar monarchiát.

Ez a közép-dunai monarchia azonban korántsem szilárdult meg, sőt teljesen ki sem alakult Mátyás alatt s utána csakhamar szétzüllött. De habár Mátyás nem is hajthatta végre a megszilárdítás munkáját s világosan rá akarta bizni ezt Korvin Jánosra, a kit nemcsak Magyarország királyának szánt, henem mint látni fogjuk, egyszersmind a lajtántúli tartományok uralkodójának.

A Habsburgok, igaz hibás kiindulási pontról váltva utat, csak két század multán voltak képesek a pragmatica sanctió által szilárdabb formát

adni kettős monarchiájuknak. Sőt a kialakulási folyamat még most is tart, tehát közel négy század óta.

Mátyás a hódítás alapján állott, habár ép Ausztria meghódítása bizonyítja, hogy a meghódított országok és tartományok alkotmányát respektálta. Éppen Bécsben és Alsó-Ausztriában mélyreható reformokat is megszavaztatott a rendekkel. De mégis tartós formában rendeznie kellett a fegyverekkel szerzett tartományok belkormányzatát s ki kellett volna alakulnia a nagy magyar monarchia és osztrák része közt valamely kölcsönösségi viszonynak. Ekkép valamely *megfordított pragmatica sanctiónak.* Vagyis a magyar királyok kötnek vala szerződést az osztrák rendekkel a monarchia egysége, trónöröklése és kölcsönös védelme iránt. Magyarországnak ugyanis ily alakulás esetén szüksége lett volna az osztrák tartományok támogatására a török ellen. Hisz az egész nyugati politikának csak így volt értelme.

Mátyásra is ez birt döntő befolyással. Ismerte a nemzet ama felfogását, hogy a törökkel szemben uralkodójának védelmére szorúl. Ismerte az Ulászló-féle kikötést, mely szerint ez tartozott egész lengyel haderejével védelmezni Magyarországot. És ekkor a védelem még nem volt kölcsönös. Magyarország ugyanis nem tartozott volna uralkodójának más államát saját erőinek megfeszítésével védelmezni. A kölcsönösség fo-

galma az osztrák-ház idejében is csak később keletkezett s a pragmatica sanctióban jutott világos kifejezésre.

A magyar nemzet azért választott néha erős királyokat, hogy ezek a maguk erejével is védelmezzék az országot. Ezért volt mindig nagy pártjuk a Habsburgoknak, akár mint osztrák főherczegeknek, akár mint egyszersmind német császároknak.

Mátyás, mint egy magyar köznemes ivadéka, nem birt a nemzettől külön erőforrásokkal. Ha tehát valami, úgy ép az ösztökélhette nyugati politikájára, hogy külső erőforrásokat is megnyisson.

De nagyon természetes, hogy a közös uralkodás minden formájában létesülnie kellett volna előbb-utóbb a kölcsönös védelemnek, melyben Ausztria is részesül.

Ezt érezték ösztönszerűen az ország ama nagyjai, a kik Mátyás nyugati politikáját ellenezték. Ezek közt Pongrácz János erdélyi vajda és Zápolya Imre. Ezek és velük a magyar társadalom vezető elemeinek többsége a régi nemzeti politika hivei voltak, mely abból állt, hogy Magyarország határain túl ne terjeszkedjék s e határok közt védekezzék minden ellenséggel szemben.

Ámde Magyarország nem birta saját erőiben a törökkel szemben való fenmaradásának *teljes* garancziáját. Ezért fordult minduntalan nyugati

segélyért, s ezért igyekezett koronkint királyválasztás által más államok segélyforrásaihoz jutni.

Ha Mátyás nyugati politikája sikerül s alkotása megszilárdul, fölöslegessé válik a nyugati segély s idegen uralkodók királylyá való választása.

Egészen nemzeti királyaink megoldhatták volna a magyar nemzet egyéni és európai hivatását. Talán ösztönszerűen érezte ezt a nyugati párt, melynek élén Szilágyi Erzsébet állott s a köznemességre támaszkodott. A nyugati politika eleintén a német császárral való szövetségben állott s a magyarság és németség szövetsége kiváló elméket foglalkoztatott. Magát a hires pécsi püspököt, ki Janus Pannonius név alatt írta költői munkáit. Mátyás nyugati politikáját úgy a szövetség, mint később a császárság kérdésében támogatták a főpapokon kivül a Szentgyörgyi grófok, a Bánffyak, a Kanizsayak stb.

Mátyás elhitette magával, hogy monarchiáját legelső sorban a nyugati támadásokkal szemben kell biztosítani s ezt úgy vélte elérhetőnek, ha a német birodalom élére lép. Ha ez sikerül neki s utódainak, a világtörténelem új és fényes utakra lép. Nyugat felől biztosítva hatalmas királyságát, teljes erejével szentelhette volna magát keleti feladatainak. Ez esetben, hitte, a siker el nem maradhat. Ez volt, mint szó lesz róla, Mátyás tévedése. *Nem leendett szabad túl mennie az osztrák*

tartományokon. De midőn már uralkodásának és életének vége felé *határozottan konstituálni akarta kettős monarchiáját,* a német császárság többé nem irányozta tetteit.

Valjon pártja teljesen felismerhette-e a valódi czélt, s a nyugati politika igaz értelmét, ez legalább is kétséges. Valószinű, hogy túlnyomó volt ebben a dicsőségre való törekvés. Tömjénfüstfelhő gomolygott is Mátyás körül. A nemzet egy része csak magyar virtust látott Mátyás vállalkozásában s mint később Zrínyi Miklós, szívéből örült, hogy Mátyás kirázta Frigyes testéből a német lelket.

De, hogy valósággal mennyire komoly volt Mátyás vállalkozása, elismeri Bachman 1894-ben megjelent történeti munkájában, melyben a többi közt a következőket mondja: «A pápával szoros frigyben, Csehországgal és Lengyelországgal békességben, a leghatalmasabb német uralkodóházakkal barátságban szőhette európai politikájának szálait a nagy Korvin. Úgy látszott, hogy a mi burgundi Merész Károlynak nem sikerült, Mátyás végre fogja hajtani s a szerteszét szakgatott Németország nyakára fog lépni».

Ám valjon maga a nagy Korvin kezdetben birt-e merész nyugati politikájának teljes és világos tudatával? Valjon az előre megállapított nagyszabású programm részletei szerint járt-e el?

Ritka az az államférfiu, vagy uralkodó, a ki valamely gyökeres átalakulást részletes pro-

grammra szed, valamint ritka az a hadvezér, a ki messze előre részleteiben is megállapitja hadi tervét. Viszont a kit véletlenségek és változó eshetőségek ránczigálnak, nem alkothat nagyot, döntő csatát nem nyerhet. Mint ember, államférfiú vagy uralkodó egyiránt gyenge és köznapi.

A lángész gyakran hasonlít az ösztönhöz: csak az irányt tudja, merre kell indulnia s ez úton kitartania. A szellemi energiának oly megnyilatkozása ez, minő a mágnesvas energiája az északi és déli sark mutatásában.

Uralkodásának kezdetén Mátyás nyugati politikájának programmja még egyáltalán nem volt és nem lehetett készen. Igyekszem majd kimutatni, mint sűrűsödtek meg termékenyítő esőfelhővé ama kezdetben üres ködgomolyok, melyek először jelentek meg e nagy elme gondolatkörében.

Mátyás uralkodásának első éveiben még saját trónja felől sem lehetett egészen biztos. Szent István koronája a német császár kezében volt, a ki erre igényt tartott. Sőt midőn az összeesküvők Mátyással szemben felajánlották neki Magyarországot, a magyar király czimét fel is vette czímei közé. És egyik pártütés a másikat érte. Az elégedetlen főurak hol a német császárhoz, hol a cseh királyhoz futkostak, sőt még a lengyel udvarba is ellátogattak.

A mily dicsővé lett később Mátyás uralkodásának nagy korszaka, ép oly zűrzavaros, szo-

morú, sőt gyászos volt uralmának kezdete. A belső zavarokat kiegészítették a török támadásai. E szorongatott helyzetében, s mint már utaltam rá, az ország véderejének elégtelen volta mellett született meg Mátyás agyában a nyugati szövetség gondolata.

Ekkép nem a hódításé, hanem csak a szövetségé. E tekintetben eszméi a viszonyokhoz képest egészen mozaikszerűek, változandók, átalakulók, az elhagyott kiinduló pontra visszatérők.

Három szövetség kínálkozik neki: a német császár, a cseh király és a lengyel király szövetsége. De mindenik szövetségnek ára van. Néha csak egyik szövetség foglalkoztatja, máskor kettő, sőt mind a három, még a cseh háború alatt és után is gondol hármas szövetségre, melyben a a cseh király helyét a lengyel király foglalta volna el. Ennek érzékenységére való tekintet miatt nem vette akkor még fel a cseh király czimét, hanem megelégedett a három tartomány védnökségének czimével.

Ekkép 1462-től 1468-ig terjedő s már dicsőségének fényes útjára vezető években sincs véglegesen megállapodott nézete, hogy a nyugati szövetséget mily alakban hozza létre. De szinte mindig kicsillámlik a zűrzavaros eseményekből a Frigyes császárhoz való csatlakozás gondolata. Még akkor is, habár ennek örökké ismétlődő kelletlenségei miatt boszankodik, vagy éppen ellene háborút visel.

Mátyás államférfiúi tiszta látása előtt kétségtelen volt, hogy Magyarország nyugati határai csak úgy lesznek biztosak, hogyha a német császár lajtántúli területével békességben él. És Magyarország a törökkel szemben csak úgy lehet biztos hadi állásban, ha nyugat felől rátámaszkodhatik Ausztriára és Németországra.

III. Frigyest, ezt a folyton ámító és cselszövő uralkodót, Mátyás nagyon is jól ismerte. Ismerte lelkének fő fogantyúját, a haszonlesést és érdeket. Ha nem állt vele fegyveresen szembe, rendesen a fogantyúnál fogva kezelte. Ezt, valamint Mátyás erős törekvését a Frigyessel való békére semmi se mutatja annyira, mint az 1462-iki békeszerződés ama pontja, mely a magyar trónról Frigyes vagy utódai javára intézkedik. Ez a pont ekkép hangzik: «Hogy a császári felségnek Mátyás király és országa iránt viseltető atyai szeretete megszilárdíttassék és viszonoztassék, úgyszintén azért is, hogy a császári felség az ország érdekei és java gyarapodásának előmozdítására serkentessék, intézkedni és gondoskodni kell arról, hogy a mikor az ország trónja Mátyás király halálával, avagy más módon megüresedik, a nélkül, hogy fiúgyermek maradna utána: a császári fenség, vagy tőle kijelelendő fiúgyermeke a mennyiben a trónüresedés a császári felség halála után következnék be, s ő több fiúgyermeket hagyna hátra, ezek közül az, a kit az ország választ, Magyarország élére teljes hatalommal helyeztessék.»

A békekötés e pontja valóságos koczkázat volt Mátyás részéről. A nemzeti politika, melynek épen németellenes iránya volt, még igen erősen vibrált az országban, s Mátyás mégis Szent István koronáját ép a német császárnak kötötte le. Ha Mátyás a súlyos koczkázatot mégis elkövette, ezt maga a béke nem magyarázza meg. De közbe kellett játszania annak a sejtelemnek vagy ösztönnek, melyről szóltam. Mátyas szükségkép érezte, hogy a német császártól egyebet is nyerhet a puszta békénél s esetleges szövetségnél. És bizonyára eszeágába sem jutott, hogy a magyar trónt csakugyan kiszolgáltatja a német császárnak vagy utódainak. Hisz Mátyás egészen fiatal volt s így biztos kilátása lehetett utódra.

Ezt gondolta bizonyára a megdöbbent ország is. Ám ennek ellenére Mátyás zivatarra készülhetett az országgyűlésen, melyet a szerződés ratifikácziója végett Budára összehivott. A zivatar azonban nem következett el, a mi nemcsak azt bizonyítja, hogy a szerződés komolyságában senki sem hitt, hanem egyszersmind azt, hogy az ország kezdett megbékülni a nyugati politikával, mely ellen azonban később még egyszer állást foglalt. És Mátyás szorosan ragaszkodott a császárral kötött frigyhez. Akkor is, a mikor a cseh király Magyarországgal, Francziaországgal és Lengyelországgal négyes szövetséget akart létesíteni Frigyes ellen s így a terv dugába dőlt.

Ellenben Mátyás nagyon is könnyen belement a Podjebrád cseh király elleni háborúba, mint előadtam. Mátyás nagyon örült, hogy maga a pápa szab nyugati irányt politikájának. E háború megokolásában jelenik meg legelőször az a gondolat, hogy Mátyás a nyugati politikával és háborúval az országot akarja védeni és megerősíteni. Az ország nyugati határait háborgató ellenséggel küzdve, az ország érdekében harczol.

Ez azonban egyszersmind elmondható Mátyás minden nyugati vállalatáról. III. Frigyes német császár, a cseh király és a lengyel király folyton intrikákat szőttek s egyenkint, vagy egymással szövetségben fegyverrel is rátámadtak Mátyásra, a tróntól akarva őt megfosztani. Elmondható, hogy Mátyásnak két, illetőleg három feladat jutott osztályrészül: trónjának és a nyugati határoknak megvédelmezése s egyszersmind Magyarország oltalmazása a törökkel szemben. Ismételten bebizonyosodott, hogy az utóbbi és a legfőbb feladatot csak akkor teljesíthette igazán, ha nyugaton békessége volt.

És a békességet leginkább elérni vélhette a két legkonzervativebb és legnagyobb hatalom, a pápaság és az imperium barátsága által. Azért politikájának nem kiszögellése, hanem természetes folyománya, hogy a cseh háború kérdésében a két hatalmas tényező által engedi magát vinni. De itt már belejátszik személyes becsvágyának első megnyilatkozása is. Először gondol a római királyságra.

Az imperiumba való bejutás eszméjének embrióját valószínűen már Podjebrád cseh király négyes szövetségi terve kezdte fejleszteni. Ha a burgundi herczeg és a cseh király is befogadhatták lelkükbe ama kor legnagyobb becsvágyát, az imperátori trón elnyerését, miért nem gyuladhatott volna ki a becsvágy elemi erővel Mátyás nagy és büszke lelkében? Az ő lelkében, a ki korának legnagyobb államférfia és hadvezére volt. Ám egyéni becsvágya mellett kétségkivül szerepelt a hazafias, de nézetem szerint téves gondolat is, hogy Magyarország óriásit nyerhet, ha uralkodója egyszersmind a bár darabokra tördelt német birodalom ura. A puszta és változó szövetség szerinte nem biztosította Magyarország nyugati határait s nem adott erőt a török ellen.

A mit Mátyás később diadalmas hadainak élén elért, s mely teljesen elégséges volt monarchiájának nagyságára s a török elleni támadó fellépésre, ennél többet akart. *Többet akart, pedig ez lett volna a kevesebb. És a kevesebb volt a több.* Az osztrák tartományok által kiegészített magyar birodalom erősebb volt Németországnál. Biztos legyőzője Törökországnak.

Ha Mátyás a német birodalom élére kerül, magukkal ragadják az európai ügyek. A Habsburgok terjeszkedésével szemben ez esetben nem jő ugyan létre az európai szövetség, de annyi ügye-baja volt Európának s különösen Németországnak, hogy Mátyás mint német császár sok-

kal kevésbbé űzheti ki a törököt, mint Magyarország királya és az osztrák tartományok ura. Hozzá még a közép-dunai hatalmi alakulás törvénye az volt, hogy a német és a török császárság közt kellett létrejönnie magyar vezérszerep mellett, a hatalmi tömörülésnek. És mint a Lajtán-túli erők birtokosa, Mátyás nem tarthatott a III. Frigyes alatt különben is nagyon gyenge Németország támadásaitól, s igy, ha egyszer megjegeczesedett ott kettős monarchiája, nyugodtan oldhatta volna meg keleti politikájának problemáját.

Mindezt igen jól tudhatta s valószínűleg tudta is Mátyás. De a német császári korona fénye vakító sugárt lövelt tiszta látású szemébe. És itt található fel említett tévedése, de nem általános nyugati politikájában. Ám, szinte csodálatos, miként gyakorolhatta a német császári korona megtévesztő hatását még egy nagy elmére is? Hiszen a német császárság már hosszú évtizedek óta nagy hanyatlásban volt. Más magyarázata ennek nincs, mint a Rómától átszármazott dicsőség egy sugara s a római imperátorság világhatalmi felsőbbsége. Pedig az a kor, melyből az átszármazás történt, már Rómában is a dekadenciát jelentette. Julius Cezár és Augustus kora rég letünt s elkövetkezett az az idő, a midőn az imperátorok a hatalomnak pusztán csak jelvényeivel birtak. A bíbor már nem volt egyéb, mint tépett és szégyenletes emléke Róma nagy kor-

szakának. A valódi hatalom azon birkabőrbe öltözött durva barbárok kezében volt, a kik a kifestett arczú s hazájuk sorsáért pirulni nem tudó ifjakat lenézve, Róma utczáin sétáltak. És a kik a hatalom jelvényeit nem annyira szánalomból, mint inkább számításból hagyták egy ideig meg a cezári bábuknál.

Ám nemcsak a hatalom, hanem még a hatalomnak puszta jelvénye is ekkora befolyást tudott gyakorolni nagy lelkekre még a germán átszármazás után is? Hiszen maga a hatalom sem okvetlenül gyakorolja vonzó hatását, az egyén hatalmas öntudata és komoly czélja nélkül A hatalomban több a subjektiv tartalom, mint a tárgyi momentum. A legnagyobb hatalom polczán gyenge báb az, a kinek nincs saját ereje s a hatalom gyakorlása által nincs czélja. Az erős és öntudatos egyén önmaga teremti meg hatalmát. Talán Mátyás épen arra gondolt, mily nagy tartalmat fog adni a sülyedt német-római császárság külső jelvényeinek. Ám az országra is, rá is legjobb volt, hogy nyugati politikájának *ezt a formáját* meg nem valósíthatta, hanem kényszerült a *másik forma* megvalósításához fogni. De ez sok késedelemre, habozásra s Mátyásnak nem egyszer hátrányos szereplésére vezetett Frigyes császár irányában.

A mit elérni akart, de el nem érhetett, mint neki a brandenburgi választófejedelem tudomására adta, ennek elérése lett volna legnagyobb

szerencsétlensége. És nemcsak neki, hanem egyszersmind Magyarországnak és a közép-dunai alakulásnak.

A Habsburgoknak is az volt a megmásithathatatlan végzetük, hogy a német-római imperium varázsa fogva tartotta őket s e varázs bűvkörét nem voltak képesek átlépni Francziaország és Poroszország nagy diadalai előtt. Ez volt Magyarország szerencsétlenségeinek is kútforrása. De hát nem érthetők-e a Habsburgok, ha Mátyást is, a német földön idegent s egy erdélyi köznemes fiát szintén az imperium láza gyötörte?

Pedig ez a láz gyötörte hosszú időn át, mely láznak miazmáit talán már a Moldva partjáról hozta magával, a nélkül, hogy róla sejtelme lett volna. A gyötrő láz kóros anyaga észrevétlenül szivódott fel lelkébe, de annál erősebb kitörésre vitte a cseh háború idején magának a császárnak igérete.

Tudva, hogy Frigyes Mátyásnak megigérte, hogyha az ellene törő cseh királyt leveri, ő, a császár leteszi magyar királyi czimét, ellenben Mátyást római királylyá választatja.

E percztől kezdve pedig a császár igérete csupa hazugság volt, Mátyás határozott törekvést árul el, hogy elnyerhesse a császári méltóságot. Ez is egyik oka, miért nem akarta ez alkalommal a maga számára meghódítani Csehországot. A helyzetek gyors változásának felismerője, és bámulatos kezelője, Mátyás még a cseh háború

kezdete után is tervez szövetségeket, hogy az ország nyugati határait biztosítsa, de az imperiumot többé nem téveszti szeme elől. Ez a lángeszű és büszke uralkodó koronkint és látszólag szinte érthetetlenül viselkedik. A tervezett török háborúban a magyar dandárnak alárendelt szerepet enged jutni s a ravasz Frigyestől eltűri, hogy ez orránál fogva vezesse.

Frigyesnek eszében sincs igéreteit megtartani, de Mátyást folyton hitegeti. Hitegeti, hogy már három választófejedelem szavazatát megnyerte számára. Sőt a császári koronát leteszi s Miksa főherczeg gyámságával Mátyást bizza meg. Arról pedig éppen okmányt adott, hogy igéretének beváltása miatt Rómába utazik s távolléte alatt Mátyásra bizza tartományainak védelmét.

Mindebből egy szó sem volt igaz. Rómába nem ment, a császárságot a burgundi fejedelemnek igérte, s a pápánál épen azt akarta kivinni, hogy Magyarország a Habsburgoké legyen.

Mátyást csalódása végre helyes útra terelte. Most már a maga számára akarta meghódítani Csehországot és Sziléziát, s mint cseh király a magyar primás és a boroszlói püspök előtt az esküt le is tette. De szinte egyidejűleg csapott át gondolatainak régi irányába. Azt hitte, hogy nagylelkűségével magához lánczolhatja a folyton hazug mesékkel előálló Frigyest.

Tévedéseért Mátyás nagyon súlyosan bűnhődött. A míg Mátyás neki szövetséget kínált s

leánya kezét kérte, Frigyes Villachban a négyes szövetséget szervezte Mátyás ellen. Egyidejűleg pedig a török készült nagyobb támadást intézni az ország ellen.

De még nagyobb veszélybe döntötte Mátyást az a széleskörű és mélyreható összeesküvés, melyet távollétében otthon szőttek ellene nemcsak ellenségei, hanem részben még hivei is. Ezen összeesküvésnek czélja az volt, hogy Mátyás elveszítse trónját s helyére a lengyel király, a 13 éves Kázmér üljön.

Csakis Mátyás monarchiáját igyekszem, mint a közép-dunai hatalom megalakulásának érdekes példáját rajzolni. A történetirókra hagyom a magyar história e fényben és árnyban annyira gazdag korszakának méltó rajzát. És máris igen jelles tollak sikerrel vállalkoztak e feladatra. De lehetetlen elnyomnom szinte haragos érzésemet, e majdnem utálatos látványon, hogy akadhattak nemcsak számottevő politikusok, hanem vezérlő alakok, a kik dicső Mátyásunkat trónjától meg akarták fosztani s helyére egy gyermeket akartak ültetni. Ugyanakkor, a midőn a török közvetlenül fenyegette az országot, a kivel csakis Mátyás harczhoz és diadalhoz szokott serege tudott megküzdeni. Nem vizsgálom az összeesküvők és az elégedetlenek okait. Mátyás bizonyára sok jogtiprást vitt véghez, igéreteit ki tudja hányszor nem tartotta meg. De dicsőséget és nagyságot szerzett nemzetének. És mindenek felett

nemzeti király volt, a ki helyett most egy idegen gyermeket akart a nemzet egy része urává, inkább játékszerévé fogadni. Mily elfajulása volt ez a jellemnek!

Ismét a nyugati politikára hivatkoztak Mátyással szemben. De ez most már csak ürügy lehetett. Mátyás nyugati politikájának már fényes sikerei voltak s bebizonyították, hogy a politika lehetett külsőleg az egyéni becsvágy politikája, de czélja nemzeti volt. Növelte az ország haderejét. Immár 80 ezerre rugó sereg állt Mátyás rendelkezésére. Bebizonyult, hogy Mátyást nyugati háborúi nem gátolták meg a török elleni erős fellépésben, ha erre okvetlenül szükség volt. Az összeesküvés idején is ép a törökre készült rontani. A török végleges kiűzéséhez pedig Mátyás saját politikája szerint addig nem vállalkozhatott, a mig a hatalmi viszonyokat Közép-Európában nem rendezi. De ekkor feltétlen sikerrel vállalkozhatott.

Igaz, hogy Mátyás dolga nyugaton is egy perczig rosszra fordult, a török pedig kelet felől akart támadni. De mily jogos czélja lehetett ép ily viszonyok közt a nemzet egységét rontó összeesküvésnek, a midőn csakis Mátyás nagy tehetsége maradhatott a helyzet magaslatán?

E nehéz helyzetében ismerjük meg Mátyást igaz valójában és szellemi erőinek egész hatalmában. Ebből a helyzetből senki más ki nem szabadult volna, valamint trónját sem lett volna

senki más képes biztosítani, csakis ő. Nemcsak Magyarország históriájának, hanem egyszersmind a világtörténelemnek egyik legkiválóbb alakja. Egyénisége annál nagyobbra nőtt, minél nehezebb viszonyok közé került. A legnehezebb kövekből, s a legerősebb alkotórészekből épült fel ennek a hatalmas egyéniségnek magas és szilárd épülete, mint egy várbástya, de a mely tele volt a művészet legszebb díszítményeivel, vonzóvá téve az erőt.

Az erő, sőt az erőszak s az atyjától öröklött harczias hajlam volt gránitalapja Mátyás egyéniségének. Ennek az erőnek élességeit azonban megenyhítette modorának tetszése szerint kedves, sőt bájos volta. Az erőt kiegészítette nála egy másik erő, de a nyers erővel ellentétes erő: az önuralom. A vad erélynek meg volt nála a biztos fékezője, a kellő pillanatban soha el nem mulasztott önfékezés. A legtalálóbb hasonlatot csak a modern korból lehet rá vonatkoztatni. Mint folyton befűtött gépben, állandóan dübörgött benne a hatalmas, a félelmes s rombolni is tudó erő. Mily iszonyú rohamokat csinál ez a gép, ha nincs meg a szintén gőznyomású fékezője. Mennyi bajt és szerencsétlenséget okoz Mátyás, ha ezt a féket nem tudja kezelni mindenkor és minden pillanatban. Az egész világgal háborúba keveredik s heve elragadja tán Neró és Kaligula őrjöngéséig. A pápai követ 1488 és 1490 közt tartózkodott Mátyás udvarában, azt írja róla, hogy szinte láng-

özön tört elő szájából, orrából és szemeiből, a midőn dühöngve beszélt. Ily korlátokat nem ismerő haraggal adta elő 1489-ben vádjait a római kúria politikája ellen. A német császárt, miután hálátlanságait szemére lobbantotta, azzal vádolta 1477-iki hadüzenetében, hogy «elillant» Ausztriából a német birodalomba. A velenczei dogéhoz írt levelében a többi közt azt mondta, hogy Velencze *szemtelenül* kinyújtotta kezét Horvátország felé: («Manus avidas tandem adusque confinia regni nostri Croatie insolentur extenditis»). Majd folytatólag akkép insultálta a velenczei köztársaságot, hogy saját érdekeit sokkal többre becsüli az egész kereszténység javánál, s a hatalomvágy féktelenségétől lángolva, magánérdekeiért úgy küzd, hogy nem riad vissza az egész keresztény hit felforgatásától,... az egyház fejét konok vakmerőséggel megtámadni merészli, gonoszsága s legelvetemedettebb vakmerősége a pápa elleni lázadásig ragadta: («Perditissima audatia in eam tandem rebellionem et inabedientiam prorupit, ut audeat contra piissimam matrem suam, a qua salus universis fidelibus diffunditur, et contra vicarium Jesu Christi, quem more boni filii humiliter venerari et observare debuerat caput extollere et proterva temeritate insultare»).

A szenvedélyek kitöréseit azonban Mátyás csak a maguk helyén és alkalmával engedi a vihar szárnyaira kelni. Egészen sima, lágy, sőt

meleg ott, a hol erre szükség van. Különösen gyengéd tud lenni a pápa és a német császár iránt, a kikre nyugati politikájánál leginkább számít. Feljegyezték, hogy varázsló kedvességgel bánt 1470-ben III. Frigyessel Bécsben. A pápához írt levelei pedig fiúi hódolattal és szeretettel vannak tele. Nincs oly érzelem, gyengéd vonzalom, vágy és szenvedély, melynek skáláin Mátyás nem tudott volna játszani. Cæsar nem volt munkabiróbb, mint ő. Egyszerre tudott keleti és nyugati politikát csinálni s mindegyiknek eszközeit kezében tartani. Nem kevesebb, mint 549 diplomácziai jegyzék és levél maradt fenn tőle. És minden szerepében, vagy alakjában a legnagyobb tökélyt mutatta. Megszokván a legképtelenebb munkát s a legellentétesebb érzelmek hangskáláit mint király, hadvezér, biró, sportférfi, vadász, nőbarát, askéta, hős, a lovagjátékok daliás és győzelmes alakja, egyaránt tökéletes volt. Nem szerepében, mert nem pusztán játszott, hanem azon alakjában, melyet egyéniségének csodás gazdagsága ép a viszonyokhoz illően bemutatott. Nem volt sem színész, sem cæsari clown, sarlatán vagy őrült, mint Nero és Kaligula.

Mindig Mátyás volt egyéniségének más és más megnyilatkozásában. Verset sem nem írt, sem nem szavalt, mint II. Vilmos. És volt még erejével és önfékezésével kapcsolatos tulajdonsága: s ez nagylelkűsége. Csak a ki oly erős s akkora önfékezésre képes, mint Mátyás, csak az tud oly

nagylelkű lenni, mint ő. Az állatok közt is az oroszlán a legnagyobb lelkű.

És e körülmény dönti el, hogy Mátyás tisztán magyar karakter, mert a nagylelkűség legelső sorban magyar tulajdonság. Az oláhok tehát nem vitathatják el tőlünk Mátyást. Nem vitathatják el azon czímen sem, hogy tudott tetetni s ép a fennebb előadott események kapcsán tudott az összeesküvőkkel úgy beszélni, mintha nem ismerné őket. Sőt tudott egyszerre nagylelkű lenni és megalázkodni. Mindez ama sarkalatos tulajdonságával kapcsolatos, hogy a mily végletes természet volt, ép úgy tudott önmaga felett uralkodni. Tán soha nem volt senki annyira képes óriási akaraterejével egyik érzelem légköréből a másikba áthelyezkedni. A nagylelkűség azonban jellemének kardinális vonásához tartozott s így nem számításból volt nagylelkű, hanem szive szerint. És mégis gyakran igen nagy hasznát vette nagylelkűségének.

Nagylelkűségével ő már többször kiszabadúlt nehéz helyzeteiből. Ha a föld hatalmasai tudnák az erélylyel a nagylelkűséget együtt gyakorolni, mennyivel szebb volna az emberiség története. Különben is a nagylelkűség hatása oly nemes és vonzó, hogy még a rosszlelkű embereknek is czélszerűségből nagylelkűeknek kellene lenni.

Mátyásnak a nagylelkűség nem eshetett nehezére. Zsarnok hajlamú természetét ez tette széppé és magasztossá. Mily felséges kép egy nyári ziva-

tar, melyben villámok czikáznak, de a mely áldásos esőt ád a szomjas földnek.

Ez volt Mátyás király. De a megalázkodás nehezebb lehetett rá nézve. Ugyanannak a szélnek, mely a nyári zivatart meghozta, azt a malmot kellett hajtania, mely az országgyűlésen a Mátyás elleni gravámeneket leőrölte. A nagy király elismerte a bajokat s igérte orvoslásukat. Az igéret azonban többé nem volt garanczia az országra nézve. Sőt most már a kezesség intézménye sem, mely szerint főpapok és főurak álltak jót, hogy a király megtartja igéreteit. Mátyásnak most már bele kellett egyezni abba is, hogy az országgyűlési végzésekkel ellenkező tényeivel szemben mindenki megtagadhassa az engedelmet. És Mátyás belenyugodott ebbe is.

Ne panaszkodjék többé senki megaláztatás miatt, midőn a nagy és lángeszű magyar király szinte páratlan gőgje mellett képes volt e megalázkodásra. És Mátyásnak nem volt mit szégyenlenie. Csak a lángész és a nagy akarat képes ily fordulatokra és saját hatalmas lényének ily megfékezésére. A siker nem is maradt el. Mátyás diadalmasan került ki nehéz helyzetéből s tulajdonkép csak most alapította meg uralmának végső és dicsőséggel teljes korszakát.

A császári trónra nem juthatott el. Fő vágya tehát meg nem valósulhatott, pedig mindennap fülébe sugták hizelgői, bár mielőbb virradna fel a nap, úgymond, a midőn a nagy Korvint az

imperátorok trónján látja a világ. De megalkotta nagy monarchiáját s ezt utolsó éveiben konszolidálni igyekezett.

Mátyás messzelátó szeme azonban nem lehetett tévedésben. Bizonyára tudta, hogy az osztrák örökös tartományok egy részének belekapcsolása a magyar monarchiába sokkal könnyebb volt, mint az ekként létesített kettős monarchia kialakulása. De bízott abban, hogy még soká él, ekkép ideje lesz a megszilárdulás művének legalább komoly megkezdésére. Az alsó-ausztriai háborúból hazahozott betegsége azonban sietésre intette. Siettette különösen második nagy tervének megvalósítását, hogy utódjává Lajtán innen és túl természetes fiát, Korvin Jánost, tegye. Az általános históriára tartozik annak előadása, mikép igyekezett e második nagy tervét elérni Magyarországon. Csak a főbb momentumokat említem fel. A hálát nem tartva elég erősnek, esküt vett a főpapoktól és főuraktól, a megyékkel és városokkal pedig biztosító okiratokat állíttatott ki, hogy halála után János herczeget fogadják el utódául. Még az eskü szavai is léteznek, legalább a hagyományban, a melyekkel több főúr és főpap kötelezettségét elvállalta. Minden várkapitány szintén esküvel kötelezte magát, hogy a gondukra bizott királyi várakat János herczegnek szolgáltatják át. Most már a kérdés az, vajjon Mátyás egyszersmind a Lajtán túli országok urává is akarta-e tenni Jánost? Minden jel igenlő vá-

laszra vall. Bécsben mint trónörökössel bánt Korvin Jánossal, Sziléziának, Morvaországnak számos városát és uradalmát átadta fiának. Krajnában Stiriában és Karinthiában több fontos pont birtokába helyezte. Ha Mátyásnak törvényes örököse van, nem is kérdés, hogy okvetlenül ráhagyja a Lajtán túli tartományok összességét. Még Ausztriát is, melyre vonatkozólag Mátyás a váltságdíj kérdésén könnyen túltehette volna magát. Mátyás öt millió forint hadi kárpótlás felől beszélt s a fösvény III. Frigyes csak ötvenezerről.

De minthogy Mátyásnak törvényes fia nem volt, s Alsó-Ausztriából hozott betegsége sanyargatta, Miksa római királylyal folytatott tárgyalásai alkalmával hajlandónak mutatkozott Ausztria visszaadására váltságdíj nélkül is. Ennek ellenére, mint Fraknói is bizonyítja Mátyás élete című munkájában, Bécs meghódítása után Mátyás Ausztriát is teljesen bele akarta kapcsolni birodalmába. Most betegsége és a trónöröklésnek szükségessége birták az engedékenységre. De csak akkép, hogy ő is értékkicserélést követelt: Trieszt és Fiume birtokát. Továbbá, hogy a Habsburg-ház elismeri János herczeg igényét a magyar koronára. Ezt az alkut kettős házasság volt hivatva megerősíteni. János herczeg nőül vette volna Miksa lányát s Miksa fia: Fülöp, Beatrix legifjabb nővérét.

Egyáltalán, ha III. Frigyes nem éli túl három évvel Mátyásunkat, Magyarország sorsa egészen

máskép alakulhatott volna. Miksa és Mátyás közt igen benső vonzalom támadt. Volt valami rokonság a mi Mátyásunk s Miksa, a leendő római császár lelkületében. Ez utóbbi a legmelegebb rokonszenvvel akarta előmozdítani Mátyás tervét János herczegre vonatkozólag. Közte és atyja, III. Frigyes közt még Linczben is heves jelenetek voltak az ott egybegyűlt német fejedelmek szine előtt, a kik mind Miksa mellett foglaltak állást.

Mátyás 1490 január első napjaiban, nejét is magával vive, Bécsbe ment, hogy innen Miksával tovább tárgyaljon. A három hónapi időt különösen arra használta, hogy a meghódított tartományok fontosabb helyeit János herczeg kezére adja. Sőt Morvaország, Szilézia és Lausitz kormányát is, tehát nemcsak a várakat rábízza. Ezért akart husvét után, tehát április közepén Boroszlóba menni.

Mindezekből kitünik, hogy Mátyás közel állott azon nagy eseményhez, miként nemcsak Magyarország trónját, hanem a Lajtán túli tartományok polgári uralmát is biztosíthatta törvénytelen fia számára. Ha Frigyes császár nem intrigál, János herczeg, Miksa, római király segítségével már 1490-ben megkapja a biztosítékokat trónöröklésére nézve. Ausztriát Bécs városával visszakapják vala a Habsburgok, de viszont Magyarország fontos kikötő helyekhez jut. Lehet, hogy Mátyás kénytelen lett volna a lengyel királynak is borravalót

adni, de ez bizonyára megelégszik egy tartománynyal s így a Lajtán túli országok legnagyobb része mégis magyar kézen marad.

A végzet azonban ketté szakította Mátyás terveinek arany fonalát. A nagy király április 4-én halálos betegségbe esett, melyből többé nem épült fel. Bekövetkezett a sajnálatos tény, hogy János herczeg sem Magyarország királyává, sem a Lajtán túli tartományok urává nem lett.

Ha Mátyásnak törvényes fia van, ha Beatrixxel való házassága nem marad meddő, a helyzet egészen más lesz. Még ha Mátyást el is ragadja, mint elragadta az idő előtti halál, törvényes örököse megtartja minden birtokát. Mátyás birodalma nemcsak túléli nagy megalkotóját, hanem valószinűen állandó formája marad a magyar hatalom-kialakulásnak. Az osztrák örökös tartományokhoz való kapcsolódásban az idők folytán más és más alak jöhet vala létre, de mindig Magyarországé marad a vezérszerep. *Az osztrák tartományok csak mellékbirtokait képezik vala a Magyarország élén álló nemzeti királyoknak.*

Mohács ugyan is ez esetben el nem következik. A török hatalom a gyenge Jagellók uralmának idején még egyszer fellendült, s így idézte fel Magyarország katasztrófáját. De Mohács után néhány évtized mulva hanyatlásnak indult. Mátyás birodalma, tehát nem egyedül Magyarország, feltétlenül ellenáll a török hatalomnak, még legnagyobb emelkedésénél is, vagyis a XVI. század

első felében. Akkor nem züllik szét a félelmes fekete sereg s a Mátyás által teremtett védszerkezet. Akkor az osztrák tartományok segédereje feltétlenül a magyar királynak rendelkezésére áll. Nem, mint II. Lajos idején, a mikor a szerencsétlen király hasztalan sürgetett tekintélyes haderőt Csehországban, Ferdinánd pedig, olasz hadjáratra készülve, a horvát várakban tétlenségre kárhoztatta csapatait.

És midőn Mátyás agyában fokozatosan kibontakozott a nyugati politika gondolata s annak Magyarországra és a törökökre való vonatkozása, még nagyon is számithatott, mert hisz még fiatal ember volt, saját hosszú életére és törvényes örökösre. Ekkép egész joggal számíthatott arra, hogy nagy alkotását egyszersmind megszilárdíthatja. Előre nem látható tényezők azonban megrázták az alapot a csodás építmény alatt. A nagy király aránylag korai halála s a törvényes örökös hiánya. Ha Korvin János hosszú életű és törvényes szülötte Mátyásnak, ez nyugodtan hunyhatta volna le szemeit. Így azonban a balvégzet mást határozott. *Egy asszony terméketlensége tönkretette a legszebb álmokat és századokra rossz irányba terelte Közép-Európa fejlődését.* Említést tettem már a sorsról és fátumról, valamint kifejeztem abbeli nézetemet, hogy egyének és népek gyakran saját hibáikért a sorsot teszik felelőssé. Bizonyára a magyar nemzet is hajlandó volt nem egy tévedésének következmé-

nyeiért a felelősséget a sorsra áthárítani. De történetileg kimutatható, hogy nemzetünket akárhányszor a sors üldözte s csak igen ritkán kedvezett neki. A magyar állam hajója többnyire a szél ellen volt kénytelen vitorlázni s kedvező áramlatokkal ritkán evezhetett. A sors üldözése gyakran igazán saját hibája nélkül támadt ellene, oly gyakran és oly méretekben, mint kevés más nép ellen. A sorsnak valóban ily előre nem látható s el nem hárítható üldözése volt, hogy Mátyásnak törvényes örököse nem maradt s ekkép a magyar nemzeti királyság, valamint Mátyás birodalma meg nem szilárdulhatott.

De az már nem írható a sors számlakönyvére, hogy a magyar nemzet, illetőleg akkori vezetői meg nem korrigálták a sorsot. Mátyás által a nemzeti királyság annyira bevált, annyi dicsőséget és hatalmat szerzett az országnak, hogy a rendeknek föltétlenül ragaszkodniok kellett volna a nemzeti királyság eszméjéhez. Ha a Mátyás kezébe letett eskük nem voltak elégségesek, elégségesnek kellett volna lennie az ország érdekének arra, hogy a születési folt ellenére János herczeg üljön dicső atyjának örökébe. Vagy ha a születési folt áthághatatlan akadályt képezett, pedig nem leendett szabad képeznie, akkor más, nemzeti királyt kellett volna választani. II. Ulászló megválasztása ekkép nemcsak azért volt bűn, mert e király gyenge s az oligarkia játékszere

volt, hanem azért is és főleg azért, hogy a nemzeti királyság rendszerével szakított.

A királyválasztás más országokban is csak bajt és szerencsétlenséget okozott. A pártviszály s önző érdek Angliában is nagy tényező volt. A Lancaster-ház és a York család trónöröklési küzdelme hosszantartó és véres polgárháborúba sodorta Angliát. A rózsák e harczában elhullott az angol nemesség virága s a két trónkövetelő háznak nem kevesebb, mint 80 tagja. De a rózsák harcza, mely a York-ház diadalával végződött, hogy azután később ismét a Lancaster-ház kerüljön uralomra, csak vért ontott, ám nem tette tönkre Anglia fejlődését és nemzeti irányát. Ellenben a mi vértelen király-választásaink néha felértek egy-egy nemzeti szerencsétlenséggel. De a legnagyobb, szinte helyrehozhatatlan szerencsétlenség II. Ulászló megválasztása s így a nemzeti királyság feladása volt. Itt azután már a nemzet önmaga segített a fátumnak s ezzel megmutatta, hogy a szilárdságnak és állandóságnak nem volt elég széles alapja Magyarországon. A felvett irányban nemzetünk nem mindig tudott következetesen előre haladni. Nagy tettekre ez gyakran képes volt, de nem a kitartásra és következetességre. A nemzeti királyság bukásáért s Mátyás birodalmának felbomlásáért ekkép nemcsak a sors felelős, hanem az akkori magyar nemzet, mely nem volt képes megjavítani a véletlenség szeszélyét s pótolni valamely formában

azt a nagy hiányt, hogy Mátyásnak nem volt törvényes örököse.

A nagy király halála így minden irányban katasztrófát jelentett. Nemcsak dicső monarchiája, ez a gyönyörű eszménykép bukott meg, hanem maga Magyarország is elesett Mohácsnál. Annál kevésbbé érvényesülhetett a gyakorlatban Mátyás nyugati politikájának döntő súlyú keleti hatása. Ha Mátyás még csak néhány évig él, leszakíthatja nyugati politikájának dicső gyümölcseit. Óriási, győzhetetlen seregével kiverheti vala a törököt magából Konstantinápolyból. A nagy politikának akkor nem volt többé nagy politikusa, midőn ez már kelet felé a teljes homlokvonalon érvényesülhetett volna. Az Akropolisz ledőlt akkor, a midőn tetőpárkányzatából csak az utolsó kő hiányzott . . .

A szörnyű tények azonban mitsem változtatnak az elven, hogy egyedül Mátyás találta meg a közép-dunai nagyhatalom alakulásának akkor helyes formáját. Utána megtalálta még egy lángelme — Bismarck.

A kettő közt azonban századok multak s Mátyás utódai nem találták meg, sőt elszakították a fonalat.

Vajjon meglehet-e találni, vagy legalább *más formában* össze lehet-e még kötni az elszakított fonalat?

VIII. FEJEZET.

Mátyás birodalma és a Habsburgok.

Még mindent meg lehetett volna menteni, ha a Habsburgok magyar nemzeti királyokká akarnak lenni.

Az Árpádház kihalta után a legkülönbözőbb dinasztiák uralkodtak Magyarországon. Olaszok, osztrákok, csehek és lengyelek. De mindegyik dinasztia csak úgy bírhatta Magyarországot, ha magyarrá lett s véglegesen Magyarországba költözött.

És nemcsak a távol országok koronásainak leszármazói lettek magyar királyokká s laktak Magyarországon, hanem a szomszéd államok vagy országok fejedelmei is: osztrák főherczegek, cseh és lengyel királyok. Maga Zsigmond német császár csak úgy bírhatta Magyarországot, ha szt. István koronája adta meg uralkodói jellegét s a magyar nemzet kebelében tartózkodott. Vagyis minden külföldi dinasztia ellenmondás nélkül is vitátlanúl nemzetivé lett szent István koronájának varázshatása alatt.

A midőn I. Ulászló magyar királylyá választatott, szintén nemzeti királylyá lett, pedig oly szerződést kötött, hogy Magyarországot Lengyelország egész erejével védelmezni tartozik minden külső ellenséggel szemben. És tartozik ugyancsak Lengyelország erejét igénybe véve visszaszerezni az ország elvesztett területeit. Oly király is ellenmondás nélkül magyarrá lett ekkép, a ki más állam erejét tartozott Magyarország javára értékesíteni.

A külföldről való kormányzás teljesen ki volt zárva Magyarországon egész a mohácsi vészig. Még legnemzetibb királyunk is csupa bajjal és szerencsétlenséggel volt kénytelen megküzdeni, a midőn a cseh és osztrák háború miatt távol volt, vagy épen a bécsi Burgból kormányozta Magyarországot.

Az elégedetlen magyar urak a német császár és lengyel király fölbiztatásán fáradoztak. Az ország déli részei elszakadtak, mert a Frangepán grófok Velencze fönhatósága alá helyezkedtek. A Perényi testvérek valóságos lázadást csináltak. Várady Péter kalocsai érsek Mátyás politikájának szigorú bírálata miatt börtönbe jutott. Maga Mátyás király elismerte a sok bajt és zűrzavart utolsó országgyűlést összehívó levelében, a mi mind abból származott, hogy az országot, távol lévén, külföldről kormányozta.

«Az országban — úgymond — a gyilkosok, rablók, tolvajok, gyújtogatók, hamis pénzverő s

egyéb gonosztevők annyira elszaporodtak, hogy a testvér a testvérnél, a vendég házigazdájánál magát többé biztonságban nem érezhette.» Az ország rendeinek gyakori panaszai következtében a király tehát szükségesnek tartotta az országgyűlés megtartását. E panaszok, mint az akkori okmányokból kitünik, főleg arra vonatkoztak, hogy Mátyás nem fordít elég gondot Magyarország ügyeire. Pedig mily dicsőségesen rekompenzálta Mátyás nemzetét, diadalmaskodva a törökön, a német császáron s meghódítva a mai Ausztria tartományainak fő zömét és magát Bécs városát.

Örök igazság, a mit Andrássy Gyula gróf mond a külföld irodalmában is ritka magas színvonalú munkájában, hogy a magyar állam csak a már a természet által is határozottan kidomborított földrajzi viszonyai közt fejlődhetett ki. Ekkép tehát a magyar nemzet sohasem szerette az ország határán túl a közvetlen hódításokat.

Mondanom sem kell, hogy a *fönhatósági* rendszer — mint már fejtegettem — nagyon jól megfért az ország határain túl a magyar gondolkodással. Megfért továbbá a puszta s esetleges szövetségeken túl a szomszéd államokkal tartósabb és bensőbb viszony, a mely azonban nem érinthette az ország függetlenségét.

A rendek gyakran ép azon czélzattal választottak királyt, hogy Magyarország fegyveres védelmét erősítsék. Utaltam az Ulászlóval való

kötésre, sőt egy csomó más királyválasztásnál is szerepelt ugyan ez az indító ok.

Soká ingadozott a mérleg az osztrák-ház és lengyel királyok közt, de az ország minden királyválasztás alkalmával érezte a szomszédos erő szükségességét.

Már az Árpádok idejétől szerepelt a német császároknak, majd a Habsburgoknak az a törekvése, hogy uralmukat Magyarországra kiterjeszszék. A középkori egységes monarchia elvének ébrenléte sohasem szünetelt, melyből a német császárok jogot merítettek, minden más állammal szemben. Éber szemmel kisérték Magyarország minden belviszályát és gyengeségét, hogy szent István birodalmát megszerezzék vagy meghódítsák.

Viszont Magyarországon erős hajlam mutatkozott a nyugati szomszédokra való támaszkodásra s ez a hajlam nőttön nőtt a török veszedelem arányában.

A Kelet és Nyugat közt, a német császárság határain innét hatalmi alakulat minden jele mutatkozott és érvényesült századról-századra. A Habsburgok első kisérletének idején s a Jagellók korszakában még nem lehetett tudni, miképp fog történni az állami és néperőknek e kialakulása. De bizonyos volt már ekkor, hogy ez alakulás csak vagy magyar és lengyel, vagy magyar és osztrák lehet. Ám mindig úgy, hogy Magyarország adja az alakulásnak a jelleget, az erőt és tartalmat.

De már III. Iván korában világosan látszott a lengyel erő meggyengülése. A feltörekvő nagy oroszság erős szerkezete bomlasztólag hatott a puha lengyelségre. Már ekkor előre lehetett látni Lengyelország sorsát, mely később végzetszerűen elkövetkezett.

És különben is Lengyelország kívül esett az előrenyomuló török hatalom támadó vonalán s ekkép Lengyelország kevéssé volt érdekelve a török veszedelem leküzdésében. Annál kevésbbé, mert nemsokára sokkal nagyobb mértékben fenyegette a szláv veszedelem.

Ausztriát és a szomszédos országokat a török invázió sokkal közelebbről érintette. Az az elemi és katasztrófaszerű csapás, mely Európát s a világot érte a törökök hódító föllépése következtében, az osztrák tartományokra nézve komoly veszedelmet jelentett.

A mohácsi vész előtt Magyarország mint sziklapart fönnállt ugyan a háborgó elemekkel szemben, de az osztrák tartományok népei tudták, hogy Magyarország bukása után reájuk kerül a sor.

Ha a német császárság s a lengyel királyság zavarólag nem lép közbe, s ha különösen a német császárság nem kelt aggodalmat Magyarországon, az új hatalmi alakulás a nyugati és keleti császárság közt talán gyorsan, *még a mohácsi vész előtt tehát Magyarországra nézve sokkal kedvezőbben megy végbe.*

A természetes alakulás nem lehetett más, mint az, hogy Magyarország a közte és a német császárság közt levő tartományokkal valamely formában egyesül, hogy ellensúlyozója legyen úgy a német császárságnak, mint a török hatalomnak. Ezért volt baj, sőt szerencsétlenség Európára, különösen pedig Magyarországra, hogy Ausztria urai többnyire egyszersmind német uralkodók voltak.

E fő zavaró elem nélkül a törökvész nyomása alatt még idején létesülhet a viszonyok által előírt hatalmi alakulás, melyben *Magyarországé lesz vala a vezérszerep.* A magyar királyok egyszersmind urai lettek volna a mai osztrák tartományoknak. *Vagy nemzeti királyaink, vagy Habsburgház tagjai, mint magyar királyok uralkodhattak volna a mai Ausztrián.*

A mohácsi vész előtti, sőt közvetlenül utáni Magyarország elég erős volt arra, hogy ily hatalmi alakulásban a vezér- és döntő szerepet vigye.

Ha mégis a mohácsi vész előtt Korvin János sikertelensége, s ép *Mátyás után, e nagy király hódításainak alapján létesül a magyar és az osztrák hatalom kialakulása,* hol volna akkor ma a Habsburgok jogara alatt élő kettős monarchia? És a német császárság muló fénye után minő volna ma a magyar Habsburgok uralmának ragyogása?

A magyar nemzetnek és a Habsburgoknak a

mohácsi vész előtti szövetsége oly alakban történt volna, mint a vegyesházbeli királyok idején. Mohács *előtt*, a nagy *Mátyás után* a Habsburgok magyar királyokká lesznek, s a Mátyás által különben is fegyverrel meghódított örökös tartományaikat, mint *legelső sorban magyar uralkodók* kormányozták volna.

A valóság Mohács után az ellenkező lett. A Habsburgok nem jöttek Magyarországra nemzeti dinasztiát alapítani, hanem az örökös tartományokból s a német császári trónról kormányozták Magyarországot.

Első Ferdinánd királyunk legelőször szakított a hagyományos rendszerrel. Azt már V. László korában is megtették a Habsburgok, hogy a királyválasztást alárendelték a trónkövetelési igénynek. Ugyanezt cselekedte I. Ferdinánd is, a ki az V. Károly által ráruházott öröklési igényt tartotta erősségének s kész volt a fegyver hatalmával érvényesíteni jogát. De a *legelső*, a ki nem lakott az országban s a ki Ausztriából kormányozta Magyarországot. E végzetes kezdet volt századokra szóló bajok forrása.

És pedig semmi ok sem volt a régi rendszer megváltoztatására I. Ferdinánd még nem volt német császár, hanem csak az V. Károly által neki adott osztrák tartományok ura. Magyarország állami és katonai jelentősége a mohácsi szerencsétlen csata után is sokkal nagyobb volt, mint e tartományoké. *Egyáltalán nem igaz, hogy*

Magyarországot a mohácsi katasztrófa tette tönkre. Tönkretették ennek politikai és katonai következményei s a török későbbi támadásai. Teljes joggal irhatta János király a külföldi hatalmakhoz, a midőn ezektől segítséget kért a török ellen: «Ember van itt elég, mert a magyarok nem mind vesztek el a múlt évi háborúban s minél nagyobb had jön körünkbe, annál számosabb magyar sereg egyesül itt vele». A magyar nemzet lényegesen nem gyengült meg közvetlenül Mohács után, esak amúgy is rossz katonai szervezete ment tönkre. A szomorú tanúság mellett lelkesedés is volt az országban. Mintha a magyarok újjá születtek volna, írja a lengyel követ. A nemzeti lelkesedés hatalmas rezdülése szerteszét hullámzott az országban. Ez a lelkesedés azonban a székesfehérvári királyválasztásból származott. Szapolyay Jánost illette és nem Ferdinándot. Ugyanez a lelkesedés azonban őt illette volna, ha ő is nemzeti királylyá akar lenni, mint versenytársa.

A bátyja által ráruházott állítólagos jog alapján magyar király akart lenni. Volt ideje készülni e magasztos hivatásra. Ha részt vesz a török elleni háborúban, a helyett, hogy horvátországi várakban elzárja csapatait s ha megmutatja tényekkel, hogy ép úgy magyar nemzeti király akar lenni, mint szent István koronájának idegen származású viselői, az események egészen más fordulatot vesznek. A nemzeti közszellem akkor nem tekinti

őt idegennek az 1505-iki határozathoz képest. Ha a nemzeti ügy élére áll, Budán lakik s az ország ellenállását szervezi a török ellen, ugyanaz a lelkesedés fényes áradata veszi körül, mint vetélytársát.

Sőt valószinü, hogy ez esetben nem is kap ellenkirályt, vagy ha kap, ez csakhamar egyedül marad s az egész nemzet osztatlan lelkesedéssel gyülekszik körülötte. És akkor Magyarország elkerüli a megoszlást, a polgárháború s a török hódítás csapásait. *A még le nem tört, a csak szervezetlen magyar erők Ferdinánd osztrák tartományainak erőivel egyesülve meggátolhatták volna a török inváziót.* Mily más fordulata van akkor a Habsburgok és Magyarország történetének!

A sors könyvében és Ferdinánd hagyományaiban s nevelésében mindez másképp volt megírva. A cseh királyság ügye sürgősebb volt neki, mint a magyar királyság. Ennek csak másodrangú szerepet engedett még az osztrák tartományok mellett is. Hát a német császárság mellett!

Nem hogy Magyarország lett volna az I. Ferdinánd alatt kialakulni kezdő monarchia súlypontjává, hanem még elég erélyt sem fejtett ki Ferdinánd az újra kezdődő török támadásokkal szemben. Az ozmánok által nagy részében leigázott Magyarországot ezentúl a bécsi felfogás még kevésbbé tehette a hatalom és erő központ-

jává. I. Ferdinánd példája szerint indúlt meg a három százados rendszer, hogy a magyar királynak nem kell magyarrá és székhelyének nem kell Magyarországon lennie. A többi csakis következmény: Magyarország másodrangú jelentősége, később a meg-megújuló kisérlet Magyarország alkotmánya és önállósága ellen.

A míg Bécs urai kevés kivétellel egyszersmind német császárok voltak s a német császárságnak nagy európai jelentősége volt, valahogy csak meg lehetett érteni rendszeröket, legalább a maguk szempontjából. Idővel azonban a német imperium politikai és katonai jelentősége ismét nagyon lehanyatlott s a Habsburgok tényleg saját monarchiájukban kezdték hatalmukat kifejteni, ekkor sem tértek le rendszerök útjáról. Sőt ekkor kezdődött igazán Magyarország sanyargatása, a beolvasztási törekvés, mert a Habsburgok a saját monarchiájuk keretében akartak német imperiumot teremteni. Ez azonban nem sikerült. Időközben elvesztették a német császári czímet, sőt kiszorultak a német Bundból is. Igy került vissza hosszú századok véres küzdelmei után a Habsburgok monarchiája a Mohács utáni királyválasztás állapotába, a midőn a Habsburgoknak nem volt és nincs más birtokuk és hátterük, mint Magyarország és az osztrák örökös tartományok. Visszakerült már 1805-ben, a midőn Napoleon a német császári czímet elvette tőlük. De leginkább visszakerült, a midőn a poroszok győzelme ki-

szorította Ausztriát Németországból. A nagy változás mind a két alkalmából figyelmeztetést kaptak is a Habsburgok.

I. Ferdinánd példája, mint hosszú és keserves századok megmutatták, nem volt helyes. Vissza kell tehát térni a magyar történelmi alapra, vagyis a magyar királynak magyarrá kell lennie, mint a vegyesházbeli királyok mind magyarokká lettek. És habár a magyar királynak Magyarországon kívül országa van, a politikai vezérszerepnek Magyarországnál kell lennie.

És a monarchia alakulása, mint látni fogjuk, lassan bár, de folytonosan e czél felé törekszik. Több mint háromszázados rendszer hagyományai, bevett szokások, koronkint gátolhatják előrehaladásában a nagy átalakulási folyamatot, de föl nem tartóztathatják. A tények ereje, az állam és népalakulás törvényének hatalma meg nem dönthető. Ép ezért csak sajnálkozással lehet ismét visszatérnem arra, hogy a Habsburgok, névszerint I. Ferdinánd, téves irányban kezdték Magyarország feletti uralmukat. Nemcsak Mohács előtt, hanem Mohács után is, Mátyás hagyományainak alapján óriási birodalmat alapíthattak volna.

Az mitsem bizonyít, hogy a gyenge Jagellók Mátyás hagyatékát nem voltak képesek felhasználni, s így Magyarországot a török ellen nem voltak képesek megvédeni. Még főországukban is alig voltak képesek jelentékeny haderőt talpraállítani, annál kevésbbé Csehországban vagy Sziléziában.

A Habsburgok közvetlenül Mohács után is, Magyarország élére lépve, megmenthették s nagygyá tehették volna Mátyás birodalmát. Magyarországnak 4—5 millió lakósa volt Mátyás korában, a mi a XV-dik század végén, mint látni fogjuk, igen jelentékeny szám. Ez a lakósság közvetlen a mohácsi vész után sem volt sokkal kisebb, habár a török Budát kiürítve sok foglyot hajtott magával. A néprombolás csak később következett be.

Igen rövid számítás megmutatja, mily nagygyá lehet vala Magyarország népessége, s mily hatalmas, első rangú nemzetté lehet vala a magyar. Fajunkat minden korban a gyors szaporodó képesség jellemezte. A tatár szinte kiirtotta az ország lakosságát, de ez mégis csakhamar nemzetté tudott alakulni, sőt egy hatalmasan előtörő néppé. A magyarság az újabb statisztikai adatok szerint 50—60 év alatt képes a megkétszeresedésre. De vegyünk fel 100 évi megkétszeresedést s tegyük meg a súlyos csapások eseteit szemelőtt tartó levonásokat és tegyük fel, hogy a mohácsi vész előtt csak 4 millió volt az ország lakosságának száma. A mohácsi vész előtti időtől közel négy század folyt le; ekkép a Kárpátok és az Adria közt körülbelül 60 milliónyi, de mindenféle bajt és csapást tekintetbe véve, 50 millió túlnyomóan magyar népnek kellene élnie. És a magyar királyságnak ma körülbelül 20 millió a lakossága. Hogyha a Habsburgok helyes irányt

és magyar politikát követnek, akkor Magyarországon ma 50 milliónyi nép élne. Az osztrák tartományokban is 40 millió körül járna a lakosság. (Mindez egy későbbi fejezetben bizonyítva lesz.) Mátyás politikáját követve a Habsburgok ma közel 100 millió óriási kettős monarchia felett uralkodnának. Európában csak Oroszország mulná felül ezt a kettős monarchiát lakosság tekintetében. Németország a 60 millió felé közeledve nem birná rengeteg túlnyomóságát felettünk. Mátyás megújított és kifejlett birodalma *magyar vezérszerep alatt* Európa első hatalma volna. De a Habsburgok által rosszul védett Magyarországot, a török kipusztította, s népességét letarolta. Később német, és török együtt pusztította az országot.

Nem csoda, ha a magyar nemzet a kettős vész dulása alatt nem fejlődhetett, sőt veszedelmesen lefogyott. A nemzet számbeli és vagyoni meggyengülése azután új oka lett a Habsburgoknak arra, hogy a Mátyás-féle eszmét elejtsék. A német császárság eszméjének hatását a Habsburgok szemében kiegészítette a magyar nemzet nagy meggyengülése. Kiegészítette és megerősítette abban az irányban, hogy magyar nemzeti királyokká ne legyenek.

A Mátyás-féle nemzeti királyság dicső eszménye azonban Szapolyay után a magyar nemzet szemei előtt is mindinkább elhomályosult. Zrínyi Miklós lelkében és irataiban villámlik meg annak harczi és államférfiúi tűze.

Nem adok hitelt ama feltevésnek, hogy Zrínyi maga akart volna nemzeti királylyá lenni. Hisz ő, mint politikus, és katona legjobban tudhatta, hogy a Habsburgok trónját nem foglalhatja el. De a szomorú jelen fagyos homályából elmenekült lelke a nagy Mátyás korszakának fényes és meleg légkörébe. Így akart tüzet gyújtani a nemzet lelkében is, hogy magyar fegyverek verjék ki a törököt, miután az idegen hadak és vezérei a nemzet érdekeit egyszerűen eltaktikázták.

A nemzeti szellem összezsugorodásának s másrészt a Habsburgok tekintélyének tulajdonítandó, hogy az igazi nemzeti királyság gondolata (Erdélyről nem szólva) még szabadságharczaink idején sem igen, vagy csak félénken nyilatkozott meg. A nemzeti királyságnak egy-egy kipattanó szikrája azonnal hamuvá vált. A midőn legutóbbi szabadságharczunk alatt Kossuth detronizáltatta a Habsburgokat, akkor sem volt szó nemzeti dinasztiáról, hanem köztársaságról, vagy idegen uralkodó behozataláról. A Habsburgoknak több századon át kedvezett az európai politika és politikai helyzet. Mária Terézia és Ferencz alatt a sors csapásai ellenük fordultak, de első sorban a magyar nemzet hősiessége, s a hatalmi viszonyok konzervativ ereje megmentette őket.

Ám ekkor sem tértek át ama gondolatra, hogy kettős monarchiájuk súlypontját Magyarországra helyezzék. Ferencznek pedig tanácsolta ezt egy nagy államférfiú látkörével biró publi-

czista. De legvilágosabban megjelölte a Habsburgok feladatát Bismarck Schleinitz báróhoz írt levelében még 1861 márczius 13-án. «Ha — úgymond — osztrák császárrá kellene lennem, azonnal átköltözném Pestre, huszáregyenruhát vennék fel, magyarúl beszélnék. Mindazt bekebelezném Magyarországba, a mit csak bele tudnék szorítani.»

Azután így folytatja Bismarck: «Megmondanám a magyar országgyűlésnek, hogy magyar királynak lenni első kötelessége az osztrák császárnak s minden más ország csak társország. Csehország és Ausztria e miatt nem szakadnának el.» Ime, Bismarck Mátyás monarchiájának emlékét nem is ismerve, pusztán lángesze által vezéreltetve, a nagy Mátyás birodalmának más alakban való felujítását ajánlta a Habsburgoknak. Bismarck e levelének idejében még csak a kiegyezés sem jöhetett létre, nem pedig Mátyás monarchiája.

A német császári czím a Habsburgokra 1805-ben megszűnt ugyan, de helyét elfoglalta az osztrák császári czím. A főbaj pedig az volt, hogy a Habsburgok benn maradtak a német Bundban. Az a törvény pedig, a mely dönt a közép-dunai alakulás sorsa felett, két követeléssel lép fel. Az egyik követelés az, hogy az alakulás *ne legyen szoros összefüggésben a német birodalommal,* hanem csakis mint szövetségesre támaszkodjék rá. A másik feltétel pedig az, hogy a

közép-dunai hatalom *súlypontja Magyarországon legyen.*

Az első feltételt létrehozta Bismarck lángesze s gróf Andrássy Gyula bölcsesége. A Habsburgok kivonultak a német Bundból, a Hohenzollernek nemsokára fejükre tették a német császári koronát s a német birodalom ellenségéből maradandó szövetségese lett. A második feltételre szintén ugyanakkor érkezett el az idő, mint az elsőre. A kiegyezés tényleg létre is jött az események nyomása, I. Ferencz József királyunk és Deák Ferencz bölcsesége, valamint az események hatalma következtében. Négy század nemzetromboló tévelygései után, 1867-ben oda jutottunk, hogy ott kezdhettük volna, a hol már négy század előtt kell vala helyes útjára térnie a magyar politikának.

Nem szándékozom közjogi és pártkérdéseket venni jelen fejtegetéseim keretébe. Ezek teljesen a nemzeti evoluczió tanaival és tényeivel számolnak, s e tanok és tények oly kedvezők, hogy azokat minden párt magáévá teheti. A lényeges és döntő kérdés úgy sem közjogi a nemzet és a monarchia kialakulásában (bár kétségkívül ez is fontos), hanem az, *valjon ez a nemzeti evoluczió tartalmaz-e oly nagy erőket, hogy nemzetünk és államunk közel négy századot megkésve, de a világtörténelem útjáról még sem késve le, eljuthat-e, bár nehéz küzdelmek árán, a hová egy hatalmas akaraterő és csodás lángész emelte?* Ösz-

szeköthetí-e a négy század előtt megszakadt fonalat, bár *nem ugyan azon,* de még is hasonló bogra? Magyarország egyedül, vagy Ausztriával bizonyos, közjogilag változható viszonyban lehet-e azon hatalom, a melyet a Közép-Duna és Közép-Európa érdeke megkövetel? És végre a középdunai államalakulást szabályozó törvény ma is élő és ható törvény-e?

IX. FEJEZET.

A nemzeti erő hullámzása és ennek következményei.

Publiczistikai tevékenységem több, mint egy évtizedes, újabb időszakában a magyar nemzet fejlődő erőit kapcsolatban igyekeztem hozni ennek jövőjével s politikai sorsával. Egyszersmind már eddig is sok dolgozatomban utaltam rá, hogy nemzetünk politikai helyzete a múltban szintén egyenes viszonyban állott erkölcsi és fizikai erőivel s így *számával.* A jövőt és multat egyaránt érintő tételeimet jelen munkámnak szinte minden fejezetében részletesen kifejtem, e fejezetben pedig lehetőleg szemlélhetővé akarom tenni ez érdekes relácziót.

A midőn a Habsburgok I. Ferdinánd alatt nem Magyarországot, hanem Ausztriát, illetőleg a német császárságot tették uralmuk központjává és jellegévé, Magyarország sorsa hosszú időre el volt döntve. Nem volt többé nemzeti királyság, hanem Ausztriának többé-kevésbbé autonom tartománya, a mi egyenes ellentétben van történelmünkkel és közjogunkkal.

A Habsburgok kezdetben, névszerint I. Ferdinánd nem intéztek egyenes támadást alkotmányunk ellen. Támadásuk fő jellege a megkerülés, és az elhomályosítás volt.

(Ekkor a magyar nemzet még nem gyengült meg nagyon. Még mindig erős nemzet volt.)

A külön magyar souverenitási szervek fenmaradtak, vagy visszaállíttattak, de tartalom nélküli árnyék-intézményekké lettek. A magyar tanács a bécsi császári és a hadi-tanács mellett puszta névvé alakúlt át, mint ezt több közjogi munkámban érintettem s legutóbb a «Jogállam» 1905. márczius elsei számában kifejtettem.

Ezuttal azonban nem közjogi fejtegetés levén feladatom, csak azt jegyzem meg, hogy Magyarország alkotmánya s ennek különösen a nemzeti és állami souverenitásra vonatkozó szervei okvetlenül s pedig állandó veszélybe kerültek, mihelyt Magyarország megszünt nemzeti királyság lenni s mihelyt a magyar királynak oly birtokai és méltóságai voltak, a melyeket erősebbeknek tartott Magyarországnál s díszesebbeknek a magyar királyi méltóságnál.

Az intézmények ereje, vagy fogyatékos volta okvetlenül eldönti ezek sorsát. Ha a királyság túl erős s a nemzet gyenge, okvetlenül a királyi hatalom túltengésére, többé-kevésbbé nyilt abszolutizmusra vezet. Ha pedig a nemzetnél sokkal erősebb királyi hatalom nem nemzeti, akkor többé-kevésbbé leplezetlenül beoson az államba

az idegen hatalom, vagyis a legnagyobb csapás, a mely egy nemzetet érhet.

Ily körülmények közt csak erő és hatalom kérdése az alkotmány fejlődése, vagy visszafejlődése. A Habsburgok szerencsére sohasem voltak annyira hatalmasak, s a magyar nemzet, szintén szerencsére, sohasem volt annyira gyenge, hogy a bécsi kormányok alkotmányunkat megsemmisíthették volna. Kísérletekben azonban nem volt hiány s a kísérletek gyakrabban és ridegebben történtek a nemzet nagy meggyengülésének idején.

A nemzet meggyengülése, mint már annyiszor utaltam rá, nem Mohácsnál, hanem a rákövetkező török háborúk, hódítások, és ellenkirályok küzdelmei, pártütések és polgárháborúk, de főleg az által következett be, hogy a török leölte vagy rabszíjra fűzte az ország lakosságát, vagyonát pedig elpusztította. A népirtásban, s a vagyoni tönkretételben segítették a török gyászos munkáját a magyar ellen a Lipót-féle kísérletek, a Lobkoviczok, a Karaffák, a Básták s az az internaczionális had, mely megmentésünk ürügye alatt nyakunkra jött, de mely kevés kivételről nem szólva, csak a pusztításban, nem pedig a török-verésben volt erős, s melyet ép azért a mi nagy Zrínyink annyira megvetett.

Már a mohácsi vész előtt nagy vérveszteségeket szenvedett a magyar nemzet, s ez, mint kimutattam, súlyos visszahatással volt védképes-

ségünkre s fejlődésünkre. Vagyonilag is szintén már a mohácsi vész előtt rosszúl állt nemcsak a jobbágyság, hanem egyszersmind a köznemesség. A dúsgazdag főurak mellett a köznemesek joggal panaszolkodhattak még Mátyás idejében is koldús szegénységükről. A vagyon tán soha sem volt egyöntetlenebbül megosztva Magyarországon, mint a mohácsi vész előtt és után. A török uralom garázdálkodása, de egyszersmind az idegen szoldateszka fegyelmetlen dúlása, kiszámíthatatlan nyomort és pusztítást okozott. A számbelileg megfogyatkozott, a török uralom végén felére lefogyott magyarság egyszersmind végleg elszegényedett.

A nemzeti erőknek e nagy megfogyatkozása mellett szinte csodálható, hogy a bécsi kisérletek nagyobb eredményt el nem értek, a minek okait meglepő világossággal tárja fel méltán hires, és nagyrabecsült művében gróf Andrássy Gyula.

Bécs támadásait azonban provokálta a nemzet meggyengülése, de midőn az első támadások a vallás ürügye alatt történtek, a protestantismus ereje nagy segítségére volt nemzetünknek.

(Ám ekkor még számbelileg sem fogyott le teljesen a magyar nemzet. A török uralom első fél, vagy egész százada csak megkezdte, de nem fejezte be pusztító művét.)

Mielőtt az alkotmány elleni támadások következtek volna, már egy sötét kor fagyasztó képe rázta fel a XVII. század legnagyobb magyar

gondolkodóját, katonáját s költőjét, Zrínyi Miklóst. A Mátyás korabeli letűnt nagy fény s III. Ferdinánd korának homálya szívrendítő ellentét gyanánt vegyűlhetett össze Zrínyi lelkében. Az ő gondolkodása egyszersmind foglalata kora gondolkozásának. Sőt tételeinek nagy része ma is visszhangot kelthet.

Zrínyi Miklósnak első tétele az, hogy a császár és magyar király szövetsége meg tudta volna szabadítani Európát legnagyobb veszélyétől, a töröktől. De az előadottak kétségtelenné teszik, hogy III. Frigyes császár minden egyébre gondolt, csak arra nem, hogy Mátyással szövetkezve, komolyan vállalkozzék a török kiverésére. Zrínyi második tétele abból áll, hogy a magyar problema megoldása még nehezebb, mióta a császári, a magyar királyi, sőt a cseh királyi korona a Habsburgok fejére került. De a korona tanácsosait vádolja. Ha az uralkodó jól bánnék nemzetünkkel, minden meg volna nyerhető. «Most mikor — úgymond — nemcsak római császárság s magyar királyság vagyon egybe kapcsolva, de Csehország, és sok más prærogativa, remélhetünk-e mi jobb időket, nem tudom; de bizony apparentiája semmi sincsen. Vagyon ugyan remediuma, de nehéz az embereknek átalakodása miatt. Ha a mi urunknak alatta való magyar nemzethez való diffidentiákat nem nevelnék, sőt kigyomlálnák a rossz tanácsadók, kik között mind német s magyar vagyon, de rossz;

ha el nem hitetnék vele, hogy nem bír másképpen a magyarral, hanem mikor nyomorúlt; ha viszont nemzetünket annyi kétségben hajon fogva nem húznák is, ha ugyan akaratja ellen is, régi jó állapotra fel igyekeznének emelni: kész volna a dolog, örülhetne a kereszténység, nem telnék tovább az ottomán hold. *De valamint lehetetlen a szeleknek fújását, a tenger háborúságát meggátolni, úgy lehetetlen a fejedelmek tanácsától az ilyen rossz elméjű tanácslókat eltiltani.*» Ime Zrínyi a korona és nemzet közti egyetértés becses következményeire utal. Mily nagy volna nemzetünk és államunk, ha a korona és a nemzet legalább Zrínyi korában megértették volna egymást. De mert Zrínyinek, az államférfinak erre semmi kilátása sem volt, a költő, az ábrándok hímes szárnyaira kelt, s öntudatlanúl is oda jutott, a hová századok múlva Kossuth Lajos: az inkompatibilitas tanára. Ezt a tant azonban ő, Zrínyi Miklós, a nemzeti királyság ragyogó öltözetébe öltöztette. A törököt csak magyar haderővel lehet kiverni, miután a rosszúl taktikázó idegen hadak erre nem képesek. Montecuccoli és társainak hadviselése Zrínyit nemcsak ki nem elégítette, hanem felháborította. És ő, a lángeszű hadvezető, a kinek éles elméje még Mátyás hadviselésében is talált kifogásolni valót, az idegen taktikázók mellett háttérbe szorúlt. Sértett önbecsérzete, a dolgok ismerete s lángoló hazafisága ép ezért, Mátyásról írva, az

újra megalapítandó nemzeti királyság mentő gondolatát igyekezett a sanyargatott nemzet lelkébe oltani. De az államférfi csak kétkedve nézhetett a fényes képre, melyet Zrínyiben a költő megrajzolt. Ezt már említettem. Csak azt kell még hozzá tennem, hogy midőn a költő a nemzeti királyság álmának arany-szövetét szőtte, úgylátszik Rákóczyra gondolt. De nem önmagára, mint némelyek állítják.

A magyarság további erőveszteségeit jellemzi, hogy ő akarta utoljára restaurálni a magyar nemzeti királyságot. Később csakis arról lehetett szó, hogy a Habsburgok legyenek nemzeti királyokká. Ez a gondolat Mária Terézia korában kezdődve, koronkint meg-megcsillant Ferencz uralkodása alatt, valamint 48-i átalakulásunk kezdetén. De legszebb virágait ez a gondolat létünk ezredéves megünneplése alkalmával, I. Ferencz József királyunk uralkodása alatt hajtotta. A megelőző századokban még a gondolat sem létezett, s mint már említettem, az első század küzdelme vallási alakot öltött s Bocskay és Rákóczy vezérlete alatt a protestantizmus diadalával végződött.

A Habsburgok világhatalma ellen felvonuló európai visszahatás tette ez utóbbit, a még teljesen tönkre nem ment nemzet hőseinek nagyszerű erőkifejtése mellett lehetségessé. És el kellett következnie annak a történeti ellenmondásnak is, hogy a *török* uralom, mely ledöntötte a magyar nagyhatalmat, nemzetünk törhetetlen ellenállása mel-

lett alkotmányunk bizonyos irányban való védelme gyanánt jelentkezhetett. Bécs mindig attól tarthatott, hogy az elégedetlen magyar urak a törökkel szövetkeznek, mint a Tökölyi idejében meg is történt. A császári hatalom összeroskadásának s az ozmán uralom letörésének arányában a bécsi kormányok mindig kevesebb aggodalommal nyúltak a magyar alkotmányhoz. A számban és erőben megfogyatkozott magyar nemzet az európai viszonyok átalakulása miatt mindinkább kevésbbé számíthatott szövetségesekre.

Az időleges vérengzéseknél, üldözéseknél és jogtiprásoknál maradandóbb jelentőségűek voltak az alkotmányunkon tett változtatások, a melyek azonban alkotmányunk szerkezetét és csontozatát nem érintették. A nemzeti depresszió századát, mely Buda felszabadításától II. József uralmának végéig tartott s melynek komoly homályát csak II. Rákóczy Ferencz fényes szabadságharcza szakította meg, mint a borús égen átvonuló meteor, a királyválasztás kétszeri korlátozása s a pragmatika szankczió jellemzik. Egyikből sem támadt a nemzetnek tényleges kára, sőt a pragmatika szankczió, habár az együttbirtoklást és kölcsönös védelmet kimondta, alkotmányunk egyik főpillérévé lett. De a nemzet jogainak bár ily mértékű korlátozása is gyengülésre, depresszióra mutat. Ám mégis azon lehet csodálkozni, hogy a török háborúk és szabadságharczaink következtében alig pár millióra lefogyott magyar nem-

zet meg tudta védelmezni alkotmányát és életét. Sőt e század végén már kezdtek mutatkozni a nemzeti emelkedés első jelenségei. A hét éves háborúban pedig a magyar vitézséget ismét megtanúlta bámulni a világ s ez a vitézség mentette meg a monarchiát.

(Magyarországnak, a magyarságnak nagy, szinte végzetes meggyengülését a török hódoltság utáni század, vagyis a XVIII. század két irányban is mutatja. Először lefogyott az ország lakossága felére a Mátyás korabeli Magyarországéhoz képest. Vagyis, mint Acsády kiszámította az adólajstromokból, Magyarországnak a török hódoltság után csak 2·5 millió lakossága volt. De még jobban lefogyott a magyarság absolut és aránysáma. Az absolut szám csak 1.160,000-ré lett, s a nemzetiségekhez való relativ arány 46 perczent.

A magyarság relativ és absolut számának ez a nagy megfogyatkozása főleg a török pusztításnak tudandó be, mert ez a pusztítás legelső sorban a magyar faj lakta vidékeken történt. De hogy a déli és az alföldi vidékek túlnyomóan magyar lakossággal bírhattak Mohács előtt, mutatja ama körülmény, hogy a Dunántúl és az Alföldön ki nem irtott lakosság a török hódoltság után is 70 százalék volt. A XVI. században pedig, a török elől menekvő magyarság egy része a Felföldön és Erdélyben helyezkedett el. Ez magyarázza meg a Felvidék és Erdély nagy erőkifejtési képességét Bocskay és II. Rákóczy Ferencz idejében.

Még nagyobb veszélyt rejtett a magyarságra a tömeges bevándorlás és letelepítés, mely szinte példátlanúl rohamossá tette az ország lakosságának megnövekedését, de a magyarságot, szintén gyors fejlődésének ellenére, a relativ számarányban nagyon vissza lökte. A József-féle népszámlálás ugyanis kitüntette, hogy a magyarság 67 év alatt megkétszereződött, de a nemzetiségekhez való számaránya mégis lesülyedt 30 perczent alá, míg a több mint 5 és fél millióra fölnövekedett

nem magyar ajkú lakosság arányszáma felemelkedett 70 perczent fölé. Ez a relativ nagy elgyengülés magyarázza meg a nemzet aléltságát Mária Terézia alatt s II. József kísérletét a magyar nyelv ellen. Ezt a kapcsolatot a nemzet meggyengülése és az elnyomó kisérlet közt megállapítja dr. Ajtay József is, «A magyarság fejlődése» czímű munkájában. De a nemzeti visszahatás ugyancsak e miatt bekövetkezett, mely különösen 1825 után állandó nemzeti iránynyá lett, a mit a magyarság hatalmas fejlődése támogatott.)

És a nemzeti progresszió II. József uralmának végétől kezdve állandó jelenség, a melylyel kapcsolatos nemzeti és állami átalakulásunk, melynek gyökerei egész idáig nyúlnak vissza. A számban, a kulturában mindinkább növekedő magyar nemzet nem szűnt meg többé vagy jogait ünnepiesen kijelenteni, vagy pedig elvett és elhomályosított jogait visszakövetelni.

Különösen a hadi felségjog tisztázása volt a hosszú küzdelem és vitatkozás tárgya. Ép a vezérlet és a vezényszó, valamint a katonai nevelés nagy kérdései foglalkoztatták országgyűléseinket és politikusainkat a tizenkilenczedik század első felében. A nemzeti újjászületés és fejlődés vagyis egy hatalmas progresszió-hullám idején, 1825-től 1848-ig nyilatkoztak meg mindig erősebben a nemzeti követelések. Most már a rekonstruált, sebeiből felépülő, halálos álmából felébredő magyar nemzet beszélt. Nem mint azelőtt, egyes vidékek, vagy egyes lelkes főurak csoportja, — mert nemzetünk és államunk akkor szerteszét volt tagolva, — hanem az egységes

és megerősödött magyar nemzet. A nemzeti progresszió e hatalmas és erős hulláma Bécscsel szemben kivívta a nemzeti ügy diadalát s csakis a szláv nagyhatalom, Oroszország katonai ereje ragadhatta ki Magyarország kezéből diadalának gyümölcseit.

Ekkor már körülbelül öt millió lélekszámra ment csak a fajmagyarság tömörülése s e tömörülést kiegészítették ama derék polgárok százezrei, sőt milliói, a kik a mesterségesen szított hazaárulás ellenére hívek maradtak a magyar nemzeti ügyhöz. Ekkora nemzeti tömörülést nem lehetett többé megsemmisíteni, sőt tartósan elnyomni sem.

(A gyors emelkedésnek 1820—1870 közt nem felelt meg az ország népesedésének gyors növekvése, mint erről majd szó lesz egy későbbi fejezetben. De megfelelt a magyarság gyorsabb és erélyesebb kibontakozása, melyet ez többé el nem ejtett, sőt a 80-as évek óta nagy mértékben fokozódott. A nem magyar ajkú lakosság kevésbbé szaporodott a magyarnál. De megfelelt továbbá a politikai emelkedésnek a nemzeti ébredés erőteljes és hazafias szelleme s az ezzel kapcsolatos nagymérvű magyarosodás, mely a 40-es évekig még Horvátországra is kiterjedt.)

Igy érkezett a magyar nemzet elnyomatása korszakában támadt újabb progresszió árja és a külföldi események által vitetve a kiegyezés révébe. Ez a huliám már gyengébb volt, de elégséges arra, hogy a kiegyezés létrejőjjön. A gyengeség jele volt a nemzetiségi törvény, a nemzetiségi egyházaknak adott, szinte egységbontó ki-

váltság. A gyengeséggel kapcsolatos, ép a hadi felségjognak, melyről egy századon át vitatkoztak, a vitából való kikapcsolása s annak elismerése, hogy e nemzeti eredeti jog a korona kezelésében marad. De el kell ismerni, hogy Deák és Andrássy alkotása e téren sem adott fel nemzeti jogot. És ki tagadhatná az 1867-iki kiegyezés nagy értékét a nemzetre s jövőjére? Ki tagadhatná, hogy ez a kiegyezés valóságos révpart volt a viharoktól vert magyar nemzeti ügy hajójának számára?

A kiegyezés ellen sok dolgot fel lehet hozni, különösen alkalmazásának szelleme ellen lehet kifogást tenni. De ki tagadhatja, hogy ugyanez a kiegyezés tette lehetségessé a magyarság megerősödését és kifejlődését, azt az immár felbonthatatlan, hatalmas tömörülést, melynek kifejezője a magyarság megkétszereződése, hagy, nem magyar ajkú tömegeknek a magyarságba való felvétele s a heterogen elemeknek meggyengülése. Végre a magyarságnak minden jogos panasz ellenére is, nagy kulturai és gazdasági kifejlődése.

Ki nem látja a nagy Alföldön és a halmos Dunántúl s a viruló és magyarosodó városokban a magyar nemzeti erő kibontakozását s mindig hatalmasabbá váló egységét.

Valóságos és örvendetes nemzeti progresszió ez, melynek — mint szó lesz róla — elmaradhatatlan következményei vannak és lesznek belpolitikánkban s a közös ügyekre vonatkozólag.

Az élet sejtjei vagy erőteljesen duzzadnak, vagy összezsugorodnak. A népek életfája vagy új és új galyakat hajt, vagy korhadásnak indúl, avagy letöri a zivatar. De a zivatar lehetősége nem tartja vissza a büszke tölgyet, hogy szerteszét ne terjeszsze ágait az Istenadta szabad levegőben.

X. FEJEZET.

Török helyett szláv veszély.

A magyarság s Magyarország Mohács előtti problemája az volt, vajjon képes lesz-e létrehozni a nagy államalakulást a német császárság és a török császárság közt? Mint láttuk, Mátyás király megoldotta a feladatot.

Igaz, hogy a hatalmas magyar alakulás csak rövid ideig létezett s nagy alkotója után szétzüllött, sőt összetört maga az alakulás magva, Magyarország is. Most és jövőre arról van és lesz szó, hogy ez alakulás, a *változott viszonyokhoz alkalmazkodva,* egészen más alakban s természetesen hosszú és nehéz küzdelmet kiállva, újra létrejöjjön.

A török császárság helyét, habár más geografiai pontokon, a szláv császárság foglalja el. A nagy germán és szláv tömegek közé ékelt magyarságnak most e két világhatalom közt kell megszereznie nemcsak teljesen biztosított létfeltételeit, hanem egyszersmind ellensúlyozó hivatását. Mint majd ki fogom fejteni, a változott

viszonyoknak változott következményei vannak. A nagy katonai erők harczában Mátyás királynak új és új elemeket kellett haderejébe bevonnia, tehát *hódítania* kellett. Ugyancsak a török is folytonos hódításaival nyerte meg a folytonos és nagy háborúk czéljából szükséges új és új hadielemet.

A fajok harczában s ez a harcz a jelen és a jövő harcza, a lehető beolvasztás segítségével szintén szükség van új elemekre, legszükségesebb azonban magának a magyar fajnak hatalmas kibontakozása. De mielőtt erre térnék át, szemügyre kell venni a szlávizmust megváltozott helyzetében.

Nem túlzom, inkább leszállítom a szláv veszélyt. De *még leszállított alakjában is nagy kötelezettséget ró az ránk.* Nem azt a szlávizmust mutatom be, mely a japán fegyverek által még le nem győzve, a legsötétebb árnyékot vetette Magyarországra, úgy, ez árnyék hatása alatt szinte megbénult nemcsak tetterőnk, hanem maga képzelmünk. Az Oroszország által vezérlett szlávság helyzete ma egészen más, mint volt ennekelőtte.

Sokan igen jogos aggodalmat kapcsolnak e kérdéshez s attól tartanak, hogy Oroszország ázsiai háborúja egyáltalán megbuktatja Oroszország ázsiai politikáját s ez ismét kénytelen lesz európai politikát csinálni. Ismét előtérbe lépne ekkép a Balkán kérdése. Nincs kizárva, hogy a jelen háborúra elkövetkezendő béke idején orosz politikusok is fognak gondolni erre.

Ezzel szemben kétségtelen, hogy Oroszország nagyon is megcsappant tekintélyével venné fel a balkáni politika elejtett fonalát. E politika terén még akkor sem termett számára babér, a midőn a czár birodalma félelmes hatalom volt. Akkor sem, a midőn Oroszország északkeleti szemhatárán fenyegető árnyék gyanánt szélesedett ki óriási tömegével.

Oroszország egyáltalán a sikertelenség országa. Európai politikájának bukása után ázsiai világpolitikában keresett kárpótlást s most úgy látszik meg fog bukni ezzel is. Ezen alig változtatnak Oroszország esetleges katonai sikerei is. A pánszláv politika mögött maga a hivatalos Oroszország állott. A látszólag társadalmi politikát Szent-Pétervárról intézték. Szertelen nagy volt a pánszlávizmus gondolata is, mint Oroszország s általában a szlávság mindig szertelenségre hajlik. A nyugati, a déli, a keleti és északi szláv határig egységbe forrasztani az összes szláv népeket, bizonyára merész konczepczió. Ha sikerülhetett volna, vagy sikerülne ezen legóriásabb alakulás, veszély fenyegetné a nyugati népeket. De nem sikerülhetett s nem fog sikerülni soha, mert a szertelen gondolatnak nem volt és nem lesz belső lehetősége. Tiltakoznak ellene maguk a szláv törzseknek elhelyezkedése, geografiai, kulturai, vallási és történelmi viszonyai. És ez alakulás veszélye fegyverbe szólítana szinte minden európai nagyhatalmat. A Boszporusért és Kon-

stantinápolyért pedig még több vér folyna, mint folyt Port-Artur és Mukden körül.

Az ázsiai világpolitikának szintén meg kell buknia, esetleges sikerek ellenére is, mert Oroszország még távolról sem oly erős s belső viszonyai még távolról sem oly szilárdak, hogy ily világpolitika súlyát, mely egyszerre provokálja Angliát s a meglepetésszerűen nagyhatalommá lett Japánt, akár most, akár a közel jövőben elbirhatná. Sőt nyilvánvalóan kitünt Oroszországról, hogy konszolidációja nagyon is kezdetleges, hogy a czárizmus alig bir a forradalmi szellemmel. Meglepő politikai alakulások jöhetnek létre Oroszországban. De habár a czárizmust — a mi szinte ki van zárva, mert kizárja a szláv szertelenség — alkotmányos monarchia váltaná fel, avagy a mi lehetőbb, a legszélsőbb önkényuralmi alakulások követnék, két dolgon semmiféle kormány nem változtatna: Oroszország fejletlenségén és az orosz nemzetiségi kérdésen.

Oroszországról kitünt, hogy a legerélyesebb gazdasági politika s a legnagyobb védővámok sem alkothattak egy primitiv államból iparos államot. A mesterségesen létesített gyártelepek csak az anarchia székhelyeivé lettek. A nemzetiségi és vallási kérdések pedig nagyon is megosztják Oroszország belső egységét. A nagy orosz faj hatalmas fejlődése idővel elborítja a kisebb népeket s ekkép létrejön Oroszországban a nemzeti egység, habár

az Ázsiába történő folytonos kivándorlás gyengíti a nagy Oroszország nemzet- s államalkotó hatását. Szóval Oroszország sem kulturailag, sem gazdaságilag, sem a nemzeti kompakt egység tekintetében nem volt készen nagy ázsiai vállalatára. Nem volt készen azért sem, mert kibocsátott néprajai messze elmaradtak a katonai hódítások vonalai mögött. Így nem sikerülhetett ázsiai vállalata sem.

Hasztalan keresett déli kikötőt az aranyszarvnál a pánszlávizmus jelszavaival, ép ily hasztalan keresett déli kikötőt ázsiai hivatásának zászlaja alatt Port-Arturban. Még Japánország is letörte, legalább e sorok irásáig, annál inkább letörné a Konstantinápoly felé vezető úton az európai vezérhatalmak ellenállhatatlan túlsúlya. Es minél inkább kifejlődik a balkáni népek önállósága, s minél nagyobb befolyást nyer az e népek fejlődését támogató Magyar-Osztrák monarchia, *különösen Magyarország kifejlődése által,* annál nagyobb gátak s hozzá természetes gátak emelkednek Oroszország előtt.

Ha tehát a balkáni politika felújítása akár kárpótlás, akár boszú gyanánt meg is fog villanni az orosz politikusok agyában, ez komoly alakot előreláthatólag nem fog ölteni. Nem lehet a siker reményével egy szintén rég megbukott politikát felújítani. Oroszországnak lesz s pedig sok dolga legelőször is saját reorganizációjával, belső viszonyainak megszilárdításával. Súlyos

katonai sebeit évtizedeken át gyógyíthatja. Es ha valami politikai katasztrófa nem éri, akkor szerényebb célokat tűzve ki, folytathatja ázsiai politikáját. Ám nem Japánországgal ellentétben, hanem a japán hatalmi körön kívül. És mily óriás tér az, a melyen Oroszország Ázsiában nagyon is érvényesülhet!

Ázsiából Oroszország többé nem jöhet ki. Ázsiát nem vetheti le, még ha égeti is, mint Nessus inge. Szibériát óriás vasutjával és befektetésével, valamint egyéb ázsiai hódításait nem hagyhatja cserben. Kina rovására még nagyon terjeszkedhetik, habár mai óriás területeit is csak századok mulva népesítheti be. Oroszországnak legfőbb feladata, hogy lakosságát arányba hozza óriás kiterjedésével, különösen Ázsiában. Szibéria példája megmutatta, hogy ott erős, a hol az orosz nép a katonai hódítás előtt elterjedt. És az orosz nép, ez az óriás parasztság, folyton-folyvást terjeszkedik kelet felé. Az európai Oroszországban, északon és keleten elárasztotta a finneket, úgy, hogy a volgai finneknek csak egyes nyelvszigetei léteznek még. Behatol az orosz nép kirgizek, tatárok, turkománok, osztjákok, kalmukok stb. közé. De mikor éri még utól Oroszország katonai hódításait?

És ha majd eléri, akkor Oroszországra csakugyan nagy hivatás vár — Ázsiában. Akkor tovább szőheti most szétfoszlott álmainak szövetét. Addig azonban meg kell elégednie még Ázsiában is sze-

rényebb szereppel. Addig Vladivosztoknál délibb kikötőre nem tehet szert, noha ezt a kikötőt az év nagyobb részében a jégtorlaszok miatt nem használhatja. De *akkor* Oroszország igen is nagy szolgálatot tehet magának Európának. *Az Ázsiában kibontakozó szlávság ellensúly és természetes védelem leend a sárga veszedelemmel szemben,* mely a japán győzelmek által tán öntudatra ébresztett Kina részéről fenyegethetne. Ázsián akkor a szlávok és a sárgafaj népei fognak uralkodni s egymást ellensúlyozni.

Ez a jövő még megnyílhatik Oroszország előtt, ha nem rohan szertelenségekbe, hanem fokozatos fejlődés mellett nyomul előre Ázsiában. Ez a fokozatos, de szabályos fejlődés nem világhatalmi kapkodás ugyan, mint volt Oroszország eddigi politikája, hanem elérhető komoly realitás. A *pánaziatizmus* politikája ép oly képtelenség, mint a *pan-szlavizmus* politikája. Képtelenség külön is, annál nagyobb képtelenség együtt. De mert Oroszország az ázsiai politikában, okos mértéket tartva, sikereket érhet el, mégis több reménynyel biztathatja ez a politika, mint a magát már rég lejárt pánszláv *politika.*

A szlávság és magyarság viszonya komoly problemája Európa keleti része kialakulásának, mely szerencsésen nem történhetik meg e problema helyes megoldása nélkül. A szlávság Európa keleti és délkeleti részein nem bontakozhatik ki tartós formákban Magyarország iránt való ellen-

ségeskedése mellett, sőt Magyarország aktiv befolyásának hiányában.

A szláv népek és államok eddig nem találták meg kialakulásuk formáját. Mint ijesztő sötét tömeg hömpölyög a szlávizmus a keleti szemhatáron, az összes szlávság akkora számbeli tömegével, mely túlhaladja akár a latin, akár a germán népek számát Európában. De míg az árja törzs két első hajtása: a latin és a germán, megtalálta kialakulásának formáit s részben a világ ura volt a multban, vagy a világ ura jelenleg, addig a harmadik hajtás, a szlávság, rengeteg méretei mellett sem képes koronát hozni.

Eddig minden háború, de különösen a japán háború, megmutatta, hogy a szlávság főállama és népe: Oroszország s az orosz nép nincs még belsőleg megszilárdulva. Sőt nem vesz s nem vett fel szilárd alakot egyetlen szláv nép vagy állam sem, akár a multban, akár a jelenben. A nyugati és északnyugati szlávtörzsek a Keleti-tengertől az egész Elbe-vonalon, részint már rég beolvadtak, részint be fognak olvadni a germánságba s ezek még az államalakulás kezdetén sem álltak soha. De hol a szlávság államot alkotott is, alkotása törékeny s csak ideiglenes jellegű volt vagy lesz. Mert bármit mondjanak is a szláv dicsőség és nagyság hirdetői, a nyugatitól elütő külön szláv államalakulásnak sem lényege, sem formája még nincs feltalálva. Hasztalan hivatkoznak ábrándozó politikusok és szociologok az

orosz községi szerkezetre, a *mir*-re. Hasztalan dicsekszenek, hogy a *mir* megoldja nemcsak a jelen, hanem a jövő problémáját is s hogy ebben benne foglaltatik az állami és társadalmi kibontakozás legfőbb lényege, a proletáriatus és veszélyeinek kizárása. A *mir* jó volt ősi formának kezdetleges nép és állam számára. Jó volt hatalmas parasztság megteremtésére, mely Oroszország nagyságának egyedüli alapja s mely, mint elpusztíthatatlan erőforrás, meg fogja menteni a czár birodalmát végzetes katasztrófájától. De a falu-közösség nem lehet formája modern társadalmi és állami alakulásnak, a mint már is túl van haladva magában Oroszországban. És bármily alkalmazkodó képessége van a *mir*-nek, a modern gazdasági s az ebbe bekapcsolódó társadalmi élet kibontakozásához nem nyújt semmiféle alapot. Annál kevésbbé lehetséges, hogy a patriarkális ősi intézmény a hasztalanul keresett szláv államalakulás kereteit szolgáltassa. Sőt ez egyszerű forma épen patriárkális jellege által határozott gátat vetett a szláv államalakulás elé. A patriarkális gondolatot tényleg bevitte az állami gondolatba. A községnek feje az öreg vagy az atya. A czár sem más az orosz nép szemében, mint a nagy orosz község örege vagy atyja. Igy alakult meg a czári despotizmus a maga teljesen felelőtlen, abszolut és erőszakos rendszerével. Ez a rendszer azonban nem lehet végleges, annál kevésbbé méltó formája a szláv állami kialaku-

lásnak. Ősi formának Nagy Péter idejében megfelelt, a ki ép oly hatalmas, mint durva kezével lerakta a nagy Oroszbirodalom alapjait. De czivilizált, a modern gazdasági élet lüktetésével biró társadalom számára a czárizmus nem lehet végleges államforma. Annál kevésbbé felelhet meg a szabadság után való vágynak, mely a szlávság lelkében szintén él, sőt, mint ép e napok megmutatták, könnyen, sőt könnyelműséggel határosan túlságokba csapong.

A szláv államalakulás másik legfőbb gátja ép a szabadság után való vágy eme túlcsapongása. A despotizmus és anarkia közt hányódik a szlávizmus államalakulása. Az utóbbinak példája volt Lengyelország, az előbbié Oroszország.

A szertelenség jellemzi a szláv gondolkodást s ezért csapongó az nemcsak a költészetben vagy a művészetben, hanem a társadalomban egyaránt.

A lefolyt millennium közepe után soká tartott a véres és testvérgyilkos versengés a szláv alakulás két formája közt. Karddal kezében egyiket a szabadság túlzásaiban tobzódó Lengyelország, a másikat a brutális módon leigázott Oroszország képviselte. Lengyelország sorsában meg volt pecsételve a szabadság s alkotmányosság korlátlan határú mezején próbálkozó szláv államalakulás sorsa. A lengyelek eleintén az oroszok fölé kerekedtek, de az alkotmánynyal játékot űző túlzásaik Oroszország kezére játszották a szláv hegemóniát, sőt tönkretették magát a lengyel államot is.

Nem rajzolom meg azt a bár csábító képet, mi lett volna a szlávizmusból s magából a szláv államalakulásból, ha a vezérszerep lengyel kézen marad s nem jut a czárizmus véres kezébe. Mily tobzódásai leendettek ekkor a félreértett parlamentárizmusnak, a liberum vetónak s a viszálykodó oligarkiának az összes szláv népeknél. Ám a szlávság ez esetben mégis részt vett volna az emberi szellem felszabadításának nagy művében s nem lett volna kényszerű s vak eszköze minden szabadság elnyomásának. Maga az indogermán faj egész harmadik ága, a szlávság, tán nemesebb és előkelőbb fejlődési irányt vesz. Az orosz hegemónia visszalökte a szláv vezérhatalmat a *másik* végletbe, a despotizmusok soká szintén tarthatatlan végletébe. De ép azért, mert ez a véglet tarthatatlan, ha egyszer külső és belső okok a czárizmust az alkotmányos szabadság útjára fogják kényszeríteni, akkor el fog következni a másik véglet új kezdete. Sőt tán a lengyel szabadságnál még veszedelmesebb orgiája a szabadsággal való visszaélésnek. És a japán győzelmek óta és a belforrongások hatása alatt ismét beszélnek az orosz alkotmányról.

Szabadság és alkotmány nélkül nem fejlődhetik ki egyetlen nép sem, vagy legalább nem fejezheti be állami alakulását. Az úgynevezett felvilágosodott abszolutizmusnak, ha lángeszű uralkodónak vagy államférfinak adta az intéző hatalmat, sokat köszönnek a népek. Sőt némelyik

ennek köszöni nagyságát. Ez az abszolutizmus azonban, bár a szabadság helyett a nemzeti nagyságot igérte és adta a népeknek, nem lehetett czél, hanem csak eszköz. Jogosultsága is csak annyi volt, a mennyiben a nép, bízva vezéreinek hazafiságában és lángelméjében, ahhoz szíve szerint hozzájárult. Ámde még ez esetben sem maradhatott és maradhat bármily abszolutizmus a modern államalakulás tartós formája. Annál kevésbbé lehet a brutális eszközökkel dolgozó czári abszolutizmus bármely államformája, vagy éppen a nyugati emberiség által utánzandó példa.

De vajjon ily körülmények közt a szláv alakulás örök tévelygések és ellentétek nyomorúságában fog-e sinylődni? Vagy éppen a szabadság s a humanizmus minden férfiának óhajtania kell s különösen óhajtanunk kell nekünk, magyaroknak, hogy a szláv kibontakozás az erőket megbénító ellentétekből meg ne találja a szabadító utat?

Sem jámbor óhajtások, sem érzelmi szempontok nem döntenek a politikában. A szlávság kibontakozását igen nagy okok gátolják. És nemcsak a nyugati népek jogos védekezése s nemcsak a germánság és magyarság közé jutott szlávok természetes lekötöttsége egy más államalakulás számára. A szláv karakterben rejlő s már említett szertelenség főoka annak, hogy a szlavizmus kibontakozása nemcsak nagyon nehéz, hanem valószinűleg *lehetetlen* is.

Megtörténhetik, hogy az árja törzsnek legnagyobb, de úgy látszik, legéretlenebb hajtása nem juthat a fejlődési fokozatokon keresztül arra a nagyszerű kibontakozásra, melyre eljutott a latin és a germán ág. És pedig nem juthat el azért, mert a szabadsággal és alkotmánynyal nem tud élni, a despotizmus pedig nem lehet állandó formája az államalakulásnak. Inkább a dekadenciát jelenti a fejlődési fokozatokban, mint a kezdetet, a mikép Rómában történt. És vannak népek, fajok, a melyek dekadensekké lettek, mielőtt nagyobb fejlődési fokot értek volna el.

A szlávság egy része azonban, mely a germánsággal, s különösen a magyarsággal bensőbben érintkezik, némileg le tudja vetni a szertelenség felé hajló szláv természetet. A kik a magyaroktól tanulták szomszédság és hosszú érintkezés által az alkotmányos szellemet, e szellembe meglehetősen behatoltak. Ilyenek a horvátok s a csehek, habár ez utóbbiaknál a szertelenség még nagy mértékben jelentkezik. A horvát nép egy részénél a szláv szertelenség megokolatlan magyargyűlölet által jelentkezik, de kétségtelen, hogy az összes szlávok közt a horvátokban van legtöbb alkotmányos érzék, míg Szerbia az ellentétek közt hányódik. Románia, bár inkább franczia formákat utánoz, mégis sokat köszön alkotmányosság tekintetében magyar szomszédságának s annak, hogy az alkotmányosság légkörében ne-

velkedett magyar-oláhok tudományban, irodalomban jelentékeny szerephez jutottak Bukarestben.

Ime Magyarország s a magyar alkotmányosság hatása szlávokra, oláhokra s általában a keleti népekre. Ime Magyarország s a magyar alkotmányosság óriás jelentősége a szláv kelet kialakulásánál. E népeknek itt van szomszédságukban az alkotmányosság prakszisa, nem kell nekik szürke theóriák alapján elsajátítaniok. Anglia messze van tőlük. Franciaországtól a szlávok ma már csak szertelenséget tanulhatnak s ez van magukban is elég. Németországnak csak közigazgatási formái utánozhatók, míg alkotmányos szelleme csak most van a kiforrás útján. Keleti szomszédaink a mi élő alkotmányos szellemünkkel gyakorlatilag érintkezhetnek. Így támadhat a kis, de alkotmányos államok egész gyűrűje a szláv vezérhatalom déli határának mentén. Nemzeti önállóság és alkotmányosság megerősítheti e népeket s államokat, különösen akkor, hogy ha Magyarország nemzeti és alkotmányos alapján szintén hatalmasan kifejlődik. *Az alkotmányos vezérszerep tehát a kelet irányában ekkép Magyarországé.* És mert Magyarország ezredéves alkotmánya kizárólag csak magyar nemzeti alapon állhat meg, szomszédainknak nem szabad sem közvetve, sem közvetlenül terveket forralni nemzeti alapunk ellen. Így Magyarország elősegítheti a szláv kibontakozást az igazi alkotmányosság útján, mely kizárja a lengyel és orosz túlzást egyaránt. Az alkotmányosság és

nemzeti fejlődés legbiztosabb előőjje a Balkánon a panszlavizmus rémének. Oroszország kifejlődése nem a kisebb szláv népegyéniségeket megsemmisítő faji egység által történhetik. Csak akkép mehet ez végbe, ha Magyarország és a kisebb keleti államok példáját utánozza: szorosan nemzeti és alkotmányos alapon.

A czár birodalma azonban még soká, vagy örökre küzdeni fog az alakulási nehézségekkel, még akkor is, ha határain a kisebb szláv államok és népek megtalálták kialakulásuk formáját. Minél nagyobb a forrongó khaosz tömege, annál hosszabb időn át tart hideg-leszűrődése. A forrongó planétáknál is előbb a *külső burok* szilárdul meg. Így szilárdulnak meg majd Oroszország déli határán a kisebb államok. Azután következnék *magának* Oroszországnak kiforrása. De éppen bolygórendszerünkben megtörtént, hogy a Mars és Jupiter közt egy hatalmas világ alakulási küzdelmeinek közepette szerterobbant . . .

XI. FEJEZET.

Mátyás és a magyar nemzeti állam.

A török veszély helyét elfoglaló szláv veszély katonai ereje, nem fordul élével egyenesen Magyarország ellen. Különben is meggyengítette azt, valószinűleg hosszabb időre a japán háború. A szlávságnak még kialakulása is bizonytalan és nagy belső küzdelmek előtt áll.

Ennek ellenére a szlávság óriási számbeli ereje állandó fenyegetést képez a magyar kialakulással szemben mindaddig, a mig ez alakulás teljesen szilárd nemzeti alakot nem nyer. És még ez alakulás oly erőssé nem lesz, hogy tényleg befolyása alá keríti a balkáni szláv néptörzseket. A szláv császárság ellenében ép oly szükségünk van és lesz a balkáni országok szövetségére, mint volt a török császárság virágzásakor. És valamint akkor kezdődött Magyarországra a közvetlen veszedelem, a midőn a török a balkáni népgyűrűt áttörte, sőt hatalmába ejtette, a szláv veszedelem is akkor lépne fel igazán fenyegető alakjában, ha a politika váratlan fordula-

taihoz képest, Oroszország hatalma alá kényszerítené a magyar nemzet balkáni védvonalát. Bármennyire nem folytathat Oroszország európai politikát, a távolabbi jövő méhe kikutathatlan. *Szerencse, hogy Magyarország időt nyert saját kialakulásának megvalósítására s balkáni pozíciójának megerősítésére.* A valószinűleg számos évtizedre terjedő munkaidőt jól felhasználva, Magyarország elvégezheti saját belső átalakulásának nagy művét, sőt a balkáni államoknak nemcsak politikai, hanem egyszersmind gazdasági szálakkal magához való fűzését. És e téren nyer különös jelentőséget a vámterület kérdése.

A legelső és legfő teendő azonban végleges belső megszilárdulásunk létesítése. A mig ez meg nem történt, addig Ausztria irányában sem vagyunk elég erősek. Sőt váratlan veszélyek megbonthatják magának nemzeti kialakulásunknak művét. Belső kialakulásunk csak *nemzeti* s ekkép *történelmi* alapon létesülhet.

A *történelmi* államot ellentétbe helyezik a *nemzeti* állammal, sőt mi magunk is nem egyszer hiszszük, hogy új alapra kell helyezkednünk. De hisz Mátyás Magyarországa történeti és nemzeti volt egyszerre.

A történelmi és nemzeti állam ellentétbe helyezése ekkép határozottan téves. Meg kell tehát korrigálnunk itt-ott jelentkező saját téves fogalmainkat, hogy megczáfolhassuk a nemzetiségi túlzókat, a kik a magyar történelmi állam cser-

benhagyásából fegyvert kovácsolnak ellenünk. Különösen le kell számolnunk *a magyar hegemonia* fogalmával, melynek téves felfogása még legkiválóbb politikusainknál is nem egyszer jelentkezik.

Évtizedek óta félénkebben, vagy határozottabban, de folyton és következetesen törekszünk a magyar nemzeti állam eszménye felé. Ez az eszmény azonban egyáltalán nincs ellentétben a magyar történelmi állam gondolatával. Sőt *ellenkezőleg, a midőn Magyarországot nemzeti állammá igyekszünk alakítani, határozottan vissza akarjuk vinni régi történeti alapjaira.*

Mátyás Magyarországa nemzeti Magyarország volt a szó szoros értelmében, még a fajmagyarság szempontjából is, mint látni fogjuk. Politikusai, hadvezérei, diplomatái, gondolkodói, elenyésző csekély kivételről nem szólva, mind magyarok voltak. Úgyszintén főnemessége is. Idegeneknek nem juttatott adományokat, a magyar földet a magyarok számára tartotta fenn. Mátyás alatt csak három idegen család nyert indigenatust, s ekkép a legdicsőbb magyar történelmi állam egészen nemzeti jelleggel birt. Igaz, hogy Mátyás korában a diplomacziai nyelv latin volt. E nyelven irta maga a nagy király leveleinek legnagyobb részét, nem kevesebbet, mint 440-et. Uralkodásának első évtizedében már német leveleket is írt német fejedelmeknek s e német levelek száma 108-ra emelkedett, cseh levele, vagy diplomácziai

jegyzéke csak egyetlenegy van. Magyar egy sincs. Ennek meg van azonban természetes magyarázata abban, hogy idegen fejedelmeknek írt. Az idegen fejedelmek követei közül azonban sokan megtanultak magyarul, mert a magyar udvar, és a magyar társadalom nyelve a magyar volt. Magyar volt a közigazgatás és tanácskozás nyelve. Az előkelő társaságokba csak az juthatott, ki magyarul tudott. Nagy szerencsétlensége irodalmunknak, hogy az irodalom nyelve ekkor még nem volt magyar, hanem latin. Joggal idézi Imre Sándor az 1788-iki kassai — Magyar Múzeumból — «Ha Hunyady Mátyásnak oly nagyon, és valójában méltán elhiresedett Udvara Magyarúl beszéllvén, Vitéz János, s több akkorban virágzott nagy Férjfiak, munkáikat Magyarúl irták volna; ha Törvényeink, Közdolgaink, pereink, Oskolai könyveink ugyanazon Magyar nyelven készültek vólna: bóldog Isten! mire nem mehettünk volna! mennyire nem kölönböznének állapotunk mostani sorsunktól».

De, habár az irodalom és diplomáczia nyelve latin volt, az állami és nemzeti egység csorbát nem szenvedett, mert nem léteztek vidékenkint nemzetiségi nyelvek. Még a nem magyar eredetű nemesség illetőleg értelmiség is magyarúl és latinúl beszélt.

A történeti állam ekkép egyáltalán nem volt az, a minővé festik a nemzetiségi izgatók. Az összes fajokat nemcsak érzelmileg, hanem egy-

szersmind nyelvileg belekapcsolta az egységes magyar nemzetbe.

A magyar történeti állam a magyar nemzet teljes belső egységének alapján épült fel. Nem volt különbség e hon polgárai közt faji szempontból, mert mindenki magyarnak vallotta és érezte magát. Nem lakott e hazában senki más, csak magyar, sem oláh, sem tót, sem szerb, sem rutén stb., külön nemzetiségi érzés nem létezett. Legdicsőbb küzdelmeinket együtt vívtuk ki s a magyar nemzeti zászló volt jelvénye minden vitézi tettünknek. Sőt a nemzeti egységet egységes állami nyelv tetőzte be, a nemzeti egységet jelképező nemesség diplomacziai nyelve a latin és a társadalom nyelve: a magyar. Az előbbi nyelven történt a törvényalkotás, az igazságszolgáltatás s részben a közigazgatás, mely a felsőbb fokozaton magyar volt. Magyarország Mohács előtt és után sok kiváltságot ismert, mert mint történeti állam egyszersmind rendi állam volt. Ismerte a városok kiváltságait, egyházi privilegiumokat, sőt kiváltságokat nyertek nagy területek, egész népcsoportok s ezek közt kiválóan magyar anyanyelvűek is. De nem a nyelv miatt. Sőt ellenkezőleg, ez az ország *csak grammatikai kiváltságokat nem ismert.*

És a magyar történeti állam eszméjénél világosan meg kell különböztetnünk a Mohács előtti s a Mohács utáni Magyarországot és magyar nemzetet. Ide kapcsolódik be a magyar hegemónia

fogalma. A magyarság természetes és elismert vezére volt a mohácsi katasztrófa előtt nem az ország határain belül lakó nem magyar ajkú lakosságnak, hanem a Magyarország körül csoportosuló apróbb népeknek és államoknak. Hegemóniáról beszélni sem lehet egységes nemzet és állam kebelén belől. A hol uralkodó faj s ennek hegemoniája van, ott nincs sem egységes állam, sem egységes nemzet. Már pedig a történelmi magyar állam és magyar nemzet teljesen egységes volt, hegemoniája tehát csakis az ország határain kívül lévő oláhokra, szerbekre stb. vonatkozott.

Mire törekszünk tehát ekkép, a midőn államunk és nemzetünk teljes belső egységét helyre akarják állítani? A magyar történeti állam restaurálására, mely csakis teljes nemzeti egység alapján érhető el. Negyvennyolczadiki nagy átalakulásunk a történelmi alapot tartotta szeme előtt s a történelmi alapon igyekezett szervezni a magyar modern államot s a demokratikus alkotmányt. A teljesen egységes nemzeti demokracziát, mely faji és nyelvi különbségeket nem ismert, kiterjesztette a haza összes népére. A magyarság egységébe akarta helyezni a nem magyar ajkú lakosságot s a magyar állam egységébe a felekezeteket. És az egységes, belsőleg teljesen egy magyar nemzet és állam összhangja, illetve korolláriuma gyanánt a közoktatást egységes és nemzeti államalapon igyekezett megalkotni. Az állami

és nemzeti egységnek ugyanis természetes folyománya az egységes és nemzeti közoktatás. Voltak és vannak államok, a hol az egységes és nemzeti szellemű közoktatást jórészben a felekezetek. vagy testületek végezték. Ki tagadhatja, hogy Magyarországon is voltak és vannak felekezetek, a melyek a tanügy terén óriási szolgálatot tettek a nemzetnek? De viszont ki tagadhatná, hogy ugyancsak Magyarországon szintén vannak felekezetek, a melyek tanügye egyáltalán nem felel meg sem a nemzeti egység, sem a nemzeti szellem követelményeinek. A 48-iki törvényhozás ép ezért helyezkedett a történeti állam és nemzetegység alapjára.

Ezt az alapot azonban nem a magyarság s nem a magyar kormányok törték össze, összetörte a nemzetellenes önkényuralom. A magyar történeti államot erőszakkal a császári birodalom egységébe akarta beilleszteni. Széttépte állami és nemzeti egységünket, egymással szembeállította a magyar állam terütetén élő fajokat. Vad dúlásával ledöntötte az ezredéves oszlopokat s megzavarta azt a szent összhangot, mely szintén egy ezredévi fejlődés eredménye gyanánt létezett az egységes magyar nemzet alkotó elemei közt.

Az 1867-iki kiegyezés alapján támadt nemzeti kormányaink a magyar történelmi államot véres romjaiban találták. Tények jöttek létre, melyek homlokegyenest ellentétben állottak a magyar történeti állam fogalmával. Nemzetegysé-

günk széttörve maradt akkor is, midőn a magyar történeti állam területi egysége már helyreállott. Mit tettek, mit tehettek Deák korszakának politikusai és államférfiai?

Az igaz, hogy bátortalanúl, mégis igyekeztek, ha nem is létrehozni, de legalább előkészíteni az állami és nemzeti egység közt nemcsak élő, hanem kiáltozó ellentét megszüntetését. A nemzetiségi törvény elvi kijelentéseiben a régi történeti magyar állam- és nemzetegység alapján maradt, valamint az államfelügyeleti jogának törvénybe iktatása a két nemzetiségi egyház fölött. De mennyi koncessziót tartalmazott mind a két törvény a nemzeti egység rovására a tényleges viszonyok számára. Kétségkívül nagy része volt e koncesszióknál a nagynevű báró Eötvös József elvont bölcselmi és liberális lelkületének. Ha Deák és Tisza Kálmán nincsenek, a nemzetiségi törvény talán még messzebb megy. Meg kell adni az utóbbi emlékének a neki kijáró tiszteletet, a miért a nemzetiségi törvény eredeti tervezeténél a korrektor szerepét játszotta. Az akkori viszonyok tekintetbe vétele mellett azonban, bár sajnálom, de nem itélhetem el teljesen Eötvösnek a nagy költő államférfinak szereplését sem. Nem róhatom meg Deák Ferencz kulturpolitikai beszédét, bárminő tévedésnek tartom különösen a nemzetiségi középiskolák megengedését. Mikép volt képzelhető, hogy a területileg egységes magyar államot ki fogja egészíteni a

kulturailag és érzelmileg egységes magyar nemzet, ha a kulturát és nemzetegységet képviselő értelmiség külön faji, nyelvi és külön felfogású tanintézetekben nyeri kiképezését? És mikép lehetséges belső nemzetiségi egység ott, a hol nemzetiségi tagoltság jöhet létre a kulturában és érzelmekben egyaránt? Bizonyára érezték e kérdések súlyát a haza nagy bölcse Deák Ferencz és kiváló munkatársai. De a jövőnek s a magyarság erejének s fejlődésre való képességének tartották fönn a területileg helyreállított történeti állam s a létrejött tényleges viszonyok közt támadt ellentét megszüntetését, vagy legalább enyhítését.

És valóban, a magyarság hatalmas kibontakozásával lépést tartott az ezen ellentét leküzdésére való törekvés. Különösen közoktatási törvényeink bizonyságai a kezdetben való félénkségnek s később való fölbátorodásnak. Szinte másfél évtized kellett ahhoz, hogy nemzeti kormányunk és törvényhozásunk ki merje mondani s csakugyan megkezdje valósítani a magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolában. Az 1880-iki népszámlálás azonban ekkor már megmutatta, hogy a magyarság a Deák Ferencz által létesített alapon hatalmasan kibontakozik, számban, vagyonban és kulturában gyarapodik.

A történeti irány s a magyarság fejlődése különösen kiegészítik egymást. Minél hatalmasabban bontakozik ki a magyarság számbelileg,

kulturailag és vagyonilag, annál inkább diadalmaskodik a történelmi irány, mely Magyarországot vissza viszi régi széles és nagy alapjára. Arra a főalapra, melyen Magyarország és a magyar nemzet teljesen egységes, hatalmas volt s egyszersmind vezére a szomszédjában levő népeknek. E történeti irány a logika kényszerítő erejével hat, a mi ellen hiába tiltakoznak a szász, oláh stb. nemzetiségi felfogás emberei. Közép-Európában és Európa keletének a történelmi magyar állam adott biztosságot és nyugalmat, egyszersmind védelmet. Közép-Európában és Európa keletén ismét csak akkor lesz nyugalom és természetes fejlődés, ha a történelmi magyar állam, bár más alakban, újra helyreáll. Ez az érdeke nemcsak a magyar nemzetnek, hanem egyszersmind az uralkodóháznak s maguknak a szomszédos népeknek. A nemzetiségileg feldarabolt Magyarország nem lehetne szilárd támasztéka Ausztriának és a trónnak s nem lehetne vezére a körülötte csoportosuló népeknek, a melyeket most is, mint Mohács előtt, hatalmas, habár más ellenség fenyeget.

A történelem ismétlődik, mert tényezői ugyanazok. A négy folyam táján nem lehet más, csak magyar állam s nemzetegység s hatalmas kibontakozás nélkül itt nem lehetséges maradandó államalakulás.

A magyarság fejlődésének s a történelem logikájának nem szabad pihenőre térni. A mily mér-

tékben erősödni fog a magyarság, ugyanoly mértékben fognak érvényesülni mint szó lesz róla, a magyar államiság követelményei.

A magyarság további kibontakozása új igényeket fog megvalósítani egész belső szervezetünkben s kifelé való viszonyainkban. A magyar nemzeti potitika tehát a magyarság számbeli, kulturai és gazdasági kifejléséből áll. A többi önmagától jő, bármint tiltakoznak is a nemzetiségi túlzók. A magyarság hatalmas kibontakozása minden gát és tiltakozás ellenére létre fogja hozni a már területileg létesült történelmi állam egységének kiegészítése gyanánt a magyar nemzeti egységet s így az erős magyar nemzetet és államot. Ennek a magyar államnak és nemzetnek súlya azután érvényesülni fog Ausztria és a szlávizmus irányában. Három feltételtől függ tehát jövőnk, vagyis a Habsburgok jogara alatt teljes és végleges megszilárdulásunk, valamint a szlávizmus irányában való nemzeti kialakulásunk: *a számtól, vagyonosodástól és kulturától.*

Legelső a *szám.* Kis nép, bármi gazdag és művelt volna is, azon a ponton, a hol Magyarország van, tartósan meg nem maradhatna, mert az óriási faji erők játékszerévé lenne. Igaz, hogy műveletlen és szegény nagy tömegek sem alakíthatnának a Közép-dunán tartós államot, s nem is volt tartós sem a hunok, sem az avarok államalakítása. Ezért szükséges mind a három tényező a magyar problema megoldásánál. Mátyás

korában mind a három tényező egyensúlyban volt, habár a jobbágyság és á nemesség elszegényedett. De Mátyás mindig tudott pénzt szerezni nemcsak hadviselésekhez, hanem fényes kulturai politikájához is. A magyarság számaránya pedig az ő uralma alatt hasonlíthatatlanul kedvezőbb volt európai és hazai vonatkozásában mint jelenleg. A magyarság akkor a nagyobb létszámú nemzetek közé tartozott, viszonya pedig a nemzetiségi percent tekintetében kedvezőbb vala.

Erről részletesen szól a következő fejezet.

XII. FEJEZET.

Magyarország és Európa népessége Mátyás idejében és jelenleg.

Két irányban kell a lehetőség határai közt megállapítani Magyarország népességi viszonyait Mátyás korában. Az egyik irányban fel kell deríteni mekkora népessége volt Magyarországnak néhány főbb európai állam népességére való vonatkozásában. A második irányban azt kell szintén a lehetőség határai közt konstatálni, mily számbeli viszonyban volt Mátyás korában a magyarság a nem magyar ajkú polgárok irányában. *Az első vizsgálat eredménye mutatja Magyarország hatalmi állását, a második Magyarország nemzeti jellegét.* E kettős vizsgálatnál mondanom sem kell, kritika alá kerülnek, de egyszersmind indokolást nyernek a népesedési viszonyokra vonatkozólag több helyen tett egyszerű megjegyzéseim.

Egész irodalma van a módszerek ama sokaságának, mely szerint megállapítható a középkor államainak népessége, e megállapítás azonban legfeljebb csak megközel;tő, de pontos alig lehet.

Ám a megközelitő arányokból is már eléggé komoly és szilárd következtetéseket lehet vonni.

Nem térek ki minden kiszámítási módszerre, melyek legnagyobb részét megállapították Levasseur, Dureau de la Malle, Jastrow stb.

Egyes módszereket is csak azért sorolok fel, hogy az összehasonlítás lehetséges legyen. A népességnek az egyházi anyakönyvek alapján való megállapítása volna legbiztosabb módszer, és Graunt e módszert nagy sikerrel is alkalmazta. Magyarországon azonban ez a módszer igen alárendelt, mert a török háborúk az egyházi anyakönyveket nagy részben elpusztították. Sőt nyugaton is egész a legújabb korig más módszerek voltak divatosak, pedig ott az anyakönyvek igen régi időkre is visszamennek, szinte a XIV. század elejéig. Magában Párisban az anyakönyvek 1515-ig nyúlnak vissza. Ámde az anyakönyvi kiszámítás gátját legújabb időkig az képezte, hogy ezek nem voltak közzé téve, a 80-as évek óta e tekintetben előrehaladás tapasztalható. A fő kiszámítási módszerek mégis inkább az adólajstromokban s a háztűzhelyek, vagy családok számában gyökereznek. Egy másik módszer a katonaság legénységi anyakönyvét is használja, vagy a kiállított haderő mennyiségéből von következtetést a népesség egész számára.

Mind e kiszámítási módszerek közt egyetlen egy sincs, mely alá nem volna vetve igen súlyos tévedéseknek, de nincs egyetlen egy sem, mely

akkora tévedéseket okozott volna, mint a háztűzhelyek szerint való könnyelmű kiszámítás. Dureau de la Malle Páris és Francziaország XIV-ik századbeli lakossága kiszámításánál a tűzhely-rendszert alkalmazta 1845-ben megjelent emlékiratában,

Konstatálva, hogy Párisnak a XIV-ik században 61 ezer, egész Francziaországnak több mint 7 millió háztűzhelye volt, azon eredményre jutott, hogy 7, illetőleg $4^1/_2$ személyt véve fel egy háztűzhelyre, Párisnak 427,686 és Francziaországnak több mint 34 és fél millió lakosa volt. Ily exorbitánsan hibás eredményre vezetett a háztűzhely szerint való kiszámítás. Ezt a kiszámítást ép a franczia kiváló statisztikusok meg is támadták élükön Levasseurral. A franczia történészek közül pedig Boislisle sokalta e kiszámítást. A vita során kitűnt, hogy a számításban tényleg nagy alaptévedés történt, Dureau nem az eredeti listából dolgozott, hanem annak csak kivonatából.

De hogy mennyire lehetetlen ez a kiszámitás, nemcsak abból tünik ki, hogy hisz akkor Francziaországnak nagy forradalmáig vissza kellett volna fejlődnie, mert ekkor alig volt sokkal több 20 millió lakosságánál. A fő érv az, melyet mindenki előtt feltár a történelem, hogy a $2^1/_2$ millió lakossággal biró Anglia nem győzhette volna le a XIV. és XV. században Francziaországot lakosságának ily óriási nagysága mellett. És ép azt

véve alapul, hogy mekkora hadcsapatokat állított ki Francziaország a betörő angolokkal szemben, arra lehet következtetni, hogy Francziaországnak XIV—XV. századbeli lakossága aligha érte el a tíz milliót. Anglia és Francziaország közt a XIV. század elejétől a XV. század közepéig az úgynevezett 100 éves háború folyt. VI. Károly franczia király alatt az angolok Azincourt mellett a franczia sereget tönkre verték, majd később VII. Károly alatt Francziaország nagy részét elfoglalták s VII. Károly utolsó várát Orleansot is ostrom alá fogták. Ekkor történt a hires orleánsi szűz fellépése, minek az angolok veresége lett következménye.

Nem szükséges ismételnem, hogy e tényleg alkalmazott véderőből teljesen megbizható következtetést nem lehet vonni, de még sem valószínü, hogy a francziák, ha oly óriási túlnyomó lélekszámmal birnak az angolok felett, nem fejtenek ki nagyobb erőt, bármily kötelesség-mulasztások lehettek akkor Francziaországban, ép úgy, mint tényleg voltak a mohácsi vész előtt Magyarországon. Még aprokszimativ becslés szerint is Francziaország háromszor akkora lakossággal birhatott, mint Anglia, mert e végzetes időkben sem volt képes háromszornál nagyobb haderőt állítani az angolokénál. Ekkor pedig, különösen az orleansi szűz idejében nagy lelkesedés hatotta át a francziákat. Az azincourti ütközetben állítólag a francziáknak négyszer annyi hadereje

volt, mint az angoloknak, de a 100 éves háború nagyon is megtizedelte Francziaország lakosságát, ugy, hogy ez utóbbi a XV. század közepén kevesebb lehetett, mint a XIV. században.

Francziaországnak egy más kiszámítás szerint a XVI. század végén 14 millió lakosa volt, s ez teljesen igazolja a fennebbi 10 milliót. A franczia nemzet XIV. Lajos halálakor 18 millió lélekszámmal birt.

Az adólajstromok biztosabb eredményt adnak különösen akkor, ha a gazdasági viszonyokkal kapcsolatosak. Anglia a XIV—XV. században agrikultur állam volt s adólajstromait meglehetős épségben használhatták a statisztikusok. Rogers az angol mezőgazdaságról írt munkájában a bevetett terület nagyságából számította ki Anglia lakosságát, s ezen, szinte merésznek látszó rendszer szerint, egészen megbizható eredményre jutott, mert teljesen igazolják azt az adólajstromok. A XIV. század végén ugyanis 4 pence fejadó volt kivetve az ország egész lakosságára, az adólajstromok ezen korból fenmaradtak s ezek alapján kiderült, hogy Rogers helyesen számította ki mikép Angliának a XIV. század végén nem lehetett több $2^1/_2$ millió lakosságánál. És miután a folyton tartó véres háborúk aligha engedték gyorsan növekedni Anglia lakosságát, igen valószínű, hogy Mátyás korában ez a lakosság egyáltalán nem érte el Magyarország lakosságát. mely 4—5 millió lehetett.

Németország lakossága a XV. században nagyon ritka volt. Schmoller legkülönbözőbb számításokat véve alapul, 800—1000 lakosságot vett fel egy □-mérföldre.

Európa lakossága egyáltalán csak a XIX-ik század elejétől nőtt rohamosan. A XV-ik század végén, tehát Mátyásunk korában közbenső emelkedés kezdődött, mig Magyarország lakossága a mohácsi vész után rohamosan esett. A nyugati népszámemelkedés is azonban csak rövid ideig tartott. A nagy járványok s háborúk megtizedelték Európa lakosságát s leginkább Németországét. De visszatérve Schmoller kiszámítására, Németország lakossága a XV-ik században alig haladta túl a 9 milliót, mert egy □-kilométerre alig esett 17—18 lélekszám. Ellenben jelenleg (mindig a mai német császárság területét véve alapul) Németország népsűrűsége 104 s lakossága ma már több mint 56 millió. Németország csekély népességére vallanak a német városok XV. századbeli adatai is. Nem is a legnagyobb német városokat szemelve ki, Frankfurtnak ma van 293,000 lakosa, a XV. században volt 30—40 ezer. Strassburgnak van. ma 150,000 lakosa s a XV-ik században volt 26—30 ezer. Mainznak ma 84,000 lakosa van, a XV-ik században alig volt 30 ezer. Baselnek csak 25 ezer lakosa volt virágzása idején a XV-ik században. Nürnberg lakosa 20 ezer volt, mig most 261 ezer.

Figyelemre méltó körülmény, hogyha bár a

középkor volt a városi életre nézve legkedvezőbb, mégis csak a legújabb kor fejtette ki a városokat, s ezek lakosságát. Strassburg példáját véve fel, ennek 1470-ben csak 20, illetőleg 27 ezer lakosa volt, s három századon keresztül nem volt képes 50 ezer lélekszámnál magasabbra emelkedni. Csak 1807-ben érte el az 53 ezer lélekszámot s 1880-ban már 104 ezer lakossal birt és 1900-ban 151 ezer lakosa volt.

Es még Németország lakosságának ezen becslése is talán túlmagas. A mai német birodalom alkotó részei legnagyobbrészt még 16—17 népsűrűséget sem mutattak □-kilométerenkint. Kelet-Poroszország és Litvánia népsűrűsége csak a XVIII-ik század második felében érte el ezt a népsűrűséget. Kelet-Poroszország még a XVII-ik század végén is csak 12·6 népsűrűséget mutatott. Maga a nyugati rész csak a XVIII-ik században érte el a 17—18 népsűrűséget. Posen még a XVIII-ik század végén is csak 12 lélekszámmal birt egy □-kilométeren. Pomeránia a XVII-ik század végén még csak 8 népsűrűséggel birt. Szilézia és Szászország mutattak nagyobb népsűrűséget az emlitett átlagnál.

És hogy a városok közül némelyiknek mily csekély lakossága volt a XIV—XV-ik században, Hamburg példája mutatja, melynek 12 ezer lakosa volt, Drezdának csak 3 ezer.

Svájcznak a XV-ik században 80,000, Ausztriának a XVIII-ik század közepén 5—6 millió

lakosa volt. Az egész nagy Olaszország lakossága csak a XVI-ik század második felében érte el a 11 milliót. A XIII-ik században ellenben a két egyesült szicziliai királyságnak csak 1 millió 200 ezer lakosa volt.

Spanyolország a XVI-ik században 6·7 millió, Lengyelországnak a XVII. század végén 7·6 millió lakossága volt. De Nagy-Lengyelország a XVI. század végén 8—900,000 lakossággal birt, Kis-Lengyelország 6—800,000-rel. Mindezekből kitünik, hogy *Lengyelország Mátyás korában nem volt népesebb, mint Magyarország.* Németország pedig ha a fennebbi kisebb becslést nem is veszszük figyelembe, nagyobb népszám mellett körülbelül oly népsűrűséget mutatott Mátyás korában, mint Magyarország. Végül Ausztria, melynek a XVIII-ik század körepén csak 5—6 millió lakossága volt, Mátyás korában még jóval kisebb lakossággal birt, mely tehát nem érhette el a magyar nemzet számát, s legjobb esetben sem lehetett több 3—4 milliónál.

Ausztria lakossága ugyanis a töröktől keveset szenvedett, a magyar Mobács óta tehát nem fogyott, hanem nőtt.

Egyáltalán, valamint nincs biztos népszámlálási alap a XIX-ik század előtt, ép úgy a városok és államok népesedése, mikép már említettem, szintén a XIX-ik században vett igazán nagy méreteket. Nagy-Brittaniának 1821-ben csak 21 millió lakosa volt, s ma van több mint 42 milló.

Anglia ehez képest 8·2‰ arányban szaporodott. Németország lakossága 1820-ban 26 millió volt, s ma 56 millió. Németország tehát nagyobb, 9·3‰ évi aránynyal növekedett, mint Anglia. Legmagasabb évi növekedése volt 1816—1860 közt. 1820-ban ez 14·3‰. Legkisebb növekvése volt 1855-ben 4‰. Leglassúbb növekvést mutat Franczia-ország, melynek 1821-ben 28 millió lakossága volt, s 1891-ben 38 millió lakossága lett. Az évi átlag-növekvés 4·1‰, de 1881-től Franczia-ország lakosságának növekvése csak 1·8‰.

Magyarország leginkább a XVIII—XIX-ik században növekedett meg, Tudva van, hogy a török hódoltság után, s a pragmatika szankczió idejében Magyarország és Erdély lakossága együtt két és fél millió volt. Ez a szám 1787-ben felemelkedett nyolcz millióra s 1890-ben 14 millió hatszázezerre. Vagyis mint Acsády kiszámította, Magyarország lakossága 1720 és 1787 közt 272·56, 1720 és 1890 közt 602·50-el emelkedett. A magyar királyság lakossága 1900-ban, de itt már Horvátországot is beleszámítva, meghaladta a 19 milliót. Ugyancsak a magyar királyság leggyengébb népesedési aránya 1820—1880 közt volt. Ekkor Magyarország egészben véve csak 35·6-al növekedett, vagyis évenkint 4·4‰. De e hosszú korszakba esik bele szabadságharczunk, elnyomatásunk és a 70-es évek néppusztító ragályainak időszaka. Ám kárpótlást kaptunk 1825-től 1848-ig a nagymérvű magyarosodásban

és a magyarság számarányának természetes növekvésében. De 1880 óta Magyarország lakossága meglepően növekszik, s mindig túl van decimalis 10%-on, vagyis az évi 1%-on. A magyar faj szaporodása pedig 13—15 évtizedes százólit mutat, tehát évenkint jóval több, mint egy egész percent.

A következő táblázat mutatja az évi szaporodáshoz képest a népek, s így a magyar nemzet *megkétszeresedéséhez szükséges időt.*

Évi szaporodás	A megkétszeresedéshez szükséges idő
1 ‰	693
2 «	347
3 «	231
4 «	174
5 «	139
6 «	116
7 «	99
8 «	87
9 «	77
10 «	69·7
11 «	63·4
12 «	58·1
13 «	53·7
14 «	49·9
15 «	46·1
20 «	35·0
25 «	28·1
30 «	23·4
40 «	17·7

E szerint Magyarország lakossága, *tehát nem a magyarság, a mely sokkal szaporább,* 69·7 év

alatt kétszereződik meg, *a magyarság pedig kerek számban 50 év alatt.* A mondottakhoz képest nem volt vérmes az a számításom, hogy Magyarország lakossága Mátyás korától napjainkig legalább 50 millióra nőtt volna. A leginkább szaporodó Németország 1816-ban kezdődött megfigyelés szerint átlag 9·3‰ arányában növekszik évenkint. A magyar nemzet, a XVIII-ik század óriási növekedési percentjéről nem szólva, a mire a tömeges bevándorlás hatott, valamivel több, mint 10 pro mille, a magyarság 13—15 pro mille arányában szaporodik évenkint, s így a legkevésbé sem túloztam, a midőn a Mátyás korabeli lakosság növekedését a német birodalom jelenleg tényleg elért népességénél 6 millióval kevesebbre tettem. Ezért vettem fel száz évi megkétszeresedési időt s nem 69-et. Vagyis, ha Magyarországtól a török pusztítás távol marad, s lakossága a mondott arányban növekszik, ma már Németország lakossága csak 6 millióval mulná felül Magyarország lakosságát. Mátyás korában csak négy millióval multa felül.

Mind ebből látható, hogy Magyarország Mátyás király idejében népesség dolgában is nagyon előkelő szereppel birt Európában. A mi pedig Magyarország nemzeti jellegét illeti, ez sokkal inkább ki volt fejlődve Mátyás korában, mint akár a XVIII-ik században, akár jelenleg, Acsády Ignácz igen becses munkájában kimutatja, a hogy 1720-ban az adólajstromokban volt:

Magyar nevü _ _ _	80·895	vagyis	48·47 %
Német nevü _ _ _	20·852	«	12·49 «
Tót, ruthen nevü _ _	48·122	«	28·83 «
Szerb, horvát nevü _	11·322	«	6·78 «
Oláh nevü _ _ _ _	5·722	«	3·43 «

Ezen igen érdekes számokat megmagyarázza számos körülmény. Először a török háborúk főleg a magyar vidékeket pusztitották el, s e miatt a magyarság száma nagyon leapadt. De természetesen nem minden nem magyar nevű ember volt egyszersmind nem fajmagyar. Másodszor, a telepítések túlnyomó nagy része a török hódoltság után történt, a német és szerb telepitések leginkább ekkor történtek. Az oláhság is akkor kezdett lenyomulni a magyar sík földre, a midőn a magyarságot ott levágta, vagy elhajtotta s később, midőn a török kitakarodott. E tények alapján nyugodtan elmondható, hogy Magyarország lakossága Mátyás korában túlnyomóan fajmagyar volt, s e magyarság száztóliját bátran fel lehet tenni 70—80%-ra.*

Ekkép Magyarország Mátyás király alatt lakosságának számára nézve impozáns s magyar nemzeti állam volt. Csak Törökország volt vele szemben egyetlen igazán félelmes hatalom.

Nem mintha az európai, akár az ázsiai Tö-

* *Czoernig* és *Ficker* osztrák statisztikusok is elismerik, hogy a régi Magyarország magyarabb jellegü volt a jelenleginél. Dr. Ajtay József is ezt állitja, s a Mohács előtti magyar perczent megjelölésében velem megegyezik.

rokország sűrű népességgel birt volna. A török által elfoglalt területek sehol sem voltak népesek, s nem is lehettek a török népirtó politikája mellett. De a török hódítás óriási területeket ölelt fel. Konstantinápoly eleste után a török birta egész Balkán-félszigetet, Velenczének feketetengeri gyarmatait. Már a mohácsi vész előtt meghódította I. Szelim Sziriát, Palesztinát és Egyptomot, II. Szolimán pedig elfoglalta Algirt, Tripoliszt és Tuniszt. És elfoglalta a mohácsi vész után Magyarország egy jelentékeny részét. Hogy ez óriási területeken mekkora lakosság élt, ki nem számítható, de még ma is török kézen, vagy török vazallátusban van, több mint egy millió négyszögkilométer terület 28 millió lakossal, sőt a bár névleges vazallusokkal együtt 40 millióval.

A nagyobb és régi török uralomról nem állitható ugyan, hogy ekkora lakossággal birt volna, de feltétlenül kétségtelen, hogy a török birodalom a magyar határtól Afrika nyugati partjáig több, mint 20 millió lakossal birhatott. Csak így állíthatott 100 ezer rendes lovasságot, így állíthatta ki a szandságok 80 ezernyi gyalogságát, a 15 ezer janicsárt s több mint 100 ezerre menő rendetlen lovasságot és gyalogságot.

Magyarország lakossága és katonai erejének mérlege ekkép csakis Törökország irányában billent fel, nem pedig a nyugat irányában. A tö-

röknek a magyarság felett való 5—6-szoros túlereje, a miről a háborúk története tanúskodik, Törökország hasonló mértékű lakosságában gyökerezett. *Ez a fő magyarázata a magyar állam alakulásának Mohács előtt, Mátyás nyugati politikájának s Mohácsnál történt bukásunknak.*

XIII. FEJEZET.

Mátyás birodalma és az új Magyarország.

Mátyás birodalma az eszmény. Az eszményeket azonban nem, vagy csak ritkán lehet teljesen valóra váltani. Meg kell tehát mérni erőnket s a kitűzött czélt, hogy ezek összhangba kerüljenek. Nem is szükséges, nem is lehet Mátyás nyugati politikáját s hódításait ismételni. A mai viszonyok között nem juthat eszébe magyar politikusnak az osztrák örökös tartományok meghódítása. A magyar politikának azonban teljes jogos törekvése, hogy a Habsburgok kettős monarchiájában Magyarország legyen a vezető, akár a dualismus, akár a personál-unió formájában, mint erről a záró fejezetben lesz szó.

Csak a czélt tűztem ki, mely felé a nép és államalakító erők viszik Magyarországot és Ausztriát. És egyszersmind igyekeztem kimutatni az erők lényegét.

Sőt nemcsak Magyarországról és Ausztriáról van szó, hanem szó van egyszersmind a Duna völgyének kapcsán a balkáni népekről és álla-

mokról. Ezek kialakulása mindig szoros összefüggésben volt Magyarország sorsával.

Ha Magyarország erős és hatalmas volt, a balkáni népek rátámaszkodtak. Rátámaszkodtak a multban a törökkel szemben, s ha Magyarország ismét hatalmassá leend, rá fognak támaszkodni Oroszországgal szemben.

Magyarországnak ezekhez képest a Habsburgház érdekében s Európa békéje miatt kettős nagy feladatot kell megoldania. A vezetést a monarchiában magához kell ragadnia s egyszersmind a balkáni népekben bizalmat kell maga iránt támasztania. *Tekintélyt és bizalmat.* Tekintélyt, hogy meghajoljanak előtte, s bizalmat, hogy érdekeiket nem rontja meg. A Habsburgok ekkép csak Magyarország által érhetik el, hogyha nem is közvetlen uralmuk, de befolyásuk és hatalmi szavuk a Fekete-tengerig terjedjen.

A kettős feladat azon kettős kötelességet hárítja Magyarországra, hogy számbelileg, kulturailag és vagyonilag ehhez hozzá nőjjön.

Magyarország a balkáni népek irányában most is túlnyomó népességi, kulturai és gazdasági viszonyokkal bír. Kulturai és gazdasági erőnk hasonlíthatatlanúl nagyobb, mint az egész Balkán-félszigeté. A lakosság dolgában pedig Magyarország a török leszámításával szintén túlszárnyalja az összes balkáni népeket együttvéve. Ez azonban még nem elég. Túlnyomóságra kell szert tennünk Ausztria irányában is, mely gazdaságilag még

felettünk áll, de szerencsére, nem kulturailag. Népesség dolgában is túlszárnyal még bennünket, de már csak a 13 és 10 arányában.

A Mátyás korabeli Magyarországot európai viszonylataiban nem utánozhatjuk. Nincs semmi kilátásunk arra, hogy a Németbirodalomhoz, Franciaországhoz, Angliához, oly lakossági arányszámba kerüljünk, mint volt a Mátyás korabeli Magyarország. Oroszországnak ma is tartó nagy népesedési fejlődését bizonyára nem érhetjük utól. Mikor jutunk oda, a hová eljutottak a nyugati népek, habár ugyanazon gazdasági viszonyaink volnának is, mint ezeknek. Ugyanazon népsűrűség alapján, mint Németországé, 38 millió lakosság volna Magyarországon, Anglia népsűrűsége alapján megközelítenénk a 43 milliót, Belgium népsűrűségével a 75 milliót, Német-Alföldével az 51 milliót. A távoli jövő ködös számai ezek. Vagy csakis egyes szerencsés vidéken érhetjük el, p. o. kertészet és ipar által Holland általános népsűrűségét. De nem elérhetetlen arányszámunk Ausztriára vonatkozólag.

Ipar nélkül, tiszta mezőgazdasági alapon is majdnem elérhetjük Ausztria lakosságát, ha csak akkora népesség lepi el az országot, mint Vasmegyét. Ha pedig Ausztria néhány tartományának népsűrűségét okozó s megfelelő iparunk volna, Magyarország meghaladná a 28 milliót. Ekkép, hacsak oly iparra teszünk is szert, minő az osztrák ipar, mindig több és több millió lélek-

számmal haladjuk túl Ausztria lakosságát annálinkább, mert Magyarország agrikulturai alapon is még soká kifejtheti népességét, hogyha helyes birtokpolitikát követ. De, hogy az ipar hová képes fejleszteni a népeket, különösen Anglia és Belgium példája mutatja. Ám a kerti gazdaság s kereskedelem szintén óriási népszaporító tényező. Ennek példáját mutatja Német-Alföld, melynek népsűrűsége túlhaladja Angliáét is.

Kettős feladatunk tehát az, hogy népességünket fejleszszük s hogy a magyarságot az összes hazai népesség irányában minél magasabb perczentre emeljük. Ez utóbbinál azután határozottan Mátyás király nemzeti perczentjére kell törekednünk.

Mátyás birodalmának s az akkori főbb európai államoknak népesedési viszonyaira vonatkozólag fentebb már idéztem érdekes adatokat, ugyanezen adatok részben azt is megvilágítják, milyen volna ma Mátyás Magyarországa, ha a mohácsi vész el nem következik. Ezen részben retrospektiv, részben a jelenkorig terjedő adatok kiegészítendők azon adatokkal, melyek Magyarország s a főbb európai államok, de különösen Ausztria lakosságának jövendőbeli fejlődésére vonatkoznak.

Németországról említettem már, hogy 1816 óta 1890-ig lakossága mindig a természetes szaporodást értve, a mibe be- és kivándorlás nem foglaltatik, a nagy és szinte meglepő ingadozások mellett 9·3 szaporodik évtizedenkint, vagyis 9·3‰

évenkint. Az 1890-iki népszámlálástól kezdve a német nép a régi legnagyobb arányokat elérve, vagy túlhaladva szaporodott 1 egész évi %-től egész 1·5 évi %-ig. Érdekes a figyelemre, hogy 1871-ben s a rá következő években Németország lakossága csak egy törttel szaporodott ép úgy, mint 1866 és 1867-ben. Mind a két jelenségnek az akkori nagy háborúk képezték okát.

Anglia általános szaporodásáról is említettem már, hogy 1821-től 1890-ig e szaporodás csak 8·2% arányában történt évtizedenkint. E szaporodásba azonban be van foglalva Irországnak többnyire minus percentje is. Az 1901 népszámlálás alkalmával Anglia népszaporodása, Irországot szinte beértve, 9·9 volt. Magának Angliának szaporodási száma 1881-ben meghaladta a 14-et s 1901-ben 12·1 volt. Egész Angolország évi szaporodását ezek daczára nem lehet 8·5‰-nél többre becsülni a jövőt illetőleg sem.

Oroszország mutat legnagyobb méreteket a szaporodás dolgában. Oroszország lakossága 1722-ben 14 millió volt s 1903-ban ez a lakosság 141 millióra emelkedett, a mely számban azonban a hódítás eredménye is benfoglaltatik. De, hogy Oroszországnak természetes szaporodása mily nagy, mutatja ama körülmény, hogy 1895-től 1899-ig a születés és halálozás közti különbség a születések javára túlhaladta, vagy megközelítette az évi két milliót.

Ausztria 1820-tól 1890-ig 7·5‰ átlag számmal

növekedett. A héttől a kilenczig való ingadozás állandó Ausztria lakosságának növekedésében.

Erről a következő számok tesznek tanulságot 1869-től 1900-ig:

1869.	0·87	1890	0·76
1880.	0·76	1900	0·90

Magyarország a XVIII. században, a török hódoltság után, mint már volt róla szó, rohamosan szaporodott. De 1820 és 1880 közt hazánk lakossága, mint már mondtam, csak igen csekély mértékben fejlődött. Nemcsak Ausztria előzte meg, hanem még Svájcz is. Francziaország csak valamivel járt mögötte. Ha Magyarország lakossága továbbra is ily csekély mértékben szaporodnék (ennek okait különben említettem), akkor a népek versenyében felettébb elmaradna s nem számíthatna semmiféle jelentős szerepre sem a monarchiában, sem Európa keletén. Ám 1880 óta Magyarország lakossága oly mértékben szaporodik, mely méretet nem ér el egyetlen nyugati állam sem. Levasseurön tehát túljutottunk. Három évtized népszámlálása szerint a specificus magyar faj nagyméretű szaporodásáról nem is szólva, a decennalis szaporodási szám egyetlenegyszer sem maradt a 10 száztóli alatt.

E szerint Magyarország általános népszapodása megelőzi az összes nyugati államok népszaporodását. Oroszország kivételével, a keleti népek szaporodásáról kevés előnyös mondható. Oláhország szinte csak Francziaország arányában

szaporodik. A balkáni szlávok szaporábbak, mint az oláh, de ezek szaporodása is messze elmarad akár Oroszország, akár Magyarország szaporodása mögött.

Nem hasonlítom össze Magyarország népesedési viszonyait sem a német, sem az angol hasonló viszonyokkal, oly értelemben, hogy abból messzemenő következményeket vonjak le, Anglia fölött Magyarország csak az ir népesedési deficit miatt van fölényben. Nálunk csak az oláhsággal történt meg egyszer, hogy ez deficitet mutatott, de tényleg mégis az oláhság a legkevésbbé szapora nálunk, mint Angliában az ir. A szoros értelemben vett Anglia angol szaporodása azonban igen magas, de még sem haladja túl a magyar faj szaporodását, Németország lakossága is valamivel kevésbbé fejlődik, mint ez idő szerint Magyarország lakossága. De századokra előre nem akarok jövendölni.

A magyar nemzeti problema *legközelebbi* czéljával foglalkozom csak. Azzal, hogy *Magyarországnak aránylag igen rövid idő alatt Ausztria és a balkáni népek fölé kell kerekednie.* Az utóbbiaknak úgy is messze fellettük áll, de még tovább kell fokozni fölényünket, hogy ezzel egyenlő arányban nőjjön tekintélyünk. A törököt leszámítva Magyarországnak ma is több lakosa van, mint az összes balkáni népeknek. De Ausztriát is majorizálnunk kell számbelileg s ez aránylag rövid idő alatt megtörténhetik. Ausztria csak

a 7—9% között ingadozik évtizedes fejlődésében, mi pedig túlhaladjuk koronkint a 10%-et is. Magyarország tehát a decennalis átlagban közel 2—3%-et (évenkint ugyanannyi pro millevel) haladja túl Ausztria szaporodását. Pedig oda át ipar van s nálunk nincs. A már idézett kétszeresedési táblázat szerint Ausztriának közel 100 év mulva kétszereződik meg mai lakossága. Magyarországnak a megkétszereződéshez nem kell 70 év. Az osztrák németség 1787-ben 4 millió volt, s a magyarság 2.320,000. És 1900-ban a magyarság már közel elérte az osztrák németséget.

A fő dolog az, hogy megtartsuk szaporodásunk jelen méreteit. Ha képesek leszünk megtartani, ha a születések nagy visszaesése, vagy az ijesztően növekvő kivándorlás meg nem zavarja fejlődésünk jelen méreteit, akkor feltétlenül biztos a jövőnk.

A balkáni népekhez képest ma is nagyok vagyunk. Akkor óriások leszünk. Ausztria gazdasági fejlettségének ellenére s ellenére annak, hogy mi tartjuk ipari munkásainak millióit, csak hat millióval tudott fölénk nőni. Vagy helyesebben szólva, mert hisz a török hódoltság után Ausztria sokkal népesebb volt, mint Magyarország, csak hat millió hiányzik ahhoz, hogy elérjük.

És elérni elérnők még a jelen viszonyok alapján is; az igaz, hogy csak *nyolcz évtized* alatt. De hátha mi még fokozzuk szaporodási percentünket.

És ez teljesen hatalmunkban áll. A közegészségügy javítása már eddig is sokat használt nekünk s a születési arányokban néha fellépő deficiteket pótolja. Hozzá még, mivel eddig leginkább az Alföld klimája volt egészségtelen, az egészségügyi haladás a magyar faj javára esik.

De kezünkben még két más hatalmas eszköz: a *földbirtok* és az *ipar*-politika.

Jelen munkámat, bár az aktuálitásokkal is számolnom kell, nem óhajtom a most folyó, akár közjogi, akár gazdasági, vagy agrár vitákkal kapcsolatba hozni. *De ha bár történeti alapra helyeztem a magyar kérdést, foglalkoznom kell a tényleges viszonyokkal s ezek jövendőbeli kialakulásával is.* Mert csak így leszek képes bebizonyítani, hogyha Mátyás birodalmának akkori kialakulását és hatalmát el sem érhetjük, igenis elérhetünk egy megközelítő alakulást, mely Magyarországnak adja a vezető szerepet a Duna völgyében. Ily alakulás pedig a gazdasági és kulturai momentumok mellett legelső sorban a magyar nemzet hatalmas megnövekvése nélkül nem történhetik.

Mint népnövelő eszköz, melyről már régibb munkáimban is szóltam, az ipar most jobban előtérbe lép, mint valaha. Az iparnak néptermékenyítő hatása kevésbbé látszik Ausztriában, mint a távolabbi nyugaton, s a már idézett példák tényleg meglepők, szinte érthetetlen népszerűséget mutatva p. o. Belgiumban és Szászországban.

Ausztriában ellenben az iparos tartományok csak közép helyet foglalnak el s messze megelőzik ezeket a főleg agrikulturával foglalkozó provinciák. Az iparnak népszaporító hatása kétségbe még sem vonható egyetlen országra nézve sem.

A magyar ipar szintén bizonyára éreztetni fogja hatását népesedésünkre. Egyszerűen érezteti hatását akkor, ha a közös vámterület alapján csinálunk ipart, a minek lehetőségét azonban mindinkább kétségbe vonják. De kétszeres hatása a külön vámterület alapján támadó iparnak, mert nálunk fokozza, Ausztriában korlátozza a népesedést, mert a munkások százezreit fogja áthozni Magyarországra.

Nem kérdéses tehát, hogy a külön vámterület, a melynek *elvi* és *gazdasági* vitájába nem bocsátkozom, lényegesen megváltoztatja Magyarország és Ausztria közt a *népesedési arányszámot.* Ausztria le fog sülyedni az átlagos 7—9 számról, s Magyarország jóval a tíz fölé emelkedik. Sőt miután tömeges bevándorlásra is kerülhet a sor, Magyarország nem is haladvány, hanem ugrás alakjában kerül Ausztria fölé. Egy megelőző fejezetben kimutattam már, hogy Magyarországon az osztráknak megfelelő ipart feltételezve 28 millió lakos élne s nem 26 millió, mint tényleg él Ausztriában. És pedig ez nagyon valószinű, mert nem is lehet másképp, hogy osztrák, cseh, morva gyárak ezer és ezer munkással átköltöznek Magyarországba, a mi rohamos változást idéz elő,

úgy, hogy nem kell várnunk a 10% és 7—9% harczára és .e harcz lassan bekövetkező eredményére.

Igaz, hogy sokan talán azt mondják, az ily alakulás a gazdasági veszélyeken túl nemzetiségi veszélyt rejt magában, mert a cseh, morva s egyéb idegen elemek felbillenthetik még végleg meg nem szilárdult nemzeti egyensúlyunkat.

Valóban komoly volna a veszély, ha a cseh, morva, sőt német és porosz gyárak munkásaik nagy tömegeivel *egyszerre* ellepnék Felső-Magyarországot, Nyitrától, Trencsénen, Liptón és Szepességen keresztül Marmarosig. Oly szláv-germán invázió volna ez, melynek nemzet és állambontó következményei el nem maradhatnának. Hisz azon három millió holdból, mely idegen kézre került, Magyarország területéből a legnagyobb rész Felső-Magyarországon van. Hohenlobe herczeg kisajátítja a Tátra vidékét, osztrák gyárosok és főurak Nyitrát, Trencsént stb. és hozzá e vidékeken a lakosság nem magyar, vagy csak minimalis percentjében az.

A hazafiság szívfacsaró aggodalma nélkül nem gondolhatnék azon gyászos esetre, hogy mivel Felső-Magyarország a földbirtok és erdő tekintetében már így is *ki van sajátítva* úgy, hogy ott a nagybirtokos már-már túlnyomóan idegen, most a gyári kisajátítás következzék be. Ha a nagy birtok és a nagy ipar tényleg idegen lenne Felső-Magyarországon s a kettő egymással kezet fogna,

a magyar-állam élő testében mérges germán-szláv kelevény támadna, mely megmérgezhetné egész organizmusunkat. Épp azért óva intek minden magyar politikust, hogy a haza nevében siettetni kell az idegenek birtokszerzésének korlátozását. A már tényleg létező idegen birtokosokat is indigenatus megszerzésére s a Magyarországon való lakásra kell kényszeríteni, különben elviselhetetlen adóval kell sújtani birtokukat.

A cseh, morva gyárosokat pedig lehetőleg nem Felső-Magyarországon kell letelepíteni, különben Felső-Magyarország a magyar állam Csehországává alakul át. Nem lehet kizárni, hogy Felső-Magyarországra is ne költözzenek át gyárak. A gyárosokat azonban kötelezni kell a magyar állampolgárság megszerzésére s bizonyos idő mulva az üzleti könyvek magyar nyelvű vitelére. A fő dolog azonban az, hogy az ipar úgy a nemzeti, mint az idegen erővel főleg a magyar vidékeken keletkezzék és ez nemcsak nemzeti, hanem gazdasági érvekkel is megokolható. Nem áll az, hogy ipart csak Felső-Magyarországon s csak nemzetiségi vidéken lehet csinálni. Ép a túlnyomóan nemzetiségi vidékek a legnéptelenebbek, s itt fogyatékos leginkább az intelligenczia, mely pedig a magasabb ipar űzéshez okvetlen szükséges. A vegyes és a magyar vidékek népesebbek s a magyar-faj értelmisége, tekintet nélkül az iskolázottságra, hasonlíthatlanúl magasabban áll bármely hazai faj értelmiségénél. Különösen a székely, komoly munkára fogva

és erélyesen betanítva alkalmas volna iparos átalakulásra. És Erdélyben a Székelyföldről indulhatna ki, mint czentrumból az ipar terjeszkedése az oláh vidékekre, fel a legsötétebb zónákig. A Királyhágón innen pedig, habár a legfelsőbb zónáról sem lehet kizárni az ipart, mégis a Felvidék *közép* és *alsó* zónája, a hol a tótság mellett erős magyarság lakik, volna a legalkalmasabb az ipar kifejtésére, ezt rátámasztva különösen az itteni városokra. Nyitrától kezdve az alsó- és közép zónán Miskolczon, Kassán keresztül a mármarosi havasok déli lejtőjéig nagyszerű ipar-vidék fejlődhetnék ki nemzetiségi veszély nélkül. Még a természet viszonyai is jobban kedveznek itt az iparnak, mint a felsőbb regiókban.

Folyamrendszerünkről a következő fejezetben részletesen szólok. De már most megemlítem, hogy konczentrikus folyamrendszerünk a magyarság lakta vidékekre hozza le a Felvidék csapadékát. Folyóink a felső zónákon sokkal vízdúsabbak, mint a legfelsőbbeken, s ugyancsak a közép zónákon vannak a bányák. A Felvidék és Erdély legfelsőbb és legnagyobb része különösen faiparra alkalmas, s itt fejlődhetik ki nagyszabásu erdőgazdaság. A Duna völgye ellenben Pozsonytól Budapestig különösen alkalmas az ipar létesítésére. Sőt folyamrendszerünk konczentrikus volta miatt nem egy iparág az Alföld szivében is virágozhatnék.

A másik biztos és rendszeres emelője népe-

sedésünknek a földbirtok-politika. Felesleges ismételnem a számos munkámban kifejtett részleteket, de az állam által vezetendő nagyszabásu parczellázó és telepítő-politika, mint több ízben kimutattam, a magyarságot aránylag igen rövid idő alatt megkétszerezné. A következő fejezetben, folyamrendszerünk kapcsán, e kérdésre még egyszer kitérek. De a földbirtok politika s az ipar kapcsán már itt megemlítem, hogy a nagyszabású parczellázás megkönnyítené ipari átalakulásunk nehézségeit. Ha ugyanis az ország megakarná valósítani a külön vámterületet, az első években főleg arról volna szó, hová tegyük termésünk fölöslegét. *Ha a parczellázás a sikföldön, s névszerint az Alföldön, gyorsan megszaporítja a lakosságot, sokkal kevesebb terményünknek kell piaczot keresnie.*

Mind ebből világosan látható, hogy eddigi, a balkáni népekről nem is szólva, Ausztria irányában fölényes népszaporodásunk arányai nemcsak fentarthatók, hanem még fokozhatók is. Minél nagyobb lesz e fokozat, annál gyorsabban elhagyjuk Ausztriát népességileg s annál nagyobbak lesznek arányaink a balkáni népek irányában. És mert mindez csak erélyes ipar- és földbirtok-politika által valósítható meg, gazdasági kibontakozásunk lépést fog tartani népesedésünkkel. Igy az említett relácziókban elérjük a Mátyás korabeli Magyarország fölsőbbséges poziczióját.

De ugyanerre kell törekednünk a belső, vagyis

a nemzeti reláczióban. És e törekvésünket önként támogatja a magyarság *faji expanzitása* és az *asszimiláczió.*

A faji expanzitás fokmérője, hogy a magyarság 3—5 decennalis perczent arányában jobban fejlődik, mint fejlődnek a nemzetiségek. Az asszimilaczió közreműködése mellett ez a perczent évtizedről-évtizedre emelkedni fog. *Egy magyar politikus sem nézheti le az asszimilacziót, legkevésbbé néztem le én, sőt számos munkámban és czikkemben világosan kimutattam, hogy az asszimiláczióra nagy feladat vár a faji expansitás kapcsán. Minél nagyobb lesz a faji expansitás eredménye, annál nagyobb méreteket vehet fel az asszimilaczió, mert asszimilálni csak ott lehet, a hol erős magyarság van.*

Az asszimiláczió *igen becses eszköze* nemzeti czéljaink megvalósításának. De hatása s ereje éppen a magyarság természetes propagativ erejével kapcsolatos. Ha ezt elveszti a magyarság, akkor letörik egyszersmind az asszimiláczió fájának legszebb virághajtása, sőt koronája.

Hisz kimutatható, hogy magukban a városokban is nagy része van az asszimilácziőban a magyarság természetes szaporodásának, s a magyar bevándorlásnak. Maga Budapest e tekintetben a legfőbb példa, melybe csak maguk a hivatalnokok nagymértékű bevándorlást alkottak újabb alkotmányosságunk korszakában.

De természetesen az asszimiláczió is igen je-

lentékeny mértékben gyakorolta hatását. Ezt mutatja különösen két adat, mely a lefolyt évtizedre vonatkozik. Budapest német anyanyelvű lakossága 1890-ben 24 százalékot tett, 1900-ban 14·2 százalékot. A tótság százalékszáma 1890-ben 5·6 százalék volt, mely 1900-ban leszállt 3·5 százalékra. Így történt, hogy Budapest fő- és székváros magyar anyanyelvü lakossága 66·4 százalékról felemelkedett 79·3 százalékra. Hasonlókép Arad 13·4 százalék németsége leszállt 9·6 százalékra. És 18·7 százalék oláhsága leszállt 16·3 százalékra. Így emelkedett a magyarság Aradon az utolsó évtizedben 61·6-ról 70·4-re.

Pozsony 59·9 százalék németsége az utolsó évtized alatt leapadt 52 százalékra s 16·6 százalék tótsága 14·6 százalékra. Ekkép történt, hogy Pozsony 19·9 százalék magyarsága fölemelkedett 30·5 százalékra. Jellemző különben, hogy Pozsony városa magyarság tekintetében csak most érte el, illetőleg haladta meg a Duna balpartjának magyar átlagát. E balparton pedig szinte megdöbbentően csekély, nem kevesebb mint öt vármegye magyar lakossága. Árváé 1·7 százalék, Liptóé 3·3 százalék, Trencséné 2·8 százalék, Túróczé 4·2 százalék, Zólyomé 7·2 százalék.

De bizonyos, hogy a városok legnagyobb része nemcsak a magyarság fejlődésének egy-egy központja, hanem egyszersmind az asszimiláczió mindmegannyi eszköze. A nemzetiségi vidékeken rendszerint a városokban több, sőt néha sokkal több

nem magyarajkú beszéli nyelvünket, mint az illető vármegyékben. Selmecz- és Bélabánya 1 százalékkal elmarad ugyan Hont vármegye mögött; de p. o. Sopronban majd egész 40 százalék tud a nemmagyar ajkuk közül magyarul, Sopron vármegyében ellenben csak 15 százalék a magyarul tudók száma.

Bács-Bodrog vármegyében a nem magyarajkúak közül csak 18·8 százalék tud magyarúl, Baján ellenben 81·6 százalék. Szabadkán 40·2 százalék, Újvidéken 31·1 százalék, sőt még Zomborban is 26 százalék. Magán Budapesten a nem magyarajkúaknak 76·5 százaléka tud magyarúl, míg Pest vármegyében csak 58 százalék.

Temes vármegyében a nem magyarajkúaknak csak 8·5 százaléka tud magyarúl, Temesváron e szám fölemelkedik egész 47·7 százalékra. Kolozs vármegyében a nem magyarajkúaknak csak 9·6 százaléka tud magyarúl. Kolozsvár városában ellenben ugyanezek közűl 68·4 százalék beszéli nyelvünket. Kétségtelen ezekhez képest, hogy a *városok állami és nemzeti megszilárdulásunk igen becses eszközei.* A lefolyt évtizedben is a városokban haladt leginkább előre a magyarosodás.

Nagyon természetes, hogy még a városokban is igen sok a teendő. Ki hinné, hogy Budapesten még mindig 62,000 ember lakik, a ki nem tud magyarul. Pozsonyban 28,000, Sopronban 11,000, Aradon közel 10,000, Temesváron több, mint 15,000 stb. De mily csekély számok ezek a

nemzetiségi vármegyék magyarúl nem tudó óriási tömegéhez képest?

Nem csoda, ha ily nagy tömegek között a magyar nyelv ismerete csak nagyon lassan halad előre. Árvában a nem magyarajkúak 4 százaléka, Trencsénben 4·1 százaléka tud magyarúl. E perczentszám Liptóban 6·3 százalék, Turóczban 8·4 százalék, Sárosban 6·1 százalék, Szepesben 9·6 százalék, Mármarosban 6·9 százalék, Krassó-Szörényben 4·7 százalék, Temesben 8·5 százalék, Alsó-Fehérben 6·6, Besztercze-Naszódon 6·7 százalék, Fogarasban 4·5 százalék, Hunyadban 6·2 százalék, Kis-Küküllőben 9·6 százalék, Nagy-Küküllőben 6·5 százalék, Szolnok-Dobokában 7 százalék, Torda-Aranyos vármegyében 9·3 százalék.

E szerint nem kevesebb, mint 18 törvényhatóságban a nem magyar anyanyelvü lakosságnak még 10 százaléka nem tud magyarúl. Mily szomorú képe ez még a nyelvi asszimilácziónak is!

Valóban itt az ideje a közoktatási reformnak. Lehetetlen tovább tűrnünk azt az állapotot, hogy a periferiákon szinte nem létezik a magyar nyelv. Sőt, hogy itt minden más nyelvvel inkább boldogulhatni, mint a magyarral.

Legnagyobb hatása azonban ott leend, a hol a magyar iskola s az állam szigorú felügyelete erősebb magyarságra vagyis magyar társadalomra és kultúrára támaszkodik. A hol tehát az iskola eredményét a gyakorlati élet előmozdítja s nem ellensúlyozza. Eddig is legnagyobb hatása volt

az iskolának a városokban, a hol az erős magyarságra és kulturára támaszkodott. És legtöbb esetben hasonló, habár nem is ily nagy eredményt ért el oly törvényhatóságokban, a melyek túlnyomó, vagy legalább erős magyarsággal birnak. Itt és ott a hatás kétféle: nyelvterjesztő és asszimiláló. A magyar nyelv elterjesztése ez esetben a legfőbb és legdicsőbb eredményt éri el, tudniillik: a nyelvi s egyszersmind érzelmi asszimilácziót.

A nyelvi asszimiláczió ugyanis magában nem fedi mindig a valódi asszimilácziót.

Százezerekre, sőt milliókra megy az országban azok száma, akik nem tudnak magyarul, de magyarul éreznek. A hazafiságból nem zárhat ki a grammatika. De viszont a grammatika nem tesz senkit sem magyarrá, ha egyszersmind szivében nem érez igaz magyar hazaszeretetet.

Ép a dákoromán s pánszláv izgatók igen jól tudnak magyarul. A tót és oláh intelligenczia egyáltalán beszéli nyelvünket, mind a mellett, fájdalom, nem csatlakozott teljes egészében a magyar nemzeti ügyhöz. Legjobban megvilágítja a kérdést a magyar nyelv elterjedése a Dráván túl. Megvilágítja a tekintetben, hogy néha a legjobb nyelvmester a gyakorlati szükségesség. Horvát-Szlavonországban nemcsak a magyarok száma növekszik, hanem egyszersmind növekszik a magyarul tudók száma. Már pedig a horvát kormány nem tart fönn magyar iskolákat a horvátok meg-

magyarosítására. És mind e mellett példának okáért: Eszéken nem kevesebb, mint 15·4 százalék ama nem magyar anyanyelvü lakosok száma, a kik megtanulták nyelvünket. Megtanította őket az élet, a gyakorlati szükségesség s a dunántúli magyarság közelléte. De ez a több, mint 15 százalék magyarul is beszélő horvát bizonyára nem lett magyarrá.

Az iskolának és gyakorlati életnek ekkép egymással lehetőleg karöltve kell járniok. A közoktatási politikának ki kell tűznie a magyar nyelv elterjesztését s ezt a legerélyesebb eszközökkel végre kell hajtania. De valódi czéljának az igazi asszimilácziónak kell lennie. Ép azért az egész országra nézve meg kell vizsgálnunk a kérdést, hol lehet az iskola és a gyakorlati élet szerencsés közreműködése mellett az állam nyelvét nemcsak elterjesztenünk, hanem egyszersmind beolvasztanunk? Vagyis, hol lehetséges az igazi asszimiláczió?

A beolvasztás legelső sorban a városokban lehetséges. És leginkább a német anyanyelvű lakosság olvasztható be. Hazafias németségünk még a magyar nyelv tudása nélkül is magyar nemzeti érzelmű, a mikor pedig megtanulja nyelvünket, valósággal magyarrá lesz. Mondanom sem kell, hogy az erdélyi szászság egy része kivételt képez. Még e leszámítással is közel két millió németség megbizható kiegészítője a magyar alapnak. És valamikor ez, az úgy számra, mint mű-

veltségre és vagyonosságra nézve egyaránt tekintélyes elem, legnagyobb részében magyarrá leend, még nyelvét illetőleg is.

Sajnálattal kell elismernem, hogy nem az egész németség, hanem csak nagyobb része. Egy, bár kisebb részt ugyanis elvett tőlünk a felvidéken a tótság s a túlnyomó oláh területeken a románság.

A németség számaránya az utolsó évtized alatt több mint 1 százalékkal fogyott s 12·2 százalékról leszállt 11·1 százalékra. Ezt a veszteséget nem mind a magyarság nyerte meg, habár a magyarúl tudó s nem magyar anyanyelvű lakosság hányadát a németek adják.

E téren van kiváló hivatása a közoktatási kormányzatnak. A németségben benne van a magyar nemzeti szellem, csak a magyar nyelvet kell megtanulnia, hogy egészen magyarrá legyen, a mi csak kisebb részben mondható el a tótról s még kisebb részben az oláhról.

Még azt is lehetőleg meg kell gátolni, hogy az erdélyi szász románná legyen; hát még azt, hogy a Királyhágón inneni országrész németségéből, bár kisebb, de mégis jelentékeny szám akár a tótságot, akár az oláhságot növelje.

E téren az iskolának nagy szerepe van. Nagy és hazafias missziója, melyet a legnagyobb erélylyel kell megoldania.

De nem kevesebb erélyt és buzgalmat kell kifejteni a magyarság megvédelmezésében ott,

a hol ezt a nagy nemzetiségi tömegek szorongatják.

Itt is erélyesen keresztül kell vinni a magyar nyelv megtanulását; itt azonban a nemzeti munka inkább védelmi. Beolvasztásról itt soká alig lehet szó, csak a magyar nyelv elterjesztéséről. Itt nincs magyar társadalom, mely az iskola hatását átvihetné a gyakorlati életbe. Ellenben a nagy magyar tömbök közé ékelt nemzetiségi csoportok asszimilálhatók az iskola és a magyarság felsőbbsége következtében.

Mikép lehetne beolvasztani egyhamar Árva, Liptó, Trencsén, Turócz stb. vármegyék tótságát, a hol a magyarság még 1900-ban sem érte el az 5 százalékot? Vagy miképp lehetne a közel jövőben beolvasztani Krassó-Szörény, Besztercze-Naszód, Fogaras, Hunyad oláhságát, a hol csak az utóbbi vármegyékben éri el a magyarság a 10 százalékot.

Egyáltalán a románság részleges asszimilációja is sok gondot fog okozni a magyar nemzeti politikának. A tótság közé még könnyebben bejut a magyar nyelv s a magyar hazafiság. A nagy román tömegek közé sokkal nehezebben. Még a magyar többség hatását is alig veszi fel elég mértékben a románság annál kevesebb határt gyakorolhatnak rá a magyar kisebbségek, vagy éppen törpe minoritások. És még sincs más módja, vagy legalább komoly sikereket igérő módja az oláhság asszimilációjának, mint az,

hogyha legelső sorban ott szervezzük a nemzeti munkát, a hol az oláhság magyar többség közt él, vagy leginkább tekintélyes magyar kisebbséggel érintkezik. A közoktatási reformnak a nyelvterjesztést illetőleg mindenütt érvényesülnie kell. Az asszimiláczióra azonban csak ott vállalkozhatunk a gyorsabb siker kilátásával, a hol a románság erős magyarsággal érintkezik. De itt azután lehető legnagyobb erélylyel kell a nemzeti munkát végrehajtanunk.

Eddig azért sem gyakoroltak megfelelő hatást a magyar többségek az oláh kisebbségekre, mert az iskola nem támogatta eléggé a magyarság hatását. A kölcsönös hatás pedig megfordítva is áll. Nagyszámú magyarság sem olvaszthat be kellő sikerrel iskola nélkül. A közoktatási politikának kiváló feladata van ekkép főleg a vegyes vidékeken. Az oláhság lakta területnek majdnem valamennyi vidékén, még Hunyadban is vannak *egyes járások*, a hol az iskola jelentékeny magyarságra támaszkodhatik. Hunyad vármegye algyógyi, kőrösbányai, spui-i járásában nem lakik 1000 magyar sem, míg a románság 14,000 és 38,000 közt váltakozik. Itt tehát csakis a védelmi, nem a hódító munka lehetséges. Ellenben a petrozsényi és a szászvárosi járásban a hódító munka is megkisérelhető, Vajda-Hunyad városról nem is szólva, melyben e munka sikerre számíthat.

Szatmár vármegye több járásában szintén lehetséges a magyar nyelv elterjesztésén túl az

asszimiláczió munkája. A csengeri járásban ez 25 ezer magyarra támaszkodhatik, 2200 oláhval szemben. A nagykárolyi járásban 29,000 magyar asszimilálhat nem egészen 8000 románt. De már például a szinyér-várallyai járásban alig lehet egyhamar beolvasztani 8000 magyar segítségével több mint 29,000 románt.

Bihar vármegyének vannak ugyan járásai, a hol a magyarság elenyészően csekély. Ilyen első a vaskohi járás, a hol 684 magyar él 21,900 oláh közt. A bélyi, belényesi, élesdi, magyar-cséki járásokban szintén nagy kisebbségben van a magyarság, de a derecskei járás majdnem kizárólag magyar lakosságáról nem is szólva, a berettyó-ujfalusi járásban 29,743 főből álló magyarság 2095, az érmihályfalvi járás 22,495 magyarsága 3389 oláhságot számbeli és kulturai túlsúlyával asszimilálhat. Ugyanez mondható el a mező-keresztesi, a nagy-szalontai, szilárdi és székelyhidi járásokról. A magyarság által körülvett oláh szigetek a magyar szellemet s a magyar nyelvet lassankint átveszik.

És ugyanez fog történni másutt is, a hol egyes járásokban a magyarság többséget alkot. Ép azért a magyar politikának különösen arra kell törekednie, hogy a magyar kisebbséget megnövelje Erdélyben és a Királyhágón innen s minél több nemzetiségi kisebbség kerüljön magyar többségek közé.

A mondottak ráillenek az egész országra, Er-

délyre ép úgy, mint a Felvidékre s a közép zónára. A közoktatási politikának tehát háromféle munkája van. 1. A magyarság megvédelmezése a nagy nemzeti tömegek közt s a magyar nyelv elterjesztése mindenütt. 2. A hódító munka okos kiszámítása és beosztása ott, a hol az iskola jelentékeny magyarságra támaszkodhatik. És itt különösen ügyelni kell, hogy a németség veszteségét ne a tótok és románok nyerjék meg. 3. A hódító munka az asszimiláczió egész hatalmával a városokban és a nagy magyar többségek közé ékelt nemzeti tömböknél érvényesülhet.

E három szempont arányos figyelemmel való kisérésében áll a helyes magyar közoktatási politika.

Így keletkezett a közoktatási politika ama helyes iránya, mely a magyarságra veti a fősúlyt és segédkezet nyújt ama nagy czélra, hogy a gazdasági eszközök segítségével megnövelt magyarság egyszersmind kulturai vezértényezővé legyen.

E törekvésben részt kell venniök a felekezeti és községi iskoláknak is. De a magyar állam czéljainak mégis eddig leginkább saját iskolái feleltek meg.

Ám a magyar társadalmat s az élet gyakorlati hatását az iskola nem pótolhatja ott, a hol a magyarság éppen nincs, vagy csak igen csekély mértékben állhat az iskola nemzeti hatásának támogatására. Ellenben igen nagy eredményeket fog elérni, a hol a gyakorlati élet erejét támaszul

adhatja az iskolának, a helyszinén élő nagyszámú magyarság.

Mi következik ebből s mi következik a felsorolt számos adatból?

Következik az, hogy az iskola *s a magyar kultura csakis a magyarság expanzitásával karöltve* érhet el nagy és maradandó eredményeket. A hatalmasan növekedő s kulturailag erős magyarság az iskola segítségével csodákat vihet véghez.

A nagy magyar nemzet s a nagy magyar állam eszményképének nemcsak egy, hanem számtalan eszköze van. Eszköze kell, hogy legyen minden törvény, minden kormányzati tény, minden szervezet s az állam és a magyar társadalom minden cselekedete. De kimagaslik minden eszköz fölött kettő.

Legelőször a *magyarság expanzitása,* mely nélkül nemzetünk nagygyá nem lehet. Másodszor az *asszimiláczió,* melynek szintén legerősebb támasza a magyarság kifejlődése, kulturai és gazdasági megerősödése.

Elérhetjük Mátyás Magyarországának nemcsak külső viszonyait, a redukált vonatkozásokban, hanem egyszersmind elérhetjük, sőt biztosra el fogjuk érni annak nemzeti perczentjét. Vagyis az új Magyarországnak nemzeti száztólija ismét 70—80 lehet.

Ám ehhez szükséges a magyar gazdasági és kulturai politikának legerélyesebb működése, általában a síkföldön, de különösen a Nagy-Alföldön.

XIV. FEJEZET.

A magyar Alföld.

A franczia kormány ép most váltja meg az utolsó kötött birtokot, a nép terjeszkedésének gátjait. Nálunk Magyarországon a lakosság és pedig különösen a magyarság terjeszkedésének nemcsak birtokbeli, hanem egyszersmind éghajlati gátjai még mindig léteznek. Az előbbiekről is szólok, de előbb felidézem Széchényi szellemét az éghajlati viszonyok kapcsán. Utalok a tényre, hogy nemzeti jövendőnk s jövendőbeli nagyságunk súlypontját a magyar Alföldre helyezte.

«Munkásságomat ezért először is oda irányoztam, azon vidékre t. i., mely a magyarság bölcsőjének tekinthető s hol saját fajunk oly lapályokban üté fel sátorát, melyek napról-napra mindinkább a korlátlan vizek martalékivá válnak s hol a földnek süppedékes és egészségtelen volta miatt, valamint a *népesedés*, úgy minden egyéb *munka* valódi sysiphusi kárhozat».

Ezeket írta Széchényi István gróf híres és nevezetes jelentésében a Tisza szabályozásának

ügyéről. Magyarország nagy újjáteremtője ekkép nem pusztán hatalmas gazdasági, hanem egyszersmind nemzeti czélt tűzött ki maga és az ország elé. Nem pusztán az Alföld lakosságát, hanem *az alföldi magyarságot* akarta kiemelni a sár és posvány-fertőből, mely nem engedte fejlődni s gyilkos kipárolgásaival megrontva a közegészségügyet, nem engedte szaporodni.

De nemcsak a Tisza szabályozásánál, hanem egyszersmind a vizi útak építésénél, névszerint a Dunát a Tiszával összekötő csatorna tervezésénél is a közgazdasági mellett a magyar nemzeti eszme lelkesítette. Fényes, ragyogó képek jelennek meg izzó képzelete előtt. Csupa magyar képek; vonzók, elragadók. «Kies kertek és csinos házak közt vinne az út (viziút) — írja a *Jelenkor* 1845 márczius 13-iki számában — ott, a hol a magyarságnak van a legeredetibb bölcsője. Ekkor bizony egy kicsit megint könnyülne rajtam az anyag súlya».

A gazdasági és nemzeti czél összekapcsolása vagy a gazdasági eszközöknek a nemzeti czél alá rendelése a nagy Széchényi elméjében fogamzott meg, az újra éledő s az új Magyarország alapjait rakva le s megrajzolva a jövő Magyarország nagyszerű képének nem egy részletét. A modern, a hatalmas s a nemzeti alapon felépülő Magyarország politikai és gazdasági iskoláját alapította meg ekkép Széchényi István gróf.

Széchényit és iskoláját a közjogi, politikai s

az ezekkel kapcsolatos események túlszárnyalták. Rettentő képek törték, zúzták azt az izzó lelket, melynek kohójából csupa melegség és fény áradt a mai nemzedékre s a jelen Magyarországra. E titáni vulkán árasztja fényét és melegét még a jövő Magyarországéra is. Ennek a vulkánnak a fényében és melegében fürdött meg mindenki, a ki Magyarországot s a magyar nemzetet gazdasági és kulturális eszközökkel előbbre igyekezett vinni. Ez a meleg és fény fogja jövőre is áthatni, melegiteni, sőt megperzselni mindazok lelkét, a kik a magyar nemzet és magyar állam végleges kialakulásáért küzdenek.

Ama gyönyörű magyar képek, a melyek Széchényit a negyvenes években lelkesítették, jó részben már valóságok. Az Alföld legnagyobb része felszabadult az árvizek, mocsarak s vadvizek uralma alól. A Tisza szabályozása megtörtént s minden hibájának ellenére hatalmas eszköze az Alföld és alföldi magyarság kifejlődésének. A Tiszát és Dunát összekötő csatorna létesült, habár még a jövő kérdései azok a csatornák, a melyekről Széchényi álmodott, névszerint az a vizi út is, mely az országot Fiuméval kötné össze. De a «kies kertek és csinos házak» ott mosolyognak a nagyszerűen kifejlődött vasuti vonalak és közutak mellett. «A magyarság legeredetibb bölcsője» nem mocsár vagy délibábos sivatag többé, hanem az ország gazdaságilag és nemzetileg legvirágzóbb része. A tanyák egy részéből erős községek s a

sárba fúló városok egynémelyikéből a kultura és gazdagság fényes középpontja keletkezett. A lakosság pedig, s főleg a színmagyar lakosság, hatalmasan megnövekedett. Széchenyi tiszavölgyi jelentésének ideje óta több mint megkétszerezödött. További terjeszkedésének gátjai nem a mocsarak, nádasok és vadvizek. Hogy Magyarország azzá lesz, a mi, hogy nemzeti jellege és gazdasági ereje s népének magyar perczentje gyorsan megnövekedett és egyre növekszik, legelső sorban az Alföldnek és Széchenyi alföldi politikájának köszönhető. A Dunántúl, a Felföld s Erdély magyarsága, névszerint a székelység szintén nagy mértékben közreműködött a magyar nemzeti állam alapjának lerakásában, de az ország és a nemzet főczentruma a magyar Alföld s így ennek kifejlődése, tehát Széchenyi politikája hozta létre a legdicsőbb eredményt. Ha a nagy magyar feltámadna s bejárná az Alföldet, az örömkönyek meleg cseppeit hullatná. De egyben megjelölné a jövő feladatait.

Az Alföld problemájának eddig csak *egyik* része nyert megoldást. Széchenyi látnoki szeme a másik részre is szükségkép ügyet vetett, de a jövő munkáját nemcsak el nem végezte, hanem meg sem kezdhette.

Feladatának első fele az Alföldnek az özönvíztől való megmentése volt, valamint a vizi utak és csatornák gondolatának megérlelése. A vizek szabályozása csakugyan megmentette az Alföldet

a folytonos árvízkatasztrófától. Szeged újabb katasztrófája remélhetőleg oly csapás volt, mely többé nem fog ismétlődni. Óriási mennyiségű termőfölddé alakultak át a mocsarak és süppedékek.

A második és legdicsőbb korszaka azonban csak most következik az alföldi politikának. Annak a politikának, melynek kezdője Széchenyi volt s mely politika nem szorítkozik csak az Alföldre, hanem kiterjed általában a magyarságra. De mégis különösen a síkföldet, a magyarság lakta széles rónákat igyekszik gazdaságilag és kulturailag kifejteni, hogy *számbelileg is nagygyá*, műveltté és gazdaggá tehesse nemzetünket.

A gazdasági és nemzeti érdekek bámulatos módon találkoznak ebben az országban. *Ha bár ellenséges hatalom, de igazságosan s a gazdaság törvényeinek megfelelően akarná Magyarországot berendezni, okvetlenül, bár akarata ellenére, a magyarságot emelné nagygyá és hatalmassá.* A magyarság lakta síkságon lehetséges a nagyszabású gazdasági átalakulás, a csatornázás, az öntözés. Az erdőpompában diszlő Felföldön és Erdélyben pedig a gazdálkodás törvényeinek engedelmeskedő ellenséges hatalom is a magyar nagybirtok egy részét helyezné el, hogy tért adjon a síkvidékek magyar lakosságának a terjeszkedésre. Széchenyi István gróf megszabadította az Alföldet a *fölösleges* víztől. Az új korszaknak, Széchenyi tanításainak föladata ellátni az Alföldet s egyáltalán a sík vidékeket a *szükséges* vízzel. A folyam-

szabályozás gyorsan leviszi a kevés csapadékú Alföldről a Felvidék, különösen Mármaros s általán az északkeleti Kárpátok dús csapadékából származó istenáldását. Ott szalad el ez az áldás «a kies kertek és csinos házak» mellett kora tavasszal s gyakran tikkasztó aszályt hoz a nyár az eső után hiában epedő földekre. Az anyatermészet rendelkezésünkre adta részben mostohának látszó, de valósággal nemzetfejlesztő összes erőit. Ha Széchenyi István élne, az erők felhasználásának nyomán dús hajtásokat fakasztana csakhamar a magyar nemzeti és állami nagyság.

A míg szeszélyes klimánk koronkint csak *magtermelésünket* sújtotta, addig mezőgazdasági bajaink könnyebben kiheverhetők voltak. A legnagyobb kár pedig az, hogy a jövő is bizonytalan s pedig Magyarország jövője az állattenyésztéssel és kerti gazdasággal kapcsolatos.

A legkomolyabb megfigyelést pedig az a körülmény igényli, hogy *éghajlatunk hibái leginkább a magyarság által lakott vidékeken lépnek fel.* Itt támadják meg leginkább az állattenyésztést. Már pedig ép a magyarságnak csakhamar föl kell emelkednie a kulturai fejlődés magasabb fokozatára, vagyis az állattenyésztésre s a kerti gazdálkodásra. Az egyoldalú, sőt még a túlnyomó magtermelés sem lehet méltó hordozója a magyarság számbeli és kulturai fejlődésének.

És úgy látszik, éghajlatunk mintha ellentétben állna épp a magyarság e hivatásával. Nemcsak szomorú, hanem egyszersmind különös jelenség, hogy csapadékokban legszegényebbek az ország ama vidékei, a melyeken a magyarság él. A Nagy-Alföld s az úgynevezett Kis-Alföldnek és magának a Dunántúlnak ama vidékei legszárazabb jellegűek, a melyeken túlnyomó a magyarság. A száraz klima fölkiséri ezt még Abaúj vármegyébe is s megtalálja az erdélyi bérczes házában: Csíkban és a Székelyföld egy részében. A Dunántúl a szárazság vonala, a Balatont közepén szeli át, a Drávát és Murát sehol sem érinti.

Mindez azonban nem véletlen s mint ki fog tünni, javunkra fordítható, szeszélye a természetnek, hanem egyszerűen következménye Magyarország domborulati viszonyainak. És ama körülménynek, hogy a magyarság főleg a nagy síkságokon lakik, a hol kapcsolatban a szomszédos hegyformáczziókkal, kevés, szeszélyes a lecsapódás. Hozzá még aránylag kevés az erdő.

Egy negyedszázad, sőt a legújabban közzétett adat szerint harmincz év elég pontos megfigyelése, mely dicséri meteorologiánk kiváló vezérférfiait, mindezt kétségtelenül megállapítja, bizonyossá téve, hogy ép az a hatvanötezer négyszögkilométer, melynek lakossága túlnyomólag magyar, esőben legszegényebb, tehát látszólag legalkalmatlanabb a magasabb mezőgazdasági kulturára.

A sivatagklima bizonyos fokig szükséges lehet a buza aczélosságához, de fölöttébb kedvezőtlen az intenziv állattenyésztésre. Kedvezőtlen különösen az egyébként is kevés lecsapódás szabálytalan megosztása miatt. Ötszáz és hatszáz milliméter csapadékmennyiség, mely az említett hatvanötezer négyszögkilometer területet évenkint áztatja, nem mondható túlságosan kevésnek. Nyugot-Európa több pontján szintén csak ennyi a lecsapódás, s e vidékek mégsem mondhatók szárazaknak, mert ott e kevés csapadék szabályosan oszlik meg. Ámde nálunk a Tisza középfolyása táján levő vidékeken néha négyszáz milliméteres csapadék sincs. Szeged és környékének 1888-ban csak 387, Szentesnek 364 millimeternyi esője volt. Gyakran még károsabb a hónapok szerinti rossz elosztás. Az Alföld tavalyi rossz termésének egyik fő oka a tavaszi esők hiánya volt. Szegeden 1904 április hónapban csak hat milliméter, Debreczenben nyolcz milliméter eső volt. Ez még egyetlenegy esős napra is kevés. Ide járul a gyors elpárolgás az Alföldön, melyet a nyári nagy középhőmérsék és a talajviszonyok okoznak. Szinte csodálkozni lehet, hogy az Alföldön, a Kis-Alföldön s a Dunántúl száraz jellegű részében a takarmánytermelés és vele az állattenyésztés annyira is előrehaladott, a menynyire ez valósággal történt. Ellenben szintén csodálatos, hogy az eső által jobban látogatott vidékeken, tehát főleg a tót, oláh, stb. tájakon a

takarmánytermelés és az állattenyésztés nagyobb lendületet nem vett. Ki hinné, hogy a Duna bal partja, vagyis Árva, Bars, Esztergom, Liptó, Nógrád, Trencsén, Túrócz, Zólyom, sőt Pozsony vármegyék nemcsak mesterséges takarmányban állnak gyöngébben, mint a Dunántúl és a Tisza bal partja, hanem még természetes kaszálókban is? A tavalyi katasztrofális évről nem szólva 1894—1903-ig terjedő évtizedben ugyanis a Duna bal partján csak három s közel öt millió métermázsa között volt a mesterséges szálas takarmány s öt és közel tiz millió között váltakozott a természetes kaszálók hozama. A Dunántúl mesterséges takarmány eredménye ugyanebben az évtizedben öt és tíz millió; természetes rétjeink hozama pedig nyolcz és tizenöt millió közt váltakozott. Sőt a Duna-Tisza közének mesterséges takarmány-termése körülbelül megfelel a Duna bal partja hasonló eredményének.

Ez azonban csak azt mutatja, hogy a magyar vidékeken nagyobb a tőke és az intelligenczia. De az esőviszonyok lehetségessé teszik a tót és oláh vidékeken a szabályos és folytonos fejlődést az állattenyésztésben s e vidékek a tavalyi igazán rendkívüli évet nem tekintve, kevésbbé vannak kitéve a szárazság hatásának, mint a magyarság két nagy régiója. Erdélyt ugyanis hét és kilenczszáz millimeteres csapadék áztatja. Sőt egyes vidékein a csapadékmennyiség még nagyobb, fölemelkedik ezer-ezerkétszáz milliméterre.

Felső-Magyarországon a csapadékmennyiség hét- és nyolczszáz milliméter között váltakozik. Mármaros és Besztercze-Naszód közt, illetőleg itt van az egyik maximum, még ezerötszáz milliméter. Ez a maximum nagyon értékesíthető, különösen az Alföld javára. De a természet erőinek működésébe való beavatkozás nélkül az ország perifériáit áztatja a legtöbb eső s legkevesebb jut a magyarlakta vidékekre.

Már pedig a birtokpolitika népesítő hatásáról csak később szólva, még a nagyobb fokú állattenyésztésre sem térhetünk át az aszálylátogatott sík földön, annál kevésbbé a kerti gazdaságra. A magyarság nagyszabású kibontakozására pedig mind a kettő szükséges. De szükséges volna a csapadékviszonyok ellentéteit lehetőleg *kiegyenlíteni* akkor is, habár a magyarság nem a síkföldön laknék. Azt az óriási gazdasági erőt, mely az Alföld tehetségében van, minden körülmény közt ki kellene használnunk a jelenlegi csapadékviszonyok közt, azonban nem használhatjuk ki eléggé. A csapadékviszonyok ellentétei megjavíthatók, illetőleg az Alföld esőhiánya pótolható.

Valóban szerencsének mondható az a körülmény, hogy minden lépés, melyet a kultura terén előre teszünk, s minden kötelességteljesítés, melyet az agrikultura terén végezünk, a *magyarságnak* válik javára. És ekkép javára válik a nagy nemzeti eszmének, a magyarság kibonta-

kozásának s a magyar nemzeti állam örök megszilárdulásának.

Ha folyamrendszerünk nem befelé, hanem kifelé vinné a periferiák bőséges nedvességét, akkor igazán reményvesztetten kellene a jövőbe pillantanunk. Akkor a nagy Alföld, a magyarság hatalmas medenczéje, büszke reményeink melegágya s a magyarság kifejlődésének örök forrása, rövid idő mulva megállna fejlődésének útján. Az agrikultura közép fokozatait sohasem hagyhatná el. Állattenyésztése örökös válságban maradna. Nem szakíthatna az egyoldalú magtermelés hagyományaival. Idővel a periferiák föléje kerekedhetnének. Ám szerencsére *folyamrendszerünk ép úgy megfelel a magyarság érdekeinek,* mint megfelelnek a hegy- és erdőviszonyok. A nemzetiségi vidéken vannak a hegyek és erdők. Ide való a nagy gazdaság, míg a magyar síkságok felszabadulhatnak a nagybirtok egy részének terhe alól. Csak kevés és jelentéktelen folyamunk viszi ki az ország határain túlra a periferiák bő csapadékát. Az Olt különben is csak 7—800 milliméteres csapadékkal biró hegyvidékek éltető nedvét hömpölygeti át a román királyságba. Az északi és az északkeleti Kárpátok bőséges esőjét és hólevét főbb hazai folyóink és mellékágaik a Poprád kivételével gondosan összegyűjtik s kisebb-nagyobb kanyarodásokkal lehozzák a magyar síkságra. A kisebbik magyar

síkságra is áll ez, annál inkább a nagy magyar síkságra, az Alföldre, melyre levezetik a Tisza, a Szamos, a Kőrösök, a Maros stb. az északi és az északkeleti Kárpátok csapadékát. Levezetik azt a maximumot is, melyről szóltam.

Igy maga a természet mutat rá, mikép kell kiegyenlíteni a csapadék ellentéteit s mikép kell megkorrigálni az Alföld esőhiányát.

Hivatásos szakértők és politikusok sokat foglalkoztak az Alföld csatornázásának kérdésével és pedig részint közlekedési, részint öntözési czélzatból. *Az öntözés sokkal sürgősebb a vizi közlekedésnél, melyet az amúgy sem túl terhelt vasuti forgalom soká pótolhat.* Az eddigi vitatkozások nem léptek ki a puszta akademikus jellegből. A természet maga megmutatja, hol és miként oldható meg a nagy problema. Ha folyamrendszerünk nem olyan volna, mint a minő, a technika és a tőke semmi hatalma sem segíthetne bajunkon, valamint nem segíthetünk azon, hogy a Duna a Fekete-tengerbe ömlik és nem az Ádriába. És nemcsak tősgyökeres hazai folyamaink kínálják az orvoslás biztos módját. Gazdasági és nemzeti czéljainkra még a nemzetközi folyamok, mint az öreg Duna s részben a Dráva is fölhasználhatók. És a Duua annál nagyobb figyelemre méltó, mert míg a Tisza és mellékfolyóinak vizeit föl kell fogni s eltenni a nyári aszály idejére, addig az öreg Duna az alpesi vidékekről táplálkozván,

az egész nyáron át többnyire elég magas színvonalat mutat. Hogy mikép lehet a Dunát fölhasználni a vizi útak czéljain túl az Alföld öntözésének föladatára, ez a technikusok dolga. De egész folyamrendszerünk bizonyság rá, hogy a magyar mezőgazdaság, a magyar kultura, a magyar faj s a nemzeti jövendő legnagyobb problémája, igenis megoldható. Megoldható aránylag rövid idő alatt s nem is elviselhetetlen költségek mellett.

Semmiféle beruházási kölcsön nem járna ily gyakorlati sikerrel és áldással, mint a nagy magyar síkságok s névszerint az Alföld vízzel való ellátása. Nemcsak az állattenyésztés terén lehetne csodákat művelni és csakis akkor lehetne, mert csak akkor volna biztosítva az időjárás szeszélyeivel szemben állatállományunk, még nagyobb kulturai fokra is átmehetnénk, a kerti gazdálkodás dicső és népfejlesztő fokozatára.

Az Alföldet úgy televénye, mint folyamrendszere arra jelölte ki, hogy valamikor a legszükségesebb magtermelésen túl Magyarország, sőt Európa konyhakertjévé alakuljon át. A távolságok már megszűntek a közlekedési gyorsaság következtében s a konzervrendszer szállíthatóvá teszi a gyümölcsöt és konyhakerti növényt egyaránt bármikor és bárhová. Az a köztudatban élő kép pedig egyáltalán megvalósítható, hogy a magyar periferiák iparos vidékeit az Alföld lássa el mezőgazdasági és kerti terményekkel. És e

mellett Magyarországnak bőséges kivitele maradhat gyümölcsben s kerti növényekben a külföld számára is. A buza eszmekörből talán még hosszabb időn át nem lépünk ki s a míg gazdasági átalakulásunkra való törekvésünk nem lesz egészen komolylyá s nem kisérik komoly sikerek, addig nem is léphetünk ki. De mennyire gazdagabbá lesz a magyar föld s névszerint az alföldi televény jövedelme, ha a buza mellett túlnyomóvá leend a kertészet, melytől fájdalom, népünk még mindig meglehetősen idegenkedik. Ezt, valamint egyáltalában a magyarságot, értve mindenkit, a mágnástól le a parasztig, a kisgazdaság felé kell vezetni az erre hivatott alföldi síkságon. Meg kell tanítani nagyjainkat, ép úgy, mint a föld népét, hogy exisztencziáját ne kösse csak az arany-kalászhoz s a néhány heti, vagy hónapi munkához, hanem a folytonos tevékenységhez. Az apró, de következetes munka tette és teszi nagygyá a népeket. A magyarságot is csak ez fejtheti ki. Ez a munka könnyen elviselhetővé fogja tenni az Alföld csatornázásának költségeit.

A mai nagybirtok és túluralkodó magtermelési rendszer mellett az Alföld meg nem birná a csatornázás költségeit. De megbirja a kis- és középgazdaság s legkivált a kerti gazdálkodás.

Ám nem jutunk-e e téren circulus vitiosusba? Az Alföldet addig nem lehet csatornázni, a mig létre nem jön a kis- és kerti gazdálkodás s vi-

szont ez nem létesíthető, a míg az öntözésre kész csatornák rendelkezésre nem állanak. Fájdalom, a magyar kérdés tele van ily circulus vitiosusokkal. Ez a nagy kérdés azonban talán nem fog a puszta elmélkedés kátyújában megrekedni. *Az átmenetet fogja alkotni az eszmeileg már mindenki által elfogadott parczellázás, mely egyszersmind legfőbb gátja leend a kivándorlásnak. Ha semmi egyéb ok nem volna, maga a kivándorlás miatt parczelláznunk kellene, különben az Alföld magyarsága kivándorol.* A midőn az alföldi birtokrendszer megkapja korrekturáját, vagyis aránylag kevés nagybirtok mellett sok közép- és kisbirtok lesz, elérkezik nemcsak a részleges, hanem egyszersmind a nagy és általános átalakulás dicső korszaka. Egyszerre semmi nagy dolog nem történik s az Alföld átalakítása sem fog egyszerre történni. A csatornázás sem. Az egyes részletek tükrében fog bemutatkozni a jövendőnek képe. A kerti gazdaság az Alföld egy részén már is otthonos s bámulatos eredményeket hoz létre. A fejlődésnek ez irányban kell történnie, a mi természetesen nem azt teszi, hogy a buzatermelést feladjuk, mely az Alföld egy részében szintén gazdag eredményű.

Klimánk tehát csak *látszólag* szerencsétlen s csak látszólag fordul a magyarság ellen. Magyarország domborulatai- és lecsapódásainak térképe ép az ellenkezőjét bizonyítja annak, a mit első pillanatra látni vélünk. Nincs Európában

egyetlen állam sem, a melyben a szárazságra hajló klima annyira megkorrigálná önmagát, mint Magyarországon. Az aránylag nem sok lecsapódásból, mint már fejtegettem, majdnem semmi sem vesz el az országra nézve. Magyarország páratlanúl koncentrikus folyamrendszere elenyésző csekélységre nem tekintve, a periferiák összes lecsapódását leszállítja a centrumokba. A nagy Alföldre és a nyugati magyar síkságra, tehát legelső sorban a magyarság javára.

Nem a klimánk rossz, hanem rossz gazdasági berendezésünk. Évszázadok óta tűrjük klimánk mostohaságát, pedig nem klimánk mostoha, hanem mi bánunk mostohán saját érdekeinkkel.

Ha fölhasználtuk volna a természetnek önként kinálkozó erőit, mily szerencsés helyzetben lett volna tavaly az aszály ellenére a magyarság. A hegyvidékek, Felső-Magyarország és Erdély baján ez esetben sem segíthetnénk, vagy legalább csakis részleges lehetne a segítség. Ellenben az alföldi víztartók és csatornák szerteszét áldást, virágot és jólétet hintenének. Nem kellene félteni keserves fáradság árán beszerzett marhaállományunkat. És a mi fő, nem kellene aggódva gondolnunk a magyarságnak nemcsak gazdasági, hanem egyszersmind népesedési viszszaesésére. Csakis önmagunkra vethetünk, ha mind ez a baj bekövetkezik. Legelső sorban mi magunk leszünk az oka, ha a magyarság hatalmas kibontakozásában szünetek, vagy épen ka-

tasztrófák következnek be. *A természet erői megkínáltak a nagyszerű kifejlődés s jövendőbeli nemzeti nagyság föltételeivel.* De magunkat verjük meg vaksággal s a marazmus sárfertőiben fulunk meg, ha nem akarjuk megérteni s nem vagyunk képesek teljesíteni ezeket a föltételeket.

Soha még egyetlenegy uralkodó fajnak sem kínált a természet annyi előnyt, mint a magyarságnak. Az angolnak adott terméketlen márgás talajt s ebbe a talajba az angolok szívóssága és kitartása a legnagyobb termékenységet varázsolta. A porosznak a természet homoksivatagot adott, s a germán erély e sivatagot a műveltség színterévé alakította át, s a kevéssel megelégedő, de sokat dolgozó porosz nép a germánság vezérévé lett. A magyarságnak a természet a legdúsabb televényt nyujtotta. Páratlan termékenységű síkságokat, a melyeket a világon szintén tán páratlan koncentrikus folyamrendszer szel át. Fájdalom eddig haszon és eredmény nélkül. *E síkságokon nemcsak a világ legszebb kerti gazdaságát lehetett volna létrehozni s a versenyben minden más kerti gazdaságot legyőzni, hanem oly sűrű népességet vagyis hatalmas magyarságot alkothattunk vala, hogy számra és gazdagságra versenyezhetnénk a nagyobb népekkel.*

A természet kifogyhatatlan bőkezűsége folytán a magyarság számára még egy más páratlan előnyt adott. Nemcsak jó folyamrendszert, hanem oly ártézi vízmedenczét, mely ép az Alföld szá-

mos helyén nagyon könnyen hozzáférhető. Az Alföldnek van legintelligensebb magyar népe. E legeszesebb földművelők maguk is könnyű szerrel képesek artézi kutakat fúrni. Nagyban és részleteiben tanulmányozni kellene tehát az Alföld vízmedenczéjét, nemcsak a föld fölött, hanem a föld alatt is. A hol olcsón lehet hozzájutni a mélyből vett vizekhez, ott anticipiálhatók az öntöző csatornák áldásai. Ott csakhamar meggátolhatók a gazdasági és népesedési visszaesések. Ott szinte azonnal megvalósítható a kerti gazdaság, mint megvalósult az Alföldnek már nem egy pontján. De midőn azután egyszersmind öntöző csatornák fogják felüdíteni az erdőtlen síkságokat, a magyarság terjeszkedésének egykor szabaddá leendő térségeit: akkor valóban a magyar nemzet nagy és hatalmas zöme fog kibontakozni a három széles medenczében, az Alföldön a nyugati magyar síkságon és a Dunántúl.

A legesőtlenebb 65,000 négyzetkilométernyi területen, melyről már szóltam, melyhez tartozik az Alföld nagy része, a nyugati magyar síkság s a Dunántúl ama vonala, mely a Balatont közepén szeli át, ez idő szerint nem bir egész négymillió lakossággal, mert e körzetben legfeljebb 60 lélekszámot lehet fölvenni egy négyzetkilométerre. Pedig letörve a nép terjeszkedése előtt a korlátokat s megszüntetve klimánk bajait, ugyanitt élhetne 120—150 ember s már akkor körülbelül 10 millió lakossága volna az ország

legesőtlenebb, de egyszersmind legmagyarabb vidékének. Ám a lecsapódások tekintetében *második régió* szintén nagy magyar síkságot, vagy magyar vidéket foglal magában. E második régió Aradnál kezdődve, Nagyváradon, Debreczenen, Nagy-Károlyon s Nyiregyházán át felhatol Eperjesig s magába foglalja a Dunántúl egy részét, Pécstől egész Kapuvárig. Bátran elmondható, hogy e második régiónak legalább 35,000 négyzetkilométerén színmagyarság lakik, a vegyes magyarságról nem is szólva. Minden túlzás nélkül állíthatom tehát, hogy a lecsapódási viszonyok által *első és második régióba sorozott, tehát legesőtlenebb síkságnak és kisebb dombvidékek területének legalább 100,000 négyzetkilométere a legmagyarabb vidéke az országnak.* Es mert itt a természet erői a leginkább alkalmasak a gazdasági és népesedési viszonyok hatalmas kifejlesztésére, minden kétséget kizárólag állíthatom, hogy e nagy területen a lakosság, vagyis a magyarság népsűrűsége aránylag rövid idő alatt fölemelhető 150 lélekszámra, a mihez azonban az ipar közreműködése is szükséges. Vagyis már e területen létezhetnék és virulhatna 15 millió magyar. A Dunántúl fenmaradt részének, Felső-Magyarország, Erdély s a Székelyföld magyarsága itt még nincs befoglalva. *Ekép a 20 millió magyarság, a beolvasztott és beolvasztandó nemzetiségekről nem is szólva, egyáltalán nem ábránd.* Vagy legalább is megvalósítható szép álom, mely-

ből csak azért nem kellene fölébrednünk, mert a mai nap álmának a holnap gyakorlati valósága megfelelhetne.

Csak tőlünk függ, hogy megfeleljen. A leghatalmasabb úr, a természet, maga mutat rá világromboló és világalkotó kezével a fényes ködképre. Csak azt követeli, hogy a magyarság vezérei elfogadják ezt a teremtő kezet.

Dr. *Hertzka* Tivadar nem ugyan az általam részletesen előadott síkföld, hanem csakis a Nagy-Alföld 10 millió holdjának öntözését még 1901-ben szakavatottan kifejtette s az öntözési terület költségét kimutatta: «Tegyük — úgymond — fel, hogy az országgyűlés 500 millió koronának öntözőcsatornákra való fordítását határozza el és pedig a mit ismét csak példaképen teszünk fel oly módon, hogy tíz éven keresztül évente 50 millió korona fordíttassék e czélra. Nézzük ennek a befektetésnek mi a büdzsészerű ára.

Abból a föltevésből indulunk ki, hogy Magyarország 4—5 százalékért elegendő pénzt kap, a mi annál bizonyosabb, mivel a szükségelt évi 40 millió koronának legnagyobb része feleslegekből volna fedezhető s így a pénzpiacz segélyét csak csekély mértékben kellene igénybe venni. De számítsunk csak 4—5 százalékot. E feltevés mellett az államháztartás megterhelése az első évben 2·25 millió korona, a második esztendő-

ben 4·5 millió korona volna, s így tovább fokozatosan emelkednék a tizedik esztendőben 22·5 millió koronáig. Az építkezési évtized alatt felgyülemlő egész kamatteher 123·75 millió, vagy mondjuk kerek összegben 125 millió koronára rúgna.

Most nézzük az érem másik oldalát: a befektetés hasznát és pedig nem a befektetés eredményét a népjövedelem szaporítása szempontjából, hanem annak tisztán pénzügyi hasznát.

Ha az elköltött 50 millió koronából 30 millió munkabérekre megy, akkor a munkások gyarapodó fogyasztása által egyrészt számtalan kisiparos és másrendű munkás újabb keresetet talál, másrészt mindezek a munkások fogyasztási czikkeikben nagymérvű adót fizetnek. Már most ha ezt az ily úton közvetve és közvetlenül keletkező adógyarapodást még oly óvatosan becsüljük is, bátran tehetnők 15 vagy még több millióra, ám 12·5 millió koronánál — a mennyire tudniillik a kamatteher fedezetképen évente szükség van — semmi esetre sem lenne az adószaporulat csekélyebb.

Az építkezés tartalma alatt tehát a jövedelem legalább is fedezni fogja a költséget. Egészen másképen alakul természetesen a dolog attól a percztől fogva, melyben az öntöző csatornák áldásukat az Alföld fekete földjén végigontják. Igaz, hogy mostan mivel az egész 500 millió korona elhasználtatott, ennek egész kamatjáról gondoskodni kell, a mi évente 22.5 millió. Ámde

most már a csatornák hasznát lehet számításba venni. Közvetlen jövedelmük ezeknek csekély lesz, sőt kivánatosnak tartjuk, hogy itt direkt kamatoztatásról egyáltalán szó se legyen. Ott, a hol az öntözésre szükségelt vizmennyiség bőségesen megvan, a hol tehát vízzel takarékoskodni nem kell, legjobb lenne semmiféle vizi díjat nem szedni, másutt, a hol a vízzel takarékoskodni kell, oly magasságú díjat vessenek ki, hogy a vízpazarlásnak eleje vétessék. Feltevésünk szerint a vizi díjak elegendők lesznek a kezelési és fentartási költségek fedezésére a nélkül, hogy belőlük a befektetett tőke kamatoztatására egy árva fillért is lehetne fordítani. Ily eljárást kivánatosnak tartanánk nemcsak nemzetgazdasági, de fiskális szempontból is annál az oknál fogva, mivel az öntözésből az államkincstárba közvetve háruló haszon oly óriási lenne, hogy minden gondosságnak az öntözés terjesztésére s nem annak közvetlen gyümölcsöztetésére kellene irányulnia.

Az öntözendő terület terjedelme körülbelül 10 millió hold. Ez a föld a gazdáinak ez idő szerint körülbelül 150 millió korona évi jövedelmet hoz. Ez a tiszta jövedelem az öntözés következtében legalább is megduplázódik. De nem ez a 150 millió korona nyereség az, mely az államkincstár szempontjából fontos. Ettől is fizet ugyan a tulajdonos adót, de ez aránylag jelentéktelen dolog. Átlag legfölebb 12—15 százalékot számítva ez az adótöbblet mindössze 18—22·5

millióra rúgna, tehát körülbelül annyira, a mennyi az egész befektetés kamatainak a fedezésére szükséges.

De a mi az államra nézve döntő, ez a földnek brutto jövedelme. Nem a földbirtokosoktól, de a föld munkásaitól húzza az állam jövedelmének túlnyomó részét. Az öntözött földnek pedig egész más a megmunkálási módszere, mint az öntözetlené. Mig emez a fentemlített holdankénti 15 koronás tiszta jövedelmet átlag véve 25 korona holdankénti munkabefektetés után nyújtja, addig az öntözött föld, ha kétszeres tiszta jövedelmet hoz, három, sőt négyszeres munkaidőt vesz igénybe. Míg például az öntözetlen buzaföldön 40 korona értékű termés 25 korona termelési költségbe kerül, addig az öntözött tábla holdanként 100—120 korona értékű terméshez 70—90 korona termelési költséget igényel.

Mit jelent ez a kincstár szempontjából? Ha a tiz millió holdnyi termőföld átlag holdankint 25 korona munkabér befektetését teszi szükségessé, akkor ez az egész területen 250 milliót jelent munkabérekben és ennek megfelelő népfogyasztásban, a melyből az állam a mi — igaz, hogy mérsékelt számításunk szerint 25 százalékot, tehát összesen 62·5 millió adót szed. Ha ugyan-e terület holdankint 70 koronát igényel termelési költségekben, akkor az ezeknek megfelelő munkabér összege 700 millió korona és az ebből az államnak jutó adó 175 millió.

Az öntözőcsatornák egész eredménye természetesen a tiszta jövedelem és a termelési költségek összegéből áll, mely a bruttó jövedelmet alkotja. Most tehát egész számításunk következőkben jegeczedik ki:

Az 500 millió koronás tőke és a 22·5 milliós kamatra becsült öntözőcsatorna-munkálatok erednyeképen a nemzeti jövedelem a fenti számok tanulsága szerint, melyeket nagyon is óvatosan — és ismételjük csak példaképen vettünk kombináczióba és melyek tulajdonképen minimumot képviselnek, kerek 600 millió koronával szaporodna évente; a kincstár részesedése pedig a nemzeti vagyonszaporodásban hozzávetőleg évi 130 millió volna».

Dr. Hertzka Tivadar érdekes fejtegetéseiben főleg a pénzügyi szempontra vet ügyet, s a népesedés kérdését csak mellékesen érinti, a munkás kezek megszaporodása által.

A nagyszabású parczellázás és öntözés azonban magát az összes lakosságot szaporítja meg, s minél inkább közeledik a felparczellázott Alföld a kertigazdaság felé, annál sűrűbb lesz ott a lakosság. És nemcsak a nagy alföldi rónán, hanem általában a magyarság lakta síkföldön.

De nem pusztán a mezőgazdaság s a birtokpolitika fogja megnövelni a síkföld magyarságát, hanem egyszersmind, mint már érintettem, az ipar. A mit folyamrendszerünkről előadtam, az vonatkozik egyszersmind az iparra. Koncentrikus

folyamrendszer mellett, mely a magyarság síkföldjét is mindenütt érinti, az ipart nem szükségkép a szélső periferiákon kell létesíteni. Vagy legalább nem túlnyomó nagy mértékben. Az ipar fővonalát a síkföld felett elhuzódó hegyvidékek közép és alsó zónája kell, hogy képezze. Sőt igen sok ponton maga a síkföld, vagyis például a Nagy-Alföld, melynek vizi ereje elég van s vizi útjai könnyűvé és olcsóvá teszik az anyagszállítást. Kerti gazdaság és fejlett ipar, tehát a két legmagasabb kulturfok, melyet fájdalom csak hosszú küzdelem után érhetünk el, igenis roppant mértékben megszaporíthatja a magyarságot. Megközelíthetjük, sőt elérhetjük a magyarságlakta vidékeken a németalföldi népsűrűséget, melyet Holland legelső sorban kerti gazdaságának köszön. Így nem lehetetlenség a 15—20 millió magyarság, melyről szóltam.

De nagyon természetes, hogy e *végső* czél felé való törekvésünk útján komoly munka s a küzdelmek egész sorozata vár ránk. Át kell alakulnia jelenlegi birtokviszonyainknak, mert a jelenlegi birtokviszonyok mellett sem nagyszabású kerti-gazdaság, sem nagy népnövekedés nem történhetik.

Magyarországon a birtokképződés nem az erdők felhasználásával és ezek kapcsolatában történt. A kötött és nem kötött nagybirtok az erdőkre való tekintet nélkül alakult meg, a minek történelmi és néplélektani okai vannak.

Ha csak pusztán gazdasági szempontok volnának az irányadók, módosulnia kellene a jelenlegi birtokalakulásnak. A nagy tömörülésnek akkor is hozzá kellene símulnia az erdőhöz. Különösen a kötött birtok, ha nem túlnyomóan erdőn alapúl, nemzetgazdaságilag káros. Viszont erdőgazdaság csak nagy területen űzhető sikerrel. És, mert forgója fél vagy egy egész század, főleg lekötött alakban virulhat.

A nagy- és kötött-birtokalakulásnak tehát részben mindenesetre át kell mennie ama korrekturán, hogy legalább némileg arányba kerüljön az erdőviszonyokkal.

Nagyon természetes, hogy a birtoklekötést bizonyos fokig megbirják még az Alföld és Dunántúl is. Az Alföld azonban kevésbbé, mint a Dunántúl. Szabolcs, Hajdú, Jász-Nagy-Kun-Szolnok, Csongrád, Csanád, Békés, Bács, Torontál vármegyék termőföldjének csak néhány száztólija erdő. A dunántúli vármegyék némelyikében, Fejérben, Tolnában, szintén nagyon kevés az erdő, mégis túlon-túl zsufolva vannak kötött és nemkötött nagybirtokokkal. Esztergom, Somogy, Baranya, Veszprém, Zala és Vas, valamint Sopron vármegyék területén az erdő már több. Húsz százalékon túl pedig az erdő már alkalmas a kötött és nemkötött nagybirtok alakulásra, habár természetesen a megfelelő arányban.

Annál alkalmasabb tért kinál a kötött nagybirtok alakulására Felső-Magyarország és Erdély.

Es ezzel még nincs kiegészítve teljesen a nagy- és kötött-birtok alakulásának régiója. Ott van még a déli határon Krassó-Szörény. És ott van Szlavónia meg Horvátország igen nagy erdőséggel, a melynek jelentékeny része a magyar állam kezében van. Ime egy óriási erdős hegykoszorú, mely Pozsonynál kezdődve, az északi és keleti Kárpátokon át visszakerül az ország déli vonalára s Horvátországon, Zalán és Vason át ismét a Duna völgyét érinti. *Maga a természet utalt Magyarország helyes birtokalakulására.* Az erdőkoszorúzata óriási öv, mely közép- és magas hegységgel veszi körül a Dunántúlt és az Alföldet, erdőgazdaságra és közép s alsó részeiben iparra van teremtve. Ennek pedig mind a kettőnek nagy birtok és nagy tőke a létfeltétele. Az Alföld és a Dunántúl nagyrészében mezőgazdaságra s csak részben iparra van hivatva, mely annál sikeresebb, minél arányosabb a birtoktagolás. Vagyis, kevés nagybirtoknak minél több közép- és kisbirtok a velejárója.

Ekkép még a közgazdasági érdekek is a helytelen birtokviszonyok megjavítását követelik. Hát még a nemzeti szempontok!

A közgazdasági érdekeknek eleget téve, eleget teszünk egyszersmind a nemzeti érdekeknek. Annak az érdeknek, mely a magyarság számbeli megnövelését követeli. Követeli azt, hogy az Alföld és a Dunántúl medenczéje hatalmas népesedési mozgalmat mutasson. Hogy e két meden-

czében a magyarság rövid idő alatt megkétszereződjék. És ekkép a nagy fellendülésből kijusson még a periferiáknak is, hogy tudniillik ott, a hol szükséges, a telepítéshez kellő anyagot szolgáltasson.

Közgazdasági és nemzeti legfőbb érdek követeli ekkép az alföldi és dunántuli nagybirtok *egyrészének* áthelyezését természetes helyére, a periferiák erdős-, hegyes- és bánya-vidékére. De hát mért nem mozdulnak legalább egy kis részében a most már mindenki által helyeselt eszme hatása alatt az Alföld és Dunántúl kötött birtokai? A legfőbb ok az erdők jövedelmezősége iránt való bizalmatlanság. Vannak ugyan öt, sőt tiz korona jövedelmű erdeink is, de az átlagos jövedelem négy évvel ezelőtt magának a kormánynak, névszerint Darányi Ignácz akkori földmívelési miniszternek bevallása szerint sem érte el egészen a három koronát.

Ez a szinte érthetetlenül csekély jövedelmezőség állítólag nemcsak nem fejlődött, hanem visszaesett. Ez a visszafejlődés azonban szerencsére nem következett el, hanem csak téves látszat jött létre. A szlavóniai és horvátországi erdők jövedelme csakugyan leszállt, mert a boszniai konkurrenczia lenyomta az ottani faárakat. A Dráván ismét azonban a faárak nemcsak nem estek, hanem emelkedtek. És, ha a kincstári erdők összessége átlag mégis kevesebb jövedelmet hoz, mint évek előtt, ennek oka az, hogy a kincstár Darányi programmjához híven, a síkföldön par-

czellázott és erdőt irtott s a bejött pénzen nagymennyiségű kopár területet vásárolt, melyet befásít s mely később azután emelni fogja a kincstár jövedelmét. Ugyanezt a proczesszust, még pedig nagy mértékben, ki kell terjeszteni az egész országra. A már kész és turnusos erdők egy részét át kell adni hitbizományi kezelésbe s az értékcsere eredményét tevő összegeken fölfrissítésre váró területeket kell vásárolni. Így az állami erdőbirtok területe nem fogy, sőt inkább növekszik. És mellette támadnak magyar nemzeti szempontból egészen megbízható családok erdőbirtokai. Ekkép a magyar társadalom beköltözik a periferiákra, hová eddig, fájdalom, csak idegenek vagy az ellenség költöztek be.

De habár jelenleg is vannak már állami erdőbirtokok, melyek a kicserélés megkezdésére alkalmasak, fájdalommal kell elismerni, hogy erdőkulturánk nemcsak felettébb, hanem szinte megdöbbentően fejletlen.

Ki hinné, hogy óriási erdőségeink mellett az ország egyes részeiben inkább fát importálunk, mint exportálunk? Bizonyos, hogy Ausztria több puha fűrészárút hoz be, mint a mennyit Magyarország bevisz Ausztriába. És Németországba is kisebb az exportunk, mint a mennyit Ausztria behoz hozzánk.

Így jön létre az a szomorú eredmény, hogy erdeink jövedelmezősége nagy átlagban nem éri el a három korona összeget. Igazán szánandó

eredmény nemcsak a porosz, hanem egyszersmind a cseh és szilézíai eredményhez képest. *Az erdők alacsony hozama azonban nem gátja, hanem előmozdítója kellene, hogy legyen az értékkicserélésnek.* Minél nagyobb a különbözet a felvidéki erdő s az alföldi szántóföld hozama közt, annál nagyobb erdőterületet lehet megszerezni. És az erdő jövedelme folyton emelkedni fog. A fejlődő kultura, a közlekedési eszközök szaporítása, a feltétlenül kifejlesztendő ipar rohamosan fogják emelni az erdők jövedelmét. Eddig az ipar s főleg a közutak hiányos volta okozta erdeink meddőségét. A közutaknak a vasutakhoz való viszonya Ausztriában több mint kétszer, Franczíaországban hatszor kedvezőbb, mint nálunk. A míg pedig sok és jó útunk nem lesz hatalmas kiterjedésű vasutaink támogatására, addig hiába álmodozunk egyáltalán gazdasági fejlődésről. Addig nem lesz sem jólét, sem erdőkultura, ipar pedig legkevésbbé.

Kihasználható erdők, bányák s hozzáférhető vizi erők nélkül ipart még sohasem létesítettek. És a mi közlekedési nyomorúságunknak az erdőkre nézve kétszeresen káros hatása van. A vasutak által megközelített s a törvény szigorú védelme alá nem eső erdőket letaroljuk s a távoleső, szinte hozzáférhetetlen erdőket pedig egyáltalán nem értékesíthetjük. Millió és millió nemzeti vagyon pusztúl el Felső-Magyarország és Erdély bérczei közt.

Igaz, hogy az erdőket átvágó nagy vasutak és állami utak közvetlenül vagy közvetve előmozdítják az erdőkulturát, de közvetlenül az erdőkultúra szolgálatában álló közutak még hatalmasabban kifejlesztik ezt. Francziaországról nem is szólva, Báden, Poroszország, Cseh- és Morvaország legjobb útjai, a melyek télen is úgy használhatók mint nyáron, az erdőkbe vezetnek.

De vajjon nálunk egyáltalán felfogják-e ismerni ép a leginkább érdekeltek az erdők jelentőségének teljes tartalmát?

Annak a jelentőségének tartalmát, hogy a nemzetek gazdasági súlypontja, a kultúra hatása alatt, a szántóföldekről átköltözik az erdőre, melynek regiójában az ipar virúl. És azt, a mi saját speczialitásunk, hogy a súlypont, s az értékek e dislokacziója egyszersmind a nemzeti problema megoldása.

Remélem, hogy mindez elkövetkezik. Ehhez azonban szükséges, hogy nemzetünk levetkőzze százados, sőt ezredes hagyományait. Két dologért nem igen rajongott nemzetünk soha: a tengerért és az erdőért. Pedig e kettőnek, erdőnek és tengernek, jó felhasználása tette és teszi nagygyá a népeket. A tenger és az erdő költészete jórészt, bár nem egészen, hiányzik mondáinkból s népies felfogásunkból egyaránt. Költőink az aranykalásztól hullámzó rónáért lelkesültek s nem egyszersmind a hullámzó tengerért. A pusztát, a délibábot énekelték meg inkább,

mint az erdők beszédes csendjét s népes magányát. De nagy átalakulások küszöbén a nemzetek képesek megváltoztatni tulajdonságaikat. Meg kell szeretnünk legelső sorban az erdőt s azután a tengert. A nemzet nagyjai mutassanak jó példát. Szeressék meg legalább az erdőt, a Felvidék és Erdély bérczeit. Kastélyaik sokkal festőiebbek lesznek ott és vadászterületeik sokkal érdekesebbek.

XV. FEJEZET.

Mátyás hagyományainak és az erős Magyarországnak európai szükségessége.

Ismételten kifejeztem, hogy a legvérmesebb remények által feltüzelt agyvelő sem tarthatja lehetségesnek a Mohács előtti dicső magyar birodalom visszaállitását. Mátyás birodalmát s politikáját csakis mint eszményt tártam fel. A ragyogó kép hadd ragadja meg képzelmünket. Hadd lelkesítsen, s hadd ragadjon tettekre minden magyart.

Mátyás hagyományaiból azonban nem egyet gyakorlati eredménynyel is követhetünk. És alig teljesednék valami Mátyás hagyományaiból, ha Magyarország föléje nem tudna nőni Ausztriának, s mint a teljes önállóság minden feltételével biró erős magyar nemzeti állam természetes vezére nem tudna lenni a balkáni népeknek.

Mind a két czél eszközei a magyar nemzet rendelkezésére állnak.

Az a kifürkészhetetlen mélységű néplélek, mely a magyar nemzetet nemcsak katasztrófáiból

Magyarország nemzeti alapokon nyugvó, hatalmas kibontakozása ekkép nemcsak önczélja a magyar eszmének, hanem egyszersmind egyedül helyes megoldása Közép- és Kelet-Európa nagy kérdéseinek. *Egyedül lehetséges eszköze a Habsburgok monarchiája és trónja fennmaradásának.*

A hatalmas és nemzetileg szervezett Magyarország nélkül a monarchia meg nem állhat. És nem juthatnak békés kiegyenlítésre a faji világerők a Közép-Dunánál.

A magyar ék beletartozik az európai hatalmi rendszerbe. Kell, hogy minden körülmény közt képes legyen a szláv egység meggátlására. Tehát, hogy mindenkorra elválaszsza egymástól a déli, a keleti, az északi és a nyugati szlávokat. Akkor is, habár a világesemények nagy átalakulásokat hoznának létre a Duna völgyében.

A magyar ék azonban csak akkor képes európai hivatásának teljesítésére, ha nemcsak mint faj létezik a germánság határán a szlávság közé ékelve, hanem egyszersmind hatalmas nemzetté és állammá fejlődik. Vagyis, ha a mai Magyarország magyar nemzeti alapon nagy és erős állam lesz. Csak ekkép kifejlődve teljesítheti saját nemzeti s egyszersmind európai hivatását.

Az erős Magyarország és az erős magyar nemzet ekkép nem politikai rapszódia, nem ábrándos jövő zenéje, hanem *világpolitikai szükségesség.*

Az erős magyar nemzet és erős magyar állam nélkül, a faji ellentétek a legteljesebb béke

idején megőrlik a monarchiát, mint a szú megőrli a korhadó tölgyet. Az első szélroham azután letépi koronáját és összezúzza törzsét.

A hármas, vagy egyéb szövetségekkel a külpolitika terén, s apró, többnyire kisszerű fogásokkal a belpolitikában egy darabig lehet leplezni a bomlás folyamatát. Ez azonban tovább fejlődik s rombolását végül nem leplezheti semmi mesterkéltség.

Ez a lényege a monarchia és magyar kérdésnek, mely egyszersmind európai kérdés.

Nem magyar nagyzolás hozta ezt létre, hanem európai érdek. Létrehozta a geografiai helyzet, a melyet Magyarország Ausztriával együtt a Közép-Dunánál elfoglal.

A világ valamely rejtett zugában élve, a magyar nemzet lehetne kicsiny, de boldog nemzet. Nem kellene erőit túlfeszítenie s újabb háromszáz évet tölthetne közjogi vitatkozásban, belső erőinek kifejtése nélkül.

A Közép-Dunánál azonban csak nagy és egységes nemzet élhet tartósan. A nem egységes, a faji erők hatása alatt fölbomlik. A nem eléggé nagyot és erőset összetörik a világesemények.

A magyar nemzetnek és a magyar államnak oly egységesnek és erősnek kell lennie, hogy az *önálló lét minden feltételével birjon.* Csak így lehet biztos támasztéka a trónnak, s rendíthetlen támasztéka a faji bomlás katasztrófája felé menő Ausztriának. Ekkép egyedüli helyes dinasztikus

politika, a magyar nemzeti politika. És a magyar nemzeti politika legfőbb és leghelyesebb eszköze államunk és nemzetünk belső erőinek kifejtése.

Századokon át vak volt az osztrák politika. Kárt okozott Magyarországnak és a monarchiának. Talán a legnagyobb kárt e tekintetben okozta, hogy a magyar politikát ferde helyzetbe sodorta. Közjogi védelemre kényszerítette, s nem a nemzetgazdasági és kulturai erők kibontására. A kultura és gazdasági erők jövőre új alakot adnak Magyarországnak. Hol volnánk, ha ezek az erők századok óta működtek volna?

A magyar nemzet épületében helyre kell hozni a hibákat. Ki kell szélesíteni alapját, meg kell erősíteni gerinczét, s arányba kell hozni alapjával tetőzetét. És ez mind lehetséges, megvalósítható, ha kellő gazdasági és kulturai eszközöket alkalmazunk. A kisbirtok képződése által az Alföldön és a Dunántúl megnövelhető a magyarság s ekkép kiszélesedhetik a nemzeti alap.

Félszázad alatt megkétszerezhető a magyarság. Fajunk propagativ ereje önmagától is a félszázados turnust követi, ha szabadon érvényesülhet. Annál inkább eléri az eredményt, ha az ipar mellett nagyszabású földbirtok-politika megnyitja előtte a szabad terjeszkedés kapúit, másrészt a közegészség viszonyainak további javítása leszállítja a halálozások száztólját. Magán az Alföldön és Dunántúl a magyarság megkétszere-

sedése óriási nemzeti alap, melyben nagyságunk büszke épülete rendíthetetlenül megállhat.

A magyarság megerősítését és kiszélesítését czélzó ipari és telepítő politika pedig beviheti a magyarságot a nemzetiségi vidékekre. A telepítő politika a magyarság kezére adhatja az összes erdélyi folyamvölgyeket s ekkép egymástól elzárhatja a szász és oláh tömegeket. Az ipar pedig beviheti a magyarságot a nemzetiségek legsötétebb regiójába is Felső-Magyarországon és Erdélyben.

És egyidejüleg a magyar kultura szintén segíti kiszélesíteni a nemzeti alapot. Felszívja legelőször a városok nem-magyar ajkú lakosságát. Azután a faji propagáció által támogatva nyomról-nyomra előre fog hatolni a nemzetiségek közt a vidéken is. A szászság kivételével beolvasztható nemzeti alapunkba szinte az összes németség, a tótság igen jelentékeny része s az oláhságból is nem csekély rész ott, a hol a túlnyomó nagyszámú magyarság veszi körül. És pedig a beolvasztás alatt itt nem pusztán a magyar nyelv elsajátítását értem. Sokszor utaltam rá, hogy a magyar nyelv megtanulása, bár föltétlenül szükséges, nem jelenti okvetetlenül a magyarságba való beolvadást. A beolvadás az, a midőn a német, a tót, az oláh, a szerb stb. nemzetiségi öntudat helyett magyar nemzeti öntudatot kap.

Ily értelmű beolvadás is jelentékenyen várható a legközelebbi fél századtól.

Ekkép a várható specifikus magyarság meg-

kétszeresedése, a németség nagy, a tótság és ráczság jelentékeny s az oláhság kis részének beolvadása. Magától értendő, hogy a Dunántúl apró néptömbjei s más kisebb népcsoportok, mint a vendek stb. szintéh beolvadnak a magyarság egységébe. Így és ily mértékben szélesedik ki a magyar nemzeti alap, ha megfelelő gazdasági és kulturai eszközöket alkalmazunk. És ha egyáltalán a magyar kormányzati és társadalmi politika nem pusztán hazafias frázisokkal, hanem sikerdús tettekkel tör e nagy célokra.

A nemzeti alap kiszélesítésével egyidejűleg meg kell erősítenünk, illetőleg pótolnunk kell a nemzeti épület közbenső emeletét. Régi középosztályunk pusztulása egyike legnagyobb bajainknak, mert vagy egyáltalán nem pótolta, vagy csak igen hiányosan pótolta újabb nemzeti középréteg. A nemzeti érdek azt követeli, hogy közép földbirtokosságunk sikerrel küzdje meg a létért vivott küzdelmet, sőt újabb középbirtokosság keletkezzék. Különösen a nemzetiségi vidékeken levő, vagy újonan keletkezendő kötött birtokokon középbérlőosztályt lehet teremteni, mely hivatva volna Felső-Magyarországon és Erdélyben a magyar társadalmi erő növelésére. Az ipar és kereskedelem mindenütt közrehatott és hat a régi társadalmi rétegek pótlására és megerősítésére. Ez alkotja magában Angliában az összekötő kapcsot a történelmi osztályok és nép közt. Ez várható nálunk is.

A nagybirtokosság s ennek élén az arisztokrácia pedig részlegesen helycseréje által kiegészíti, illetőleg befejezi az új nemzeti strukturát, fényes ornamentikát kölcsönözve ennek. *Gazdasági erejének gyökereivel az Alföldön és Dunántúl maradva, új virághajtásai lehetnek a Felvidéken és Erdélyben.* Társadalmi és gazdasági hatalmával szorosan beilleszthetí a magyar nemzetegységbe a nemzetiségi tömegeket, a melyek a magyar kulturát és nemzeti öntudatot még nem vették fel. Különösen a másod- és harmadszülöttekre vár nagy nemzeti föladat.

A magyar nemzeti érdek nem követeli tőlük, hogy címüket és rangjukat vesztve, egyszerű polgárokká legyenek, mint Angliában, s hogy egyszersmind számunkra megszerezzék Indiát és Afrikát. A magyar nemzeti érdek csak azt követeli tőlük, hogy az alföldi és dunántúli nagybirtok egy részét áttelepítsék az erdős hegyvidékekre. *Építsenek ott vadászkastélyokat s gyárakat s ekkép hódítsák meg a magyar nemzeti eszme számára a tótság és oláhság legsötétebb régióit.*

Ime, ez a magyar nemzet és magyar nemzeti állam jövendőbeli épületének szerkezete, melyet így foglalok még egyszer össze: Széles nemzeti alap az Alföld és a Dunántúl népében, mely nagyméretű parczellázás által alig félszázad alatt megkétszereződik. Ugyancsak a nemzeti alapnak kitolása a Délvidék s Erdély felé, fölhasználva

különösen a folyamvölgyeket, melyekben most is erős magyarság lakik. És e nemzeti alapba a nemzetiségek jelentékeny részének beolvasztása. Az ipar által pedig magyar nemzeti munkaerőnek a nemzetiségi vidékre való bevitelét. A magyar társadalom középrétegeinek megerősítése és új elemekkel való pótlása. Végül a nagybirtok, illetőleg az arisztokrácia egy részének egyéni és birtokbeli helycseréje. És itt különös tekintet alá kerülnek az arisztokráczia másod- és harmadszülött fiai, a kik hivatva vannak, hogy a magyar társadalom elhanyatlott fényét restaurálják a Felvidéken és Erdélyben.

Az ekkép felépült nemzeti és állami struktura tető alá hozza valahára az örökéletű és örökre biztosított magyar nemzetet és államot. A nagy magyar nemzetet és hatalmas magyar államot. Es ekkép megvalósítja sokszor ismételt jelmondatom első felét: Magyarország vagy nagy lesz, vagy nem lesz soká állam.

És ez a merész álom nem álom, hanem rövid idő alatt elérhető valóság. Csak meg kell tennünk mindent, hogy valósággá lehessen. Önmagától nem lesz meg, csakis legnagyobb és legkövetkezetesebb erőfeszítésünk hozhatja létre.

Mikép hagyhatnók mi, az önként, maguktól működő erőkre a Mohácsnál elbukott magyar nemzet rekonstruktióját, a magyar nemzeti állam kiépítését, a midőn a világ legelső hatalma, a német birodalom sem hagyhatja az önként mű-

ködő erőkre keleti és déli határainak megerősítését. Több mint félszáz millió németség vezérférfiai nem alhatnak nyugodtan, a míg az alig pár millió lengyel, franczia, vend és dán nemzetiséget minden eszközzel be nem olvasztották. Minden eszközzel, tehát nemcsak egygyel, vagyis pusztán az iskolával. A porosz államférfiak rég belátták, hogy a lengyelek nyelvét egyenesen kiküszöbölő közoktatási politika s a legerélyesebb, sőt kivételes felhatalmazásokkal bíró igazgatás magukban véve elégtelenek. Hosszú évek sora óta már a leghatalmasabb gazdasági eszközöket is alkalmazzák. Poroszország a negyedik százmilliót költi a lengyelek kisajátítására.

Nálunk a magyarságtól elhulló földbirtokot Erdélyben az oláh és szász bankok vásárolják össze, A Felvidéken az idegenek ülnek a nagybirtokokba s a tótok szorítják ki a kisbirtokból a hazafias németséget. Nem tettünk semmit, hogy az oláhság előnyomulását meggátoljuk a Duna és a Tisza völgyében, vagy épen a Székelyföldön. Szemünk láttára lehetséges volt egyes falvak, sőt vidékek eltótosodása. És az oláh liturgia által szorongatott fajmagyarokat most sem vagyunk képesek megvédelmezni e liturgia hatásával szemben.

Igaz, hogy mindeme szomorú jelenségek ellenére a magyarság hatalmasan fejlődött, mesterséges eszközök alkalmazása nélkül számban megnövekedett. Ezt nemzetünk faji erejének köszönjük. A mi pedig a magyarságnak gazdasági és

kulturai megerősödését illeti, ebben komoly részük van alkotmányos kormányainknak is.

A magyarság e kibontakozása hozza magával a közszellem és közfelfolgás átalakulását. A nemzeti állam megépítését sokkal erélyesebben és hangosabban követeli most a számbelileg, kulturailag és vagyonilag kifejlődött magyarság, mint követelte Deák és Eötvös korszakában. És minél hatalmasabban megnövekszik természetes szaporodás és beolvasztás által a magyarság számbeli ereje s minél inkább kibontakozik, mint kulturai vezértényező annál ellenállhatatlanabbul teljesedik követelése.

Viszont a számbeli erő relativ meggyöngülése s a nemzetiségeknek szintén, bár csak relativ nagyobb fejlődése s különösen a földbirtokban való terjeszkedése meglazítaná amaz erély rugóját, mely a magyarság szellemében jelentkezik s államunk nemzeti jellegét minden téren érvényre juttatni igyekszik.

Ezért kell az itt-ott jelentkező kóros tüneteket s azok nyomán a szerencsére még csak keletkezőben lévő bajokat orvosolnunk. Most már teljes öntudatossággal az állam és társadalom minden erejével támogatnunk kell azt a nemes impulsust, mely a magyarságban jelentkezik. Ennek számbeli fejlődését immár nem szabad magára hagynunk. Nemcsak az abszolut, hanem még a relativ visszafejlődés is a népesedési viszonyokban kiszámíthatatlan károkat okozna.

A főbb eszközöket megjeleltem, a melyek segítségével a magyar probléma megoldható. Ezt a dicső problemát senki más meg nem oldhatja, csak maga a nagygyá és hatalmassá növekedett magyar nemzet.

Bizonyára van még egyéb s igen fontos eszköz is. Használják fel mindezt a nemzet vezérei, a kormányon és ellenzéken egyaránt. Használjuk fel, hogy nemzetünk építkezési szerkezete mentes legyen különösen büszke oszlopok ledőlése s tetőbeszakadások ellen. *És hogy ez a szerkezet, a magyar nemzet és állam épülete fölvegye azokat a nagy méreteket, a melyek nélkülözhetetlenek az európai három vezérfaj: a germán, szláv és latinfaj érintkezésének szinterén a Közép-Dunánál. Itt csak palotában s egyszersmind várban lakhatunk. A szerény kunyhót ledöntenék s roncsait szerteszét szórnák az okvetetlenül elkövetkezendő zivatarok . . .*

BEFEJEZÉS.

Politikai következtetések.

Mielőtt, szinte már az aktualitást érintő politikai következtetéseket a mondottakból levonnám, még-egyszer utalok az immár kétségbevonhatatlan kettős tényre. Az egyik tény az, hogy a magyar nemzet jelenlegi szaporodási viszonya mellett is erős, nagy nemzetté fejlődhetik, elérheti, sőt túl haladhatja Ausztria lakosságát. De természetesen feltéve, hogy fejlődési arányai meg nem csökkennek. A második tény az, hogy Magyarország lakossága és névszerint a magyarság jelenlegi arányainál még sokkal nagyobb méretekben fejlődhetik.

A két legfontosabb tényező a földbirtokfelaprózás és az ipar nálunk még csak ezután fogja gyakorolni népszaporító hatását, holott mind a két tényező Ausztriában már csak mérsékelten hat. Ha a mi birtokviszonyaink korrektivumot kapnak, a kis, a közép, a nagybirtok helyes arányba jut, már maga e körülmény nagy mér-

tékben előmozdítja népesedésünket. Az intenziv művelés, vagy ép a kerti gazdaság, hihetetlen mértékre emelheti a népsűrűséget.

Igaz, hogy elméleti számítás, de komoly számítás, mely szerint egy □ kilométeren 150 ezer métermázsa fehérnye levén termelhető, ugyancsak egy □ kilométeren 4 ezer ember is megélhet. (Az egész földgömbön tehát, csak a 79 millió □ kilométer termőföld felét véve alapul, kétszázötvenezer millió ember élhetne meg. Ez a kiszámítás Malthus theóriáját teszi tönkre.) Am a doktrina kihegyezésétől tartózkodva is állítható, mint már kijelentettem, hogy egy □ kilométeren, megfelelő művelés, s így az agrikultura alapján megélhet 150 ember. Annál bizonyosabb ez, ha egyszersmind az ipar támogatja ezt a népsűrűséget.

Egészen kétségtelen a mondottakhoz képest, hogy a földbirtok és az iparpolitika segítségével Ausztriát aránylag igen rövid idő alatt elérhetjük, sőt túlszárnyalhatjuk népesség dolgában. De mert ez csak a kettős gazdasági politikával lehetséges, s e kettős gazdasági politika vagyonosodást teremt, elérhetjük, sőt túlszárnyalhatjuk Ausztriát gazdaságilag is.

Remélem, hogy az évek óta tartó gazdasági válság, s az ezzel, valamint a földbirtok politika szünetelésével kapcsolatos *kivándorlás csak rövid időig tartó kóros jelenség lesz.* Létesülendő kormányaink legfőbb feladatát a kivándorlás leküz-

dése kell hogy képezze. Ez azonban csak a kettős gazdasági eszköz, vagyis a földbirtok és az iparpolitika által érhető el. Így remélem, csakhamar nagyszabásu és céltudatos politika indúl meg mind a két irányban.

Ellenkező esetben bekövetkeznék Magyarország visszafejlődése. És a visszafejlődéssel bekövetkeznének a sajnálatos politikai következmények.

Számtalanszor fejtegettem e munka során is, hogy minden nép számbeli, kulturai, és gazdasági fejlődés következtében előnyös politikai helyzetbe jut, holott e tényezők visszafejlődése esetén hátrányos helyezet, sőt dekadenczia lesz osztályrészévé.

A három tényező közt szoros összefüggés van. Egyedül egyik tényező sem döntő faktor. Még a szám sem. Voltak és vannak nagy számmal biró népek, a melyek kultura és gazdagság hiányában nem érvényesülhettek és nem érvényesülhetnek. Így az orosz nép nem képez számának megfelelő tényezőt, a másik két faktor hiányában. Viszont Német-Alföld kis népe nagy gazdagsága és műveltsége mellett sem kaphat jelentős szerepet az európai népek tanácsában. Ám a számbeli nagyság mindenesetre óriási előny, mert a nagy számot, a kultura és vagyonosodás állandó világhatalommá teheti, míg a kis népek hős kora csak rövid, bármi fényes epizód. Még akkor is habár bírják a számbeli nagyság helyett a negyedik tényezőt, a lelki erőt, vagyis azt a

hatalmas néplelket, a melyről egyik előző fejezetben részletesen szóltam.

Jövőnk teljesen attól függ: a természettől és a viszonyoktól nyert nagy etnikai, etikai és gazdasági előnyeink segítségével, megfelelő összhangban képesek leszünk-e gyors és nagy kifejlődésre?

Ha igen, ez ép oly előnyösen fog hatni állami alakulásunkra, a Habsburgok kettős monarchiájában való szereplésünkre, mint a mily hátrányosan hatna a stagnálás, vagy visszafejlődés.

Mind a két iránynak megvolna, illetőleg meglenne politikai következménye.

Még e végső mesgyén sem merülök el az aktualis politikában, a pártok vitáiban. Csak elvi tételeket állítok fel, s ezeknek vonom le következményeit. Ily elvi tétel, s annak konzekvenciája a következő:

ha Magyarország a mondott arányokban fejlődik: természetes következmény nemcsak a personal unió, hanem egyszersmind Magyarország túlsúlya Ausztria fölött. Vagyis a decentralisztikus irány jut érvényre Magyarország fejlődése által, mely mint jelen munkám első fejezetében utaltam rá, nemzeti ébredésünknél kezdődött, a II. Józsefen túl tartó centralisztikus iránnyal szemben.

Magyarország nagyszabású kifejlődése mellett lehetséges volna a magyar túlsúlynak oly

érvényre jutása is, hogy az erős és hatalmas magyar nemzet saját javára értékesítené a közös-ügyeket, illetőleg ezek által a monarchia másik államának erőit. Ez felelne meg leginkább a Mátyás-féle politikának, mely publicistikai dolgozataimban gyakran kifejezésre jut. De említettem már, hogy a történelem ismétlődik ugyan, ám sohasem ugyanazon alakban.

Bécs nemzetellenes irányban centralizált, s nem Magyarországra alapította a birodalmi politikát, így a magyar nemzetet a decentralizáció irányába lökte.

A három, illetőleg négy százados evolució a monarchia szerkezetében tényleg a centralizáció és decentralizáció alakját vette fel. Úgy látszik, ez lesz további sorsa a Habsburgok kettős monarchiájának. Magyarország hatalmas kibontakozása ekkép a personal-unió jegyében fog megtörténni. Visszafejlődés esetén a centralizátió örvénye nyelné el hazánkat.

Szerencsére ez utóbbinak szinte még lehetősége is ki van zárva. Kizárják a magyar nemzet fejlődésének tényezői, melyek vizsgálata tölti be hosszú idő óta publicisztikai pályámat.

A mondottakhoz képest tehát a monarchia kibontakozása a decentralizáció útján fog végbemenni, vagyis hosszabb-rövidebb idő alatt a körfutás oda fog visszatérni a honnét kiindult I. Ferdinánd trónrajutásának idején.

Magyarország tulajdonkép sohasem szakított

a personal-unióval. A pragmatika sanctió, habár a centralistikus irány már ennél is némi érvényre jutott, a personal-unió alapját foglalja el. És Deák Ferencz, midőn a kölcsönös védelmet közössé tette, nem szakított a personal-unió elvével, hanem csakis a personal-unió egy sajátságos nemét hozta létre. Deák alkotásában is megmaradt a personal-unió, de közösügyekkel megterhelve.

A decentralisztikus iránynak Magyarország fejlődési viszonyaihoz képest két módja van az érvényesülésre. *Az egyik a Deák-féle personal-unió*, a Deák-féle *paritás* és a *nemzeti jelleg* érvényre juttatása által a közös ügyekben. Ennek a personál-uniónak alapján állnak közjogi munkáim, a melyekben bizonyítom a nemzet szuverén jogait. És bizonyítom, hogy e jogokat a közös ügyek nem rombolták le. A másik a tiszta *personal-unió*, mely a surlódási pontokat meg akarja szüntetni s ekkép a közösügyeket ki akarja küszöbölni.

Hogy melyik irányban történik a kialakulás, ennek fejtegetésébe nem bocsátkozom, mert ez attól függ, mily irányt és méreteket vesz a válság megoldása. A tények a Deák-féle nemzeti tartalmu personál-uniót helyezik homlok-térbe.

Andrássy Gyula gróf missiója megbukott ugyan, s további ellentétek következhetnek. A napi események hullámzása azonban nem érintheti azon törvényeket, amelyek döntenek a népek és államok alakulása felett.

20/5739

Az evolució törvénye tovább fog működni, a mint soha megállás nincs, nincs legalább tartósan, mert csak fejlődés és visszafejlődés létezik. Az európai helyezet is kedvez nemzeti és állami kibontakozásunknak. A szláv veszély, a japán háború óta, katonailag (de nem ethnikailag) vesztett komoly és közvetlen jelentőségéből, s a mint fejtegettem az oroszok esetleges tengeri, vagy szárazföldi győzelmei, a már kialakult helyezetet egyelőre, valószinűen több évtizeden át lényegesen meg nem változtathatnák. Es így Magyarország előre láthatólag el fog jutni, ha nem is Mohács előtti nagyságának formájához, de a mi fő, annak lényegéhez.

Kisérje nemzetünket a Gondviselés áldó keze, a dicsőség felé vezető, ám még mindig küzdelmes és nehéz útjain.

20

2

RETURN TO ⟶ **CIRCULATION DEPARTMENT**
202 Main Library

LOAN PERIOD 1 **HOME USE**	2	3
4	5	6

ALL BOOKS MAY BE RECALLED AFTER 7 DAYS
1-month loans may be renewed by calling 642-3405
6-month loans may be recharged by bringing books to Circulation Desk
Renewals and recharges may be made 4 days prior to due date

DUE AS STAMPED BELOW

INTERLIBRARY LOAN
MAY 11 1979
UNIV. OF CALIF., BERK.

RETURNED TO
JUL 19 1979
LOAN AHC

UNIVERSITY OF CALIFORNIA, BERKELEY
FORM NO. DD6, 40m, 3/78 BERKELEY, CA 94720

YC 74341